

KARLOVA UNIVERZITA V PRAZE

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

KATEDRA PRIMÁRNÍ PEDAGOGIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Šikana na 1. stupni ZŠ

Bullying of pupils in primary school

Autorka diplomové práce: Petra Poláková

Vedoucí diplomové práce: prof. PhDr. Vladimíra Spilková, CSc.

Studijní program: Učitelství pro 1. stupeň ZŠ

Forma studia: prezenční

Únor 2015

Prohlašuji, že diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně pod vedením prof. PhDr. Vladimíry Spilkové, CSc., a s použitím uvedené literatury.

V Praze dne 14. února 2015

.....
Petra Poláková

Abstrakt

Diplomová práce se ve své teoretické části zabývá problematikou šikany ve škole, zejm. vymezením pojmu, klasifikací, vývojovými stádii, projevy, příčinami šikanování, typologií účastníků (oběť, agresor, mlčící většina), prevencí aj.

Cílem empirické části je sledovat, jaké přístupy a strategie používají dvě záměrně vybrané školy v oblasti prevence a k řešení problému šikany. Důležitým cílem je také reflexe toho, jak s odstupem času hodnotí žáci, kteří zažili šikanu, přístup školy. Jsou stanoveny tyto výzkumné otázky: V jaké míře se ve vybraných školách na 1. stupni objevuje šikana? Jaké přístupy a strategie používají školy v oblasti prevence a řešení problému šikany? Které z těchto přístupů jsou na školách používány nejčastěji? Jak s odstupem času hodnotí žáci, kteří zažili šikanu, přístup učitele a vedení školy? Tato část se zabývá sběrem a zpracováním dat. K jejich získání byla využita metoda rozhovoru.

Klíčová slova: šikana, agrese, prevence, projev šikany, stadia šikany, diagnostika a řešení šikany, 1. stupeň ZŠ

Summary

(The thesis has both a theoretical and a research section.)

Master thesis' theoretical section examines problems of school bullying, especially defining its term, classification, bullying stages, its effects, the cause of bullying, participants' typology, (victim, aggressor, silent majority) and prevention, etc.

The aim of the practical section is to monitor what approaches and strategies are used at the two intentionally chosen school institutions in terms of preventions and solving problems of bullying. The investigation into the problems of pupils who were affected by bullying and who judged their school approach to bullying after some time is very important and being reflected, too. There are these research questions determined: In what extent bullying can be detected at the two intentionally chosen primary schools? What approaches and strategies are used in terms of prevention and tackling the problems of bullying? Which of these approaches are applied the most often? How is the teacher's and school's approach to bullying judged by pupil victims after some time? This part is

concerned with collecting data and its processing. The interview method was used to collect data.

Key words: bullying, aggression, prevention, bullying effects, bullying stages, bullying diagnosed and addressed, primary school

OBSAH:

Úvod	7
Teoretická část.....	11
1 Šikana jako teoretický problém	11
2 Příčiny a projevy šikany	16
2.1 Příčiny šikany	16
2.2 Projevy a formy šikany	18
2.3 Znaky šikany	21
3 Vývojové stupně (stadia) šikanování.....	23
4 Místa, kde se šikana odehrává a délka šikanování	27
4.1 Místa, kde se ve škole odehrává šikanování	27
4.2 Délka šikanování	28
4.3 Typy šikany	29
5 Charakteristika účastníků šikany	31
5.1 Agresoři	32
5.1.1 Typy agresorů – iniciátorů šikanování.....	33
5.1.2 Motivy agresorů	34
5.1.3 Rodinné prostředí a výchova agresorů.....	35
5.2 Oběti	36
5.2.1 Typologie obětí	37
5.2.2 Rodinné prostředí a výchova obětí	38
5.3 Oběť se stává agresorem neboli agresivní oběť	39
5.4 Mlčící většina	39
6 Diagnostika a postupy řešení šikany z hlediska rodičů a učitelů	41
6.1 Čeho by si rodiče měli všímat	41
6.2 Postupy a strategie rodičů oběti	42
6.3 Postupy a strategie rodičů u agresora	44
6.4 Postupy a strategie učitele při zjištění a vyšetřování šikany	45
6.5 Zahraniční inspirace	52
7 Prevence šikany	54
7.1.1 Prevence ve škole/třídě	54

7.1.2	Školní program proti šikanování.....	58
7.2	Prevence v rodině	59
7.2.1	Druhy prevence šikany	61
7.3	Informovanost dětí pomocí různých aktivit	62
	Empirická část	65
8	Úvod do empirické části	65
9	Výzkumné cíle	67
10	Výzkumné otázky	68
11	Metodologická charakteristika výzkumného šetření	69
11.1	Formulace předpokladů výzkumu	69
11.2	Organizace výzkumu	70
12	Popis výzkumného vzorku	71
12.1	ZŠ Morava.....	71
12.2	ZŠ Praha	73
12.3	Charakteristika 4. třídy ZŠ Morava.....	76
13	Použité explorační metody a techniky	77
13.1	Dotazník	77
13.2	Rozhovor	77
14	Výsledky výzkumu	79
14.1	Výsledky dotazníkového šetření	79
14.1.1	Žáci ZŠ Morava ve školním roce 2013/2014	79
14.1.2	Učitelé ZŠ Morava ve školním roce 2014/2014.....	85
14.1.3	Ředitelka (ŘM) školy ZŠ Morava ve školním roce 2014/2015	87
14.2	Výsledky získané metodou rozhovorů ve školním roce 2014/2015	87
14.2.1	Protokol rozhovoru s ředitelem (ŘP) ZŠ Praha.....	87
14.2.2	Protokol rozhovoru s ředitelkou (ŘM) ZŠ Morava.....	91
14.2.3	Protokol rozhovoru s učitelkou (UČ3) ZŠ Praha	94
14.2.4	Protokol rozhovoru s učitelkou (UČ4) ZŠ Praha	96
14.2.5	Protokol rozhovoru s žákem JV	98
14.2.6	Protokol rozhovoru s žákem EM.....	100
14.2.7	Protokol rozhovoru s žákem MŠ.....	100
14.2.8	Protokol rozhovoru s žákem OK.....	101
14.2.9	Protokol rozhovoru s žákem DN.....	103

14.2.10	Protokol rozhovoru s žákem LM.....	104
15	Shrnutí výsledků výzkumu	106
	Závěr.....	108
	Seznam použitých zdrojů.....	111
	Seznam příloh	114

Úvod

Motto:

*„Schytáš to za to, že jsi Žid
za to, že černou kůži máš
za to, že rány nevracíš
za to, že v tísní ránu dáš.
Schytáš to za to, že jsi nejtlustší
za to, že nejsi velký dost.
Jsou lidé, kteří slíznou to
za každou malou pitomost.“¹*

Adrian Mitchell

Šikana je chápána jako závažný celospolečenský problém, který se týká celého světa. Z celonárodního výzkumu (Kolář, 2001) v roce 2001 vyplývá, že počet obětí na českých školách je 41 %. Statistika (Morita, 2001) uvádí, že počet obětí v Anglii je 39,4 %, Holandsku 27 %, Norsku 20,8 % a Japonsku 13,9 %.²

Školní šikana je samozřejmě stejně stará jako škola sama, vždycky silnější žáci ubližovali slabším. Už odedávna je zlomyslnost a krutost považována za špatné lidské vlastnosti. Ubližování slabším bylo vždycky, avšak ve školách byla přísnější kázeň a žáci si nemohli dovolit k učitelům to, co si dovolí dnes. Svůj podíl na šikaně má velké množství prostorů ve škole. Díky tomu mohou žáci snadno uniknout pohledu pedagogů.³

Podle statistiky násilných trestných činů z posledních let agresivita u dětí a mládeže výrazně stoupá. Nejvíce se začíná objevovat tzv. motivované násilí, tj. když žák kopne do druhého žáka, aniž by proti němu něco měl, třeba ho vůbec nezná.⁴

¹ MITCHELL, A. In: PERRY, J., CARRINGTON, G. *Čelíme šikanování: Sborník metod*. Praha: IPPP ČR, 2006, s. 6. ISBN 80-86856-24-0

² Viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011, s. 23–25. ISBN 978-80-7367-871-5

³ Viz podrobně: ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dám dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995, s. 16–17. ISBN 80-7178-049-9

⁴ Viz podrobně: ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dám dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995, s. 16–17. ISBN 80-7178-049-9

Šikana stále patří do skupiny nejrozšířenějších, nejaktuálnější a nejzávažnější jevů na všech typech škol, výjimkou nejsou ani dobře vedené školy, ani školy na venkově. Helmut H. Erb tuto situaci charakterizuje: „*Spirála násilí dosáhla dnes zejména ve školách takových rozměrů, že se mu jednotlivý žák ani nemůže vyhnout. [...] Ani zbraně už nejsou ve školách výjimkou, kopance, boxerské údery a rvačky patří k životu mnoha žáků stejně jako vybírání „výpalného za ochranu“ či násilné odebrání drahých částí oděvu a jiných předmětů. Je nabitelní, že se pro mnohé žáky stává docházka do školy hotovým utrpením a že někteří nevidí východisko z této situace.*“⁵

Informace o problému šikanování, které získává široká veřejnost, pocházejí převážně z medií (televize, internet, časopisy, noviny atd.). Dále je toto téma zakotvené v krásné literatuře (např. Rudolf, S. Metráček, aneb nemožně tlustá holka (1990), Horelová, E. Fretka (2000) aj.) a filmy. Jejím terčem se může stát dítě s dobrým/ špatným rodinným zázemím, ale i duševně a tělesně ne/vyspělé. Způsobí mu bolest jak na těle, tak na duši. Často se stává, že se jedinec s touto zkušeností nedokáže nikdy vyrovnat.⁶

Proč se společnost má zabývat šikanováním? Protože každý někdy mluvil se šikanovaným dítětem a viděl jeho bezmoc. Všichni by měli mít v patrnosti, že děti mají svá práva, šikanování je rozšířené a nejde se ho lehce zbavit, následky mohou být vážné a dlouhodobé, šikanování je právně postižitelné, nevšímavost okolí vždy pomáhá útočníkům, snaha a řešení tohoto problému se vyplácí. Na základně výše zmíněného výčtu nelze o závažnosti této problematiky pochybovat.⁷

O problematice šikany se široká veřejnost dozvídá z médií. Šikana ve škole se zde vyskytuje v 69,9 % (výzkum zachycuje rok 2007, 2008). Autorky výzkumu Leona Běhounková a Jana Zapletalová, uvádějí, že většina médií prezentují názor, že výskyt šikany ve školství vzrůstá a s tím i agresivita a brutalita. Všichni, kteří sledují tyto zprávy, musí mít brát v úvahu, že názor odborníka většinou chybí. A kvalita poskytnutých informací se výrazně liší podle typu médií. V závěru poukazují na fakt, že výsledky není možné srovnat s dřívějšími údaji, proto považují za vhodnější hovořit o nárůstu spekulativním.⁸

⁵ ERB, H. H. *Násilí ve škole a jak mu čelit*. Praha: Amulet, 2000, s. 16. ISBN 80-86299-22-8

⁶ Viz podrobně: BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003, s. 11–12. ISBN 80-86642-08-9

⁷ Viz podrobně: PERRY, J. a CARRINGTON, G. *Čelíme šikanování: Sborník metod*. Praha: IPPP ČR, 2006, s. 10–11. ISBN 80-86856-24-0

⁸ Viz podrobně: BĚHOUNKOVÁ, L. a ZAPLETALOVÁ, J., *Způsob prevence šikany v mediálních sděleních*. In: PHILIPPOVÁ, L., JANOŠOVÁ, P. *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém: Sborník příspěvků z konference*. Brno: Tribun EU 2009, s. 49–59. ISBN 978-80-7399-857-8

Motivací pro výběr tématu mi byla vlastní zkušenost. Šikanu jsem zažila od 4. – 9. třídy. Přestože je to více než 8 let, stále ji mám zakotvenou ve svém nitru. Nedokážu zapomenout na léta hrůzy, která jsem na základní škole prožila. Zatím jsem nenašla odvahu a chuť setkat se s hlavními agresorkami. S odstupem času si myslím, že byl špatný přístup učitelky, která neviděla šikanu jako problém. Po nástupu na střední školu jsem začala své špatné zkušenosti ze školy základní ukládat hluboko ve svém nitru, a to díky podané „pomocné“ ruce učitelů. Tento příběh se pro mě stal odstrašujícím a nechci, aby v mé budoucí třídě některý z žáků zažíval to, co kdysi já.

Nejdůležitější je, aby společnost tento problém nepřehlížela, ale nacházela stále účinnější řešení.

Mnoho ředitelů a učitelů si tento problém na své škole nepřipouští. Ale existují i školy, které se tímto problémem systematicky zabývají. Jaké programy prevence tyto školy mají? Zním mnoho škol, kde učitelé chodí na školení, povídají si s dětmi, připravují projekty, ale šikanu ve třídě stále přehlíží. Kde je tedy problém? Myslím si, že pedagogové to vnímají jako určitý druh selhání, proto „strkají“ hlavu do písku.

Díky těmto otázkám a vlastní zkušenosti jsem se o problém šikany začínala více zajímat. Nechci se stát učitelkou, která bude raději „zavírat oči“, než aby žákovi pomohla.

Cílem teoretické části je prezentace vybraných otázek z problematiky šikany ve škole, zejm. vymezení pojmu, klasifikace a projevy šikany, vývojová stadia šikany, příčiny šikanování, typologie účastníků šikany (oběť, agresor, mlčící většina), prevence šikany aj. Pro práci budu používat jak tuzemskou, tak světovou literaturu.

V metodologické části budou prezentovány cíle výzkumné práce, výzkumné otázky, metody sběru dat a způsoby jejich zpracování. Základní metodou výzkumu bude rozhovor, dotazník, event. pozorování. Cílem výzkumu je sledovat, jaké přístupy a strategie používají dvě záměrně vybrané školy v oblasti prevence a k řešení problému šikany. Důležitým cílem je také reflexe toho, jak s odstupem času žáci, kteří zažili šikanu, hodnotí přístup školy.

Výzkumné otázky:

- V jaké míře se ve vybraných školách na 1. stupni objevuje šikana?
- Jaké přístupy a strategie používají školy v oblasti prevence a k řešení problému šikany?

- Které z těchto přístupů jsou na školách nejčastější?
- Jak s odstupem času hodnotí žáci, kteří šikanu zažili, přístup učitele školy v jejich případě?

Teoretická část

1 Šikana jako teoretický problém

V odborné literatuře najdeme různá pojetí a chápání pojmu šikana, například Říčan uvádí: „*Slovo šikana pochází z francouzského slova chicane, což znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na liteře předpisů, například vůči podřízeným nebo vůči občanům, od nichž šikanující úředníci zbytečně vyžadují nová a nová potvrzení a razítka, nechávají je pro nic za nic čekat atd.*“⁹

V Psychologickém slovníku je šikana, šikanování definována takto: „*Tělesné, psych. n. kombinované ponižování, příp. týrání jedinců jinými, nejčastěji ve vrstevnických skupinách; původci šikany bývají jedinci tělesně silnější, starší, vyspělejší či v početní převaze.*“¹⁰

V Pedagogickém slovníku je šikanování vymezeno jako „*fyzické, psychické či kombinované ponižování až týrání žáků obvykle jinými žáky, vzácněji dospělými. Probíhá buď ve dvojici, nebo ve skupině. Iniciátory šikanování bývají žáci vyšších ročníků, žáci starší, fyzicky vyspělejší, žáci osobnostně či sociálně narušení.*“¹¹

Říčan (1995) prezentuje pojetí šikany u vybraných britských badatelů: „*Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však obvyklé neoznačuje občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů.*“¹²

Elliottová ve svém nejznámějším díle Jak chránit své dítě uvádí, že: „*šikanování působí dětem tu nejobrovitější bolest. Děti, jež se stanou terčem tohoto zla, utíkají z domu, přestávají si hrát, jsou vyděšené, nezúčastněné a nešťastné.*“¹³

Jeden z nejvýznamnějších českých autorů v problematice šikany M. Kolář vysvětluje, že „*demokracie ve společnosti stojí a padá na rovnoprávnosti vztahů mezi*

⁹ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dám dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995, s. 25. ISBN 80-7178-049-9

¹⁰ HARTL, P. a HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2009, s. 591. ISBN 978-80-7367-569-1

¹¹ PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E. a MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2013, s. 297. ISBN 978-80-262-0403-9

¹² ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dám dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995, s. 26. ISBN 80-7178-049-9

¹³ ELLIOTTOVÁ, M. *Jak ochránit své dítě*. Praha: Portál, 1995, s. 81. ISBN 80-7178-034-0

*jejími členy a skupinami. Pro vztah, který označujeme jako šikanování, je příznačná naprostá asymetrie sil, kdy mocnější slabšího a pošlapává jeho práva.*¹⁴

Většina definic se shoduje v tom, že dochází k porušování práv slabších a hlavním iniciátorem je jedinec, popř. skupina. Největší odlišnosti definic jsou v tom, že agresori jsou vždy starší, mocnější a silnější. Ve své práci se převážně opírám o definici britských badatelů, kterou ve své publikaci uvádí Říčan.

Školní šikanování je chápáno jako těžká porucha vztahů ve skupině a určitý druh záměrné agrese. Jedná se o poruchu, která má systémový charakter a zasahuje do celé skupiny. Můžeme ji chápat tak, že nedochází k poškození jen oběti, ale i agresorů a dalších členů skupiny, které patří do pomyslného celku. Bolest, která doprovází šikanování, se nevztahuje jen na postiženou skupinu, ale jde i za její hranice. Řetězově pokračuje dál a dokáže postihnout kohokoliv. Nejdříve to bývá rodina oběti, která je zasažena tragédií dítěte, ale i dalšími traumaty, které se třeba týkají očerňování oběti.¹⁵

Šikana se může vyvíjet i ve formální skupině, protože člověk ve skupině funguje jinak než osamoceně. Tento vývoj šikany ve skupině má své fáze:

1. Experimentování: Vzájemné působení členů skupiny s použitím agresivity. Je zde zahrnuta i identifikace outsidera. Dochází zde ke vzniku ostrakismu.
2. Praktikování: Agresivita se stává schopným komunikačním a vztahovým nástrojem. Outsider v této fázi slouží jako obětní beránek.
3. Vznik parastruktury: Ve skupině dochází k odklonu od jejích cílů.
4. Opouzďení: Skupina si vytváří vlastní normy a sankce, které uznávají všichni členové.
5. Skupinová totalita: Formální život skupiny je pouze předstírán. Dochází zde k ritualizaci chování a oběť má tendenci unikat. Tato fáze je pokládána za dokonalou šikanu.¹⁶

Společnost má někdy problémy s rozpoznáním rozdílu mezi šikanou a škádlením. Navenek to většinou vypadá podobně (např. legrace, vtipy na účet druhého), ale uvnitř je velký rozdíl. Nejvíce záleží na tom, jak to škádlení vnímá

¹⁴ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011, s. 17. ISBN 978-80-7367-871-5

¹⁵ Viz podrobně: FIELDOVÁ, M. E. *Jak se bránit šikaně*. Praha: Ikar, 2009, s. 17. ISBN 978-80-249-1176-2

¹⁶ Viz podrobně: TOMANOVÁ, K. *Šikana: I třída může být tým*. In: SMÉKALOVÁ, E., NEUSAR, A. et al. *Studijní texty pro metodiky prevence sociálně patologických jevů*. Olomouc: Katedra psychologie, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 2007, s. 47. ISBN 80-73-26-118-9

ten, na jehož účet je vytvářeno.¹⁷ „Pocit, že jsem šikanován, je do značné míry subjektivní. Co je pro někoho „legráckou“ či „klukovinou“, může jinému způsobit psychické problémy. Ten, komu skutečně ubližují, však rozdíl mezi šikanou a škádlením většinou pozná. Při škádlení je mezi aktéry vyrovnaný poměr sil, není vítěze ani poraženého. Škádlení je legrací, zábavou pro obě zúčastněné strany. Šikanou se baví jen agresor, šikanovanému jedinci však způsobuje ponížení a bolest.“¹⁸ Příloha č. 1 vymezuje rozdíl mezi škádlením a šikanou podle M. Koláře.

Šikanování je důležité vidět vícerozměrně, tzn. zvenčí i zevnitř. Mluvíme o trojrozměrném praktickém pohledu, který M. Kolář rozdělujeme do tří oblastí:

1. Šikanování jako nemocné chování (behaviorální pohled)

„Jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agrese a manipulaci.“¹⁹ Z definice je těžké si představit, co představuje konkrétní pojem agrese a manipulace, proto Kolář uvádí přehled konkrétních typů:

- *Fyzická agrese a používání zbraní*
 - např. Oběť je vystavena hromadnému kopání. Několik obětí je agresory přinuceno, aby se praly (tzv. gladiátorské hry). [...]
- *Slovní agrese a zastrašování zbraněmi*
 - např. Oběti je vyhrožováno mučením. Agresoři urážejí rodiče obětí. [...]
- *Krádeže, ničení a manipulace s věcmi*
 - např. Oběť je agresorem donucena „půjčit“ svačinu; agresoři oběti poplívají svačinu. Ukradnou, případně schovají oběti legitimace (MHD, na vlak), lístky na oběd, peněženku s penězi, boty, aktovku... [...]

¹⁷ Viz podrobně: VÁGNEROVÁ, K. et al. *Minimalizace šikany: Praktický rádce pro rodiče*. Praha: Portál, 2009, s. 12. ISBN 978-80-7367-611-7

¹⁸ VÁGNEROVÁ, K. et al. *Minimalizace šikany: Praktický rádce pro rodiče*. Praha: Portál, 2009, s. 73-74. ISBN 978-80-7367-611-7

¹⁹ KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997, s. 20. ISBN 80-7178-123-1

- *Násilné a manipulativní příkazy*
 - *např. Žák pověřený učitelem, aby hlídal kázeň, na příkaz agresora zapisuje na tabuli oběti. Je donucován klečet před agresory a prosit je o milost. [...]*
- *Zraňování izolací, oklikou a „uměleckými“ výtvary*
 - *např. Spolužáci oběť ignorují, neodpovídají na její pozdrav, na prosbu nereagují, dělají, že neslyší. Když si oběť přisedne ke stolu při obědě, tak si všichni štítivě odsednou jinam. [...]*²⁰

2. Šikanování jako závislost (psychodynamický pohled)

Tento pohled je důležitý pro praxi. Jedná se o vzájemnou vazbu mezi obětí a agresorem. Tento vztah je určen převažující lidskou strategií²¹, tj. „*skrýt vlastní strach a zároveň využít strachu druhého.*“²²

Mezi skupinou „silných“ a „slabých“ vzniká oboustranná překvapivá trvalá vazba. Tyto skupiny se navzájem potřebují, tzn., že pokud je ve škole vůdce, který odejde, tak skupina „slabých“ ihned začíná vyhledávat nového vůdce ze skupiny „silných“. Může dojít k tomu, že se oběť s agresorem ztotožní, pokud jde o přehnané ztotožnění, tak se promění v sympatii či lásku. Projeví se to tak, že oběť považuje agresora za kamaráda, poslouchá ho na slovo, protože se mu chce zavděčit.²³

U pokročilých stádií šikany se objevuje velká závislost mezi agresorem a obětí. Pro ovládnutí strachu agresorovi pomáhá lámání a znásilňování vůle oběti. Agresorovi to přináší pocit nadřazenosti a moci. Z této pozice si vychutnává strach oběti jako ve „virtuální realitě“, většinou to nedokáže ani pojmenovat a čím dál víc tomu propadá. Ale někdy se mu to vymkne z rukou.²⁴

²⁰ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011, s. 32-36. ISBN 978-80-7367-871-5

²¹ viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997, s. 25. ISBN 80-7178-123-1

²² KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997, s. 25. ISBN 80-7178-123-1

²³ Viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011, s. 37-45. ISBN 978-80-7367-871-5

²⁴ Viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001, s. 33. ISBN 80-7178-513-X

Při stupňování brutality agresora dochází u obětí k prolomení obrany vůči psychické a tělesné bolesti. Následkem může být až extrémní závislost oběti na agresorovi. Oběť ho považuje za nejlepšího kamaráda a zároveň plní všechny jeho příkazy.²⁵

„Pedagogové se nesmějí nechat zmást a přijmout vnější zdání, že si oběť za všechno může sama. To, že je někdo „slabý“, není nic špatného. Rozhodně nikdo nemá právo fyzicky ani psychicky týrat druhého člověka!“²⁶

3. Šikanování jako porucha vztahů ve skupině (sociálně-psychologický pohled)

Jedná se o onemocnění celé skupiny dětí. Šikanování není jen záležitost mezi agresorem a obětí. Vždy se to děje v prostředí nějaké skupiny. V tomto případě se jedná o poruchu skupinového organismu, který podlehl infekci. Jestliže má skupina silnou fungující imunitu, tak se u ní šikanování nevyskytuje.²⁷

Vztahy při šikaně mají svůj zákonitý vývoj. Vyvíjí se od zárodečné podoby až k nejvyššímu, tedy pátému stupni, který se týká ničení kladných vztahů mezi členy skupiny. Kdo nedokáže porozumět této proměně, tj. zdravé skupiny na nemocnou, tak se nemůže snažit šikanování léčit. Je velmi důležité rozlišovat několik vývojových stupňů této choroby, protože každé stadium potřebuje jiný způsob zásahu.²⁸ Tyto stupně jsou podrobně rozebrány v kapitole 4.

²⁵ Viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001, s. 33. ISBN 80-7178-513-X

²⁶ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001, s. 33. ISBN 80-7178-513-X

²⁷ Viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001, s. 26–27. ISBN 80-7178-123-1

²⁸ Viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001, s. 35. ISBN 80-7178-513-X

2 Příčiny a projevy šikany

2.1 Příčiny šikany

Ve společnosti existuje mnoho příčin šikany. První a nejdůležitější jsou individuální příčiny dané jak vlastnostmi agresorů, tak vlastnostmi obětí. Tyto vlastnosti bývají většinou trvalé. Mluvíme tedy jak o osobnostních rysech agresorů, tak obětí.²⁹

Nemůžeme s jistotou říci, že samotná porucha duševního a morálního vývoje nevede hned k týrání druhých. Aby se šikanování projevilo jako antisociální chování, je zapotřebí „souhry“ řady příčin a podmínek v oblasti dědičnosti, mozku a výchovného prostředí.³⁰

Ke vzniku šikany hlavně přispívá náročná situace ve skupině/třídě, je to vždy tam, kde se zvyšuje napětí (např. napětí před písemnou prací, kde agresor vyvolává strach u druhých, aby ukryl svůj). Příčinou je pocit nudy u agresorů. Snaží se vymýšlet program, ve kterém hraje hlavní roli ubližování oběti. Mohou se vyskytnout skupiny, kde se nachází několik agresivních asociálních jedinců.³¹

Příčiny šikanování dále zahrnují i nejrůznější podmínky týkající se okolního prostředí, ve kterém se nachází škola (sociální, kulturní), nebo prostředí uvnitř školy (architektura, klima školy, složení žactva). Proto je přesnější mluvit o faktorech nebo vlivech, které se podílejí na vzniku šikany, než o příčinách šikany. Nespočívají jen v rysech agresora a oběti, ale i v lhostejnosti okolí, diváků, sociální atmosféře či v ideologiích. Podmínky ke vzniku šikany mohou být nepreventivní prostředí, tj. nevhodné klima sociální skupiny (dělení na skupinu „slabých“ a „silných“), špatné výchovné vedení a anonymní prostředí.³²

²⁹ Viz podrobně: ŘÍČAN, P. a JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010, s. 22–23. ISBN 978-80-247-2991-6

³⁰ Viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001. 78 s. ISBN 80-7179-513-X

³¹ Viz podrobně: ČAPEK, R. *Odměny a tresty ve školní praxi*. Praha: Grada, 2014, s. 80–81. ISBN 978-80-247-4639-5

³² Viz podrobně: BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003, s. 50–51. ISBN 80-86642-08-9

Podrobný rozbor příčin šikanování ve škole uvádí Evelyn Fieldová. Rozlišuje tři oblasti:

- Nevidím zlo – nedělám nic

Šikana má v mnoha školách tradici. Její projev bývá horší ve školách, které šikanu omlouvají, tolerují, popírají a nic proti ní nedělají. Jejich hladina sociálního chování je velmi nízká, a díky tomu umožňuje diskriminaci a favoritismus. Patří sem žáci, kteří se nedokážou ubránit sami. Agresori se vyskytují mimo dosah učitelů a navíc vědí, že jim jejich činy projdou, protože škola nezasáhne. Tento postup školy vede k tomu, že ostatní žáci přestanou šikanu hlásit.³³

Šikana se může rozprostírat všemi směry. Stává se, že žáci, učitelé i rodiče používají ve třídách, ve sborovně, na parkovištích, v kabinetech a na školních společenských akcích taktiky, která patří do oblasti šikany. Tím mohou aktivně či pasivně povzbuzovat žáky k útokům na oběť.³⁴

- Neslyším zlo – povrchní snahy

Škola, která se řídí tímto heslem, mívá program proti šikaně na papíře a někdy pozve i odborníka, který žákům na toto téma udělá přednášku. Stává se, že nutí oběť a agresora, aby „si to vyříkali“ u třídního učitele v kabinetu, jindy volí metodu třídní důtky pro agresora. Personál ve škole projde „rychlým“ školením, jak pracovat s problémem šikany. V těchto školách chybí konzistentní celoškolní strategie. Často dochází k vyhýbání se vyřčení slovu „šikana“, protože je to něco, za co se škola stydí, a stále si utváří naivní představu, že se jí to netýká.³⁵

- Nemluvím zlo – konzistentní, účinná opatření k omezení šikany

Jedná se o školy, které si plně tento problém uvědomují a snaží se ho systematicky řešit. Spolupracují s odborníky, učitelskými sbory, rodiči a okolím, tj. policie, média atd. V přístupu škol je zohledněna bezpečnost, rovnost a rozmanitost. Školy dávají jasné

³³ Viz podrobně: FIELDOVÁ, M. E. Jak se bránit šikaně: Praktický rádce pro děti, rodiče a učitele. Praha: Ikar, 2009, s. 51–52. ISBN 978-80-249-1176-2

³⁴ Viz podrobně: FIELDOVÁ, M. E. Jak se bránit šikaně: Praktický rádce pro děti, rodiče a učitele. Praha: Ikar, 2009, s. 51–52. ISBN 978-80-249-1176-2

³⁵ Viz podrobně: FIELDOVÁ, M. E. Jak se bránit šikaně: Praktický rádce pro děti, rodiče a učitele. Praha: Ikar, 2009, s. 52. ISBN 978-80-249-1176-2

rodičům i okolí najevo, že šikana je nepřijatelná. Stále se snaží vytvářet nové programy, které přizpůsobují současné situaci.³⁶

K dalším školním faktorům patří: role ředitele, rodiče, vrstevnické skupiny.³⁷

Jak jsem již uvedla, šikana se vyskytuje v různých kolektivech, a to ve škole, ve vězení a ve výchovných ústavech. Tyto instituce mají společný rys, a to, že tvoří uzavřený celek, ve kterém po určitou dobu není úniku. Tento pobyt je zde nedobrovolný či nutný (povinná školní docházka). Výše uvedené rysy lze považovat za příčinu šikany.³⁸

Důležité je znát a pochopit všechny příčiny šikany, protože díky tomu je možné přijít na to, jak se jí bránit, kdy se pravděpodobně objeví a jak vhodně zasáhnout.³⁹

Aby se šikana mohla plně rozvinout, musí být vždy splněny tři podmínky: 1. přítomnost potencionálního šikanujícího agresora; 2. přítomnost potencionální oběti šikanování; 3. přítomnost takového klimatu skupiny, která šikanování nezabrání.⁴⁰

2.2 Projevy a formy šikany

Projevy šikanování můžeme vyčlenit do tří skupin: 1. přímé a nepřímé; 2. fyzické a verbální; 3. aktivní a pasivní. Může dojít až k fyzické agresi s použitím zbraní (např. oběť je dušena polštářem a ručníkem, agresori měří čas, jak dlouho vydrží nedýchat), velmi častá je slovní agrese (např. oběti je vyhrožováno nepřímo, anonymně, po telefonu – „Oddělám tě, nám neunikneš...“). Na školách se nejvíce objevuje šikana ve formě krádeží, ničení a manipulací s věcmi (např. agresori si přivlastňují nejrůznější věci oběti – penály, kalkulačky, hodinky apod.), další jsou násilné a manipulativní příkazy (např. žák pověřený učitelem, aby hlídal kázeň, na příkaz agresora zapisuje na tabuli oběti) a poslední je zraňování izolací, oklikou a „uměleckými“ výtvary (např. spolužáci oběť ignorují, neodpovídají na její pozdrav, na prosbu nereagují – dělají, že neslyší). Celá společnost by měla tyto formy šikany znát, i když nikdy nebude svědky šikany, musí pozorně sledovat skryté volání oběti o pomoc (např. ponižující přezdívka, smích při neúspěchu, osamocení

³⁶ Viz podrobně: FIELDOVÁ, M. E. Jak se bránit šikaně: Praktický rádce pro děti, rodiče a učitele. Praha: Ikar, 2009, s. 53. ISBN 978-80-249-1176-2

³⁷ Viz podrobně: FIELDOVÁ, M. E. Jak se bránit šikaně: Praktický rádce pro děti, rodiče a učitele. Praha: Ikar, 2009, s. 53–54. ISBN 978-80-249-1176-2

³⁸ Viz podrobně: BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003, s. 51. ISBN 80-86642-08-9

³⁹ Viz podrobně: LOVASOVÁ, L. *Šikana*. Praha: Sdružení linky bezpečí, 2005, s. 12. ISBN 80-239-5637-X

⁴⁰ Viz podrobně: LOVASOVÁ, L. *Šikana*. Praha: Sdružení linky bezpečí, 2005, s. 12. ISBN 80-239-5637-X

žáka a jeho chození jako posledního).⁴¹ Za jednu z nejzávažnějších forem šikany je považováno tzv. třídní lynčování. „*Obyčejná třída žáků se proměnila ve vražednou bestii, která lačnila po krvi a smrti „nepovedeného“ spolužáka.*“⁴² Většinou se projevuje zkopáním žáka celou třídou. Když se aktéři dostanou k vrcholu transu, tak u nich odpadnou poslední zábrany. Odborníci tento jev považují za hlavní příznak pokročilé šikany.⁴³ Příběhy šikanování a „lynčování“ žáků, které pronikly do médií, naleznete v příloze č. 2.

Krátce se vrátíme k rozboru jednotlivých skupin. První skupina se zabývá znaky přímými a nepřímými. Mluvíme zde o „viditelnosti“ šikany. Přímé můžeme nazvat zjevnými. Mají podobu fyzického násilí a ponižování. Naopak nepřímý znak, neboli skrytý, se projevuje vyloučením oběti ze skupiny jeho vrstevníků. Druhá skupina značí formu útoku. Rozdělujeme ji na fyzickou a verbální. Šikanování fyzické obsahuje strkání, tahání za vlasy, pohlavkování atd. Do verbálního patří posmívání, nadávky, rozšiřování lží a pomluv o oběti. Poslední skupina je zaměřena na míru aktivity oběti. Pasivní vynucené chování oběti se projevuje ponižujícím chováním ostatních (např. nechá po sobě házet věci). Jeho protikladem je aktivní. Oběť nedobrovolně vykonává činnosti ve prospěch agresora (např. píše za něho úkoly).⁴⁴ Níže jsou všechny skupiny shrnuty do osmi vnějších projevů podle Koláře.

V současné době se můžeme ve školách setkat i s novým projevem šikany, která bývá označena jako ekonomická šikana. Mezi vztahy žáků se objevují problémy týkající se sociálně-ekonomické situace rodiny. Jsou zde značné rozdíly mezi žáky z bohatých a chudých rodin. Finanční možnosti těchto rodin se projevují mezi žáky tím, že si spolužáci závidí to, co má ten druhý (např. mobilní telefony, značkové oblečení, šperky atd.).⁴⁵

Vnější pohled je důležitý pro první orientaci v situaci. Tento úhel pohledu nám pomáhá zjistit, zda jde o šikanu, nebo škádlení. Ale pro účinnou pomoc tento pohled nestačí a je potřeba znalosti i vnitřního rozměru šikanování.⁴⁶

⁴¹ Viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001, s. 27–32. ISBN 80-7179-513-X

⁴² KOLÁŘ, M. *Soudce Lynch na českých školách?* In: HRONČEKOVÁ, E., HUDCOVÁ, L. *Prevence šikanování ve školách: Sborník příspěvků*. Praha: IPPP ČR, 2006, s. 31. ISBN 80-86856-25-9

⁴³ KOLÁŘ, M. *Soudce Lynch na českých školách?* In: HRONČEKOVÁ, E., HUDCOVÁ, L. *Prevence šikanování ve školách: Sborník příspěvků*. Praha: IPPP ČR, 2006, s. 33–34. ISBN 80-86856-25-9

⁴⁴ Viz podrobně: BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003, s. 27. ISBN 80-86642-08-9

⁴⁵ Viz podrobně: BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003, s. 28. ISBN 80-86642-08-9

⁴⁶ Viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011, s. 36–37. ISBN 978-80-7367-871-5

Michal Kolář charakterizuje osm vnějších projevů šikany:

1. *Fyzické aktivní přímé – útočníci oběť věsí do smyčky, škrtí, kopou, fackují.*
2. *Fyzické aktivní nepřímé – „Kápo“ pošle nohsledy, aby oběť zbili; oběti jsou ničeny věci.*
3. *Fyzické pasivní přímé – agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice.*
4. *Fyzické pasivní nepřímé – agresor odmítne oběť na její požádání pustit ze třídy na záchod.*
5. *Verbální aktivní přímé – nadávání, urážení, zesměšňování.*
6. *Verbální aktivní nepřímé – rozšiřování pomluv.*
7. *Verbální pasivní přímé – neodpovídání na pozdrav či otázku, ignorování oběti.*
8. *Verbální pasivní nepřímé – spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho, co udělali její trýznitelé.* ⁴⁷

Základní formy šikany musí každý znát, a to z jednoho prostého důvodu – protože jsou považovány za celkový vnější obraz šikany, a ten velmi blízko souvisí s léčbou.

Michal Kolář dělí formy šikany do pěti oblastí, tj.:

- *„Šikana podle typu agrese – prostředky týrání (fyzická, psychická a smíšená šikana apod.)*
- *Šikana podle věku a typu školy (šikana mezi předškoláky, žáky prvního stupně a druhého stupně, uční, gymnazisty, ...)*
- *Šikana z gendrového hlediska (chlapecká a dívčí šikana, homofobní šikana, šikana chlapců vůči děvčatům, šikana dívek vůči chlapcům)*
- *Šikana odehrávající se ve školách s různým způsobem řízení (na jedné straně s demokratickým vedením a na druhé straně škola, případně výchovný ústav, kde je tvrdý hierarchicko-autoritativní systém)*
- *Šikana podle speciálních vzdělávacích potřeb aktérů (šikana neslyšících, nevidomých, tělesně postižených, mentálně retardovaných žáků...)* ⁴⁸

⁴⁷ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001, s. 32. ISBN 80-7178-513-X

⁴⁸ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011, s. 78. ISBN 978-80-7367-871-5

2.3 Znaky šikany

Na různé typy a formy šikany mohou upozornit varovné signály. Do této oblasti signálů patří přímé a nepřímé znaky šikany, které by měl rodič nebo učitel rozpoznat.⁴⁹

Žák může být šikanován i v přítomnosti učitele, tj. přímá známka šikany. Nesmějí se opomíjet nepřímé stránky šikany. To jsou jevy, podle kterých můžeme usuzovat, že je žák šikanován, i když učitel není přímým svědkem.⁵⁰

Jak přímé, tak nepřímé znaky šikany mohou být závažné samy o sobě, ale je důležité sledovat, jak často se opakují. Mohou se projevovat nevině, ale při běžném dění ve třídě, na hřišti, na chodbě, kde se objevují častěji, jde o známku toho, že některý z žáků je obětí šikany.⁵¹

Přímé známky šikany:

1. „Posměch: posměšné poznámky na adresu dítěte, pokořující přezdívka, nadávky, ponižování, hrubé žerty na jeho účet. Rozhodujícím kritériem je, do jaké míry je dané dítě konkrétní přezdívkou nebo „legrací“ zranitelné.“
2. „Kritika dítěte: výtky na jeho adresu, zejména pronášené nepřátelským až nenávidivým, případně pohrdavým tónem.“
3. „Příkazy: které dítě dostává od jiných dětí, zejména pronášené panovačným tónem, a skutečnost, že se jim dítě podřizuje.“
4. „Honění, strkání, šťouchání, rány, kopání: které třeba nejsou zvláště silné, ale je nápadné, že je oběť neoplácí.“
5. „Rvačky: v nichž jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout (menší děti někdy s pláčem)“⁵²

Přímé varovné signály nám sdělují, že dané situace vyžaduje neprodlené řešení.⁵³

⁴⁹ Viz podrobně: VÁGNEROVÁ, K. et al. *Minimalizace šikany: Praktický rádce pro rodiče*. Praha: Portál, 2009, s. 76. ISBN 978-80-7367-611-7

⁵⁰ Viz podrobně: ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dám dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995, s. 49. ISBN 80-7178-049-9

⁵¹ Viz podrobně: ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dám dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995, s. 48–49. ISBN 80-7178-049-9

⁵² ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dám dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995, s. 49. ISBN 80-7178-049-9

⁵³ Viz podrobně: VÁGNEROVÁ, K. et al. *Minimalizace šikany: Praktický rádce pro rodiče*. Praha: Portál, 2009, s. 79. ISBN 978-80-7367-611-7

Nepřímé známky šikany:

1. „Dítě je o přestávkách často samo, ostatní o ně nejeví zájem, nemá kamarády.“
2. „Při týmových sportech bývá dítě voleno do mužstva mezi posledními.“
3. „O přestávkách vyhledává blízkost učitelů.“
4. „Má-li dítě promluvit před třídou, je nejisté, ustrašené.“
5. „Působí smutně až depresivně, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči.“
6. „Zhoršuje se jeho školní prospěch, někdy náhle.“
7. „Jeho věci jsou poškozené nebo znečištěné, případně rozházené.“
8. „Má zašpiněný nebo poškozený oděv.“
9. „Odřeniny, modřiny, škrábance nebo řezné rány, které dítě nedovede uspokojivě vysvětlit.“⁵⁴

Vágnerová uvádí tyto charakteristické znaky:⁵⁵

- „Je záměrná.“
- „Opakuje se – ne vždy!“
- „Většinou probíhá dlouhodobě (ale POZOR na jednorázové akce).“
- „Agrese je samoučelná, není prostředkem k dosažení nějakého konkrétního „zisku“, ale vlastním cílem jednání.“
- „Útoky jsou obětí nepříjemné, přináší jim negativní prožitky.“
- „Projevuje se poměr sil – agresor zneužívá své fyzické a v některých případech i psychické převahy.“

⁵⁴ Viz podrobně: ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995, s. 49. ISBN 80-7178-049-9

⁵⁵ Viz podrobně: VÁGNEROVÁ, K. et al. *Minimalizace šikany: Praktický rádce pro rodiče*. Praha: Portál, 2009, s. 74. ISBN 978-80-7367-611-7

3 Vývojové stupně (stadia) šikanování

Jednotlivá vývojová stadia formuloval M. Kolář v době, kdy pocíťoval snahu léčit skupiny, které byly zasaženy „virem“. Pocítil nutnost rozlišovat různé vývojové stupně choroby. Tyto stupně potřebují odlišné způsoby zásahů. Proto postupně vzniklo pětistupňové schéma, které zachycuje negativní proces, který mění vztahy mezi členy ve skupině. Jednotlivá stadia se vyznačují typickou konstelací postojů k násilí. Nejhorší podoba šikanování se vyskytuje v pátém stupni.⁵⁶

Předpokladem k úspěšné léčbě šikany je znalost vývojových stadií. Pomáhají nám respektovat stupně obtížnosti léčby, diferencování pomoci, vhodné volby terapeutických a diagnostických postupů. Protože kdyby nastala situace, že bychom brali v potaz jen vnější projevy šikanování a nerespektovali zvláštnosti těchto stadií, pak by naše snaha byla riziková.⁵⁷

Kolář ve své publikaci uvádí: „*existuje zásadní rozdíl ve vyšetřování a dílčí léčbě u počátečního (tj. prvního, druhého a třetího stadia) a u pokročilého (tj. čtvrtého a pátého stadia) onemocnění skupiny. Účinná celková léčba šikanování potom musí přísně rozlišovat základní stadia onemocnění.*“⁵⁸

První stadium: zrod ostrakismu (identifikace a vyčlenění okrajových členů)

Mezi rodiči a pedagogy je velmi rozšířená mylná představa, že pro šikanování je zapotřebí výjimečných podmínek, proto šikanování považují za ojedinělé v životě normálních žáků. Bohužel to není pravda, šikana se může vyskytnout v každé skupině, jelikož podmínky vzniku mohou být nenápadné. Převážně kázeň v takové skupině je velmi dobrá, protože agresori (iniciátoři šikanování) jsou obyčejní chlapci a dívky. Ve zdánlivě zdravých kolektivech může šikanování propuknout díky tradičnímu způsobu výchovy, kde se nepracuje se vztahy mezi žáky, to jsou všichni žáci, kteří se dostanou na okraj skupiny a na ně se právě zkoušejí prvky šikanování, tzn. ostrakismus (jedná se o mírné prvky psychického násilí). Tato situace je impulsivní pro další negativní postoje v šikanování.⁵⁹

⁵⁶ Viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997, s. 31. ISBN 80-7178-123-1

⁵⁷ Viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001, s. 44. ISBN 80-7178-513-X

⁵⁸ KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997, s. 41. ISBN 80-7178-123-1

⁵⁹ Viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001, s. 36. ISBN 80-7178-513-X

Může se projevit: nadáváním oběti a urážením jejich rodičů, vymyšlení příběhů, které jsou šířeny po celé škole atd.⁶⁰

Druhé stadium: fyzická agrese a přitvrzování manipulace (rozptýlený negativní proces ubližování slabším pokračuje)

Ostrakismus může přerůst do dalšího stadia. Ve skupině, kde vzniká napětí a ihned ostrakizovaní žáci začínají působit jako ventil. Spolužáci se na nich odreagovávají ze svých nepříjemných pocitů, třeba z očekávaného testu, schůzky rodičů, nebo že je obtěžuje chodění do školy. Také se může ve třídě sejít více agresivních asociálních jedinců a v rámci své „přirozenosti“ od samého počátku používají násilí pro uspokojení svých potřeb. Když agresor zjistí, že došlo u disponovaných jedinců k prolomení zábran, tak své agresivní chování začínají opakovat. Nejhorší je však situace, kdy hlavní agresor začne tohle všechno konat, aby pobavil své obdivovatele. Hlavně zde záleží na postavení dané skupiny žáků, i když většina má negativní postoj k násilí, tak pokusy o šikanu neuspějí. Vytvoření takové ideální skupiny pedagogovi určitou dobu trvá. Nikdy se taková skupina nevytvoří sama. Ale pokud je imunita proti šikaně určitým způsobem oslabena, tak jsou pokusy o šikanování trpěny a šikana v určité podobě zakoření.⁶¹ Může se projevit bití oběti pravítkem, kružítkem nebo její pomalování propiskou atd.⁶²

Třetí stadium: klíčový moment – vytvoření jádra agresorů (parazitní novotvar šikany začíná bujet a programově směřuje k ovládnutí skupiny)

Pokud se nepostaví pevná zeď vůči manipulacím a počáteční fyzické agresí jednotlivců, tak se často utvoří skupina agresorů „úderné jádro“. Tito agresori začnou postupně šikanovat nejvhodnější oběti. Převážně jde o žáky, kteří patří do skupiny „slabých“, tedy nejnižší v uspořádané hierarchii. V tomto okamžiku se rozhoduje, zda počáteční stadium se přehoupne do pokročilého. Lze tomu zabránit jedině, když se podskupina spojí a bude bojovat proti šikaně. Pokud nedojde ke spojení, tak agresorům nic nebrání v cestě. Když dojde k vyrovnaní sil, tak se na chvíli násilí zastaví, ale jen do té

⁶⁰ Viz podrobně: DAŘÍLEK, P. *Agrese a šikana u dětí a možnosti jejich zvládnutí*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 43. ISBN 978-90-244-3758-3

⁶¹ Viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001, s. 36–39. ISBN 80-7178-513-X

⁶² Viz podrobně: DAŘÍLEK, P. *Agrese a šikana u dětí a možnosti jejich zvládnutí*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 43. ISBN 978-90-244-3758-3

doby, než přijde z jiné školy další agresor nebo oběť.⁶³ Může se projevit: bitím oběti pěstmi, naplíváním do jídla oběti, vykonávání úkolů podle agresora atd.⁶⁴

Čtvrté stadium: většina přijímá normy agresorů

Když ve třídě není silná pozitivní podskupina, tak činnost jádra agresorů bez potíží může pokračovat. Normy agresorů bývají většinou přijaty jako nepsaný zákon. Vzniká velký tlak a málo kdo se dokáže postavit. Díky tomu dochází ve skupině k nečekané proměně. U členů skupiny dochází k vytváření alternativní individuality, která je zcela poddajná normám vůdců. Tato skupina je v odborné literatuře nazývána mlčící většinou. Dochází k tomu, že i mírně ukáznění žáci se začínají chovat velmi krutě, protože to, co říkají učitelé, jde do pozadí.⁶⁵ Může se projevit tak, že oběť je věšena, škrcena, dušena, pálena, stříhána a na příkaz agresorů se musí svléknout do naha a je vyfotografována atd.⁶⁶

Páté stadium: totalita neboli dokonalá šikana (rakovina šikany vítězí v nemocné skupině na celé čáře, někdy dochází k prorůstání parastruktury násilí s oficiální školní strukturou)

Pokud nedojde k pomoci zvenčí, tak proces vyústí do posledního stadia nemoci, které je považováno za nejhorší stadium šikanování. Veškeré normy agresorů jsou všemi respektovány, a tím dojde k úplnému nastolení totalitní ideologie šikanování, tzv. stadia vykořisťování. Žáci se rozdělí na otrokáře a otroky. Je zajímavé, že agresori se sami označují za nacisty, plantážníky, krále, velkoknížata, ministry atd. a své oběti označují za židy, negry, poddané, nevolníky, hulibrka atd. Otrokáři využívají otroky různě: od materiálních hodnot až po jejich tělo, city, školní znalosti atd. Důkazem moci nad otroky je to, že jim otrokáři mohou způsobovat bolest, znásilňovat je všemi způsoby, a oni nejsou schopni se bránit. Agresori ztrácejí zábrany a v malé skupině se zcela projevuje zlo. Členové skupiny, kteří se drželi dále, se začínají zapojovat do týrání. Začíná se zde objevovat brutální násilí, které je považováno stále více za legraci. Navíc veškerá známky viny a lidskosti mizí v zapomnění. Oběti se stávají více závislé a oddané agresorům. Když

⁶³ Viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001, s. 39. ISBN 80-7178-513-X

⁶⁴ Viz podrobně: DAŘÍLEK, P. *Agrese a šikana u dětí a možnosti jejich zvládnutí*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 44. ISBN 978-90-244-3758-3

⁶⁵ Viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001, s. 39–40. ISBN 80-7178-513-X

⁶⁶ Viz podrobně: DAŘÍLEK, P. *Agrese a šikana u dětí a možnosti jejich zvládnutí*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 44. ISBN 978-90-244-3758-3

se objeví brutální fyzické násilí a těžká poranění, tak šikanování vyjde na povrch.⁶⁷ Může se projevit: oběť je pálena žhavým materiálem, vyhazována z oken, usmrcena.⁶⁸

⁶⁷ Viz podrobně: KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001, s. 39–44. ISBN 80-7178-513-X

⁶⁸ Viz podrobně: DAŘÍLEK, P. *Agrese a šikana u dětí a možnosti jejich zvládnutí*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 45. ISBN 978-90-244-3758-3

4 Místa, kde se šikana odehrává a délka šikanování

4.1 Místa, kde se ve škole odehrává šikanování

Šikana se velmi často odehrává přímo ve třídě. Nenápadně se může objevit i v přítomnosti učitele při vyučování. Učitel tyto jevy většinou přechází a podceňuje. Dále se vyskytuje o přestávkách nebo při jiných akcích, kdy učitel není nablízku. Oběť v této situaci nemá žádnou ochranu, proto je zde výrazná krutost, do které se většinou zapojuje celý kolektiv. Zvýšené nebezpečí šikany hrozí na cestě ze školy, na hřišti, na chodbách, na výletech (žáci jsou zde spolu celý den, popřípadě i noc) atd.⁶⁹

Šikana se vyskytuje na různých místech jak ve škole, tak v jejím blízkém okolí. Když vytvoříme pomyslný žebříček, tak na prvním místě je třída. Důvod je zcela jasný. Žáci jsou zde nejdelší dobu, tráví zde přestávky a hodiny volna. Agresoři si ve třídě vyhlídnou hlídače, kteří jim zajišťují větší bezpečí. Většinou jsou tyto třídy považovány za super tiché. Na druhém místě je prostor toalet. Zde jsou prováděny útoky na tělo oběti. Oběť je zde bezbranná. Dalším místem jsou tělocvičny. Pokud se zde pedagog zrovna nenachází, tak agresoři mají velké pole působnosti a oběť vystavují tvrdému ubližování. Čtvrté místo patří šatnám. Zde dochází k útoku na majetek oběti (např. rozřezání bund, vyhození tkaniček od bot, namočení bot). Pátou v pořadí je jídelna. Útoky jsou vedeny na jídlo oběti. Buď dochází ke zcizování jídla, nebo k znechucování jídla (agresoři plivou do talíře). Skrytá místa v budově školy se nacházejí na šestém místě podle počtu ublížení oběti. Jedná se hlavně o místa, kam dospělí nechodí, například prostory pod schody, zákoutí, výklenky atd. Na předposledním místě se nachází pokoje u vícedenních pobytů na horách a výletech. Šikana se zde vyskytuje většinou v noci. Poslední místo z celkového počtu zaujímají ostatní prostory školy, např. pozemky, hřiště, dílny apod. Nesmíme zapomenout, že k šikanování může dojít i při cestě do školy, při jízdě autobusem/vlakem/MHD, ve sportovním oddíle, venku.⁷⁰

Jedná se o místa, kde dozor nedohlédne nebo se špatně orientuje (velký shluk žáků), aby zůstalo chování agresorů skryto.⁷¹

⁶⁹ Viz podrobně: ŘÍČAN, P. a JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010, s. 24–25. ISBN 978-80-247-2991-6

⁷⁰ Viz podrobně: MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada, 2009, s. 133–136. ISBN 978-80-247-2310-5

⁷¹ Viz podrobně: BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003, s. 51. ISBN 80-86642-08-9

4.2 Délka šikanování

Každý se snaží pochopit, proč žáci šikanují. Vždy je důležité rozlišovat mezi těmi, kteří někoho chtějí potrápit jen krátkodobě, a chronickými šikanovateli, jejichž chování je narušené.⁷²

Krátkodobé šikanování

Tento typ je způsoben obtížnými situacemi, ve kterých se dítě zrovna nachází. Může se jednat o rozvod rodičů, nový přírůstek do rodiny, úmrtí příbuzného, nudu, frustraci, zneužívání nebo odplatu za to, že bylo dítě také šikanováno. Od těchto nepříjemných situací se snaží odreagovat šikanováním ostatních. Jeho problémy netrvají dlouho, ale i tak přinesou starost jak pedagogům, tak rodičům.⁷³

Dlouhodobé šikanování

Agresoři jsou většinou děti, které rodiče doma rozmazlují. Díky tomu mají pocit, že musejí od svého okolí získat vše, co si záměrně. Druhou část agresorů tvoří děti, které nesou následky nedobré výchovy. U nich sledujeme tyto příznaky a příčiny: pocit nejistoty a nedostatečnosti, mohou být terčem šikanování ve vlastních rodinách, jsou terčem fyzického ubližování, sexuálního zneužívání atd. Všichni agresoři mají potřebu vyniknout nad ostatními, aby získaly pocit uspokojení. Elliottová uvádí názor Dana Olweuse, který tvrdí, že v pozadí za šikanujícími dětmi se skrývají čtyři hlavní faktory:⁷⁴

- *„Rodiče poskytují těmto dětem žalostně málo lásky a místo toho k nim zaujímají negativní postoje.*
- *Rodiče jim tolerovali agresivní chování a v tomto smyslu jim ani nestanovili žádné pevné hranice únosnosti.*
- *Děti musely od rodičů snášet fyzické tresty, případně prudké výbuchy emocí.*
- *„Horkokrevný“ temperament dítěte, ačkoliv se tomuto faktoru přisuzuje menší důležitost než třem zbývajícím.“⁷⁵*

⁷² Viz podrobně: ELLIOTTOVÁ, M. *Jak ochránit své dítě*. Praha: Portál, 1995, s. 84. ISBN 80-7178-034-0

⁷³ Viz podrobně: ELLIOTTOVÁ, M. *Jak ochránit své dítě*. Praha: Portál, 1995, s. 84–86. ISBN 80-7178-034-0

⁷⁴ Viz podrobně: ELLIOTTOVÁ, M. *Jak ochránit své dítě*. Praha: Portál, 1995, s. 86–89. ISBN 80-7178-034-0

⁷⁵ ELLIOTTOVÁ, M. *Jak ochránit své dítě*. Praha: Portál, 1995, s. 88. ISBN 80-7178-034-0

4.3 Typy šikany

Evelyn Fieldová rozděluje šikanu do čtyř typů: škádlení, vylučování, fyzické napadání a obtěžování.⁷⁶

Škádlení

Patří do skupiny verbálního násilí. Jedná se o typ, který někteří autoři definují jako šikanu. Není zde mezi aktéry zapojena legrace, naopak se jedná o nepříjemný zážitek, pro toho, komu je ubližováno. Může se týkat vzhledu, sexuality a sociálního přijetí. Hlavními typy škádlení jsou: nadávky, posměšky, pokřikování, obtěžování po telefonu apod.⁷⁷

Vylučování ze skupiny

Je nazývána „vztahová neboli vyloučená“ (ostrakismus) šikana, která je založena na manipulaci přímo (např. „Nechceme, abys tu s námi seděl!“) nebo nepřímo, tím myslíme projevy, které jsou nenápadné a skryté. Agresor může manipulovat skupinou, aniž by sám do toho zasahoval, většinou používá k útoku na oběť společenskou strukturu. Cílem vyloučení členů ze skupiny je vytvořit identitu, která se stává nástrojem kontroly. Všichni ve skupině vědí, že nesmí chránit oběť, pokud se tak stane, tak ví, že přijdou na řadu místo ní.⁷⁸

Fyzické napadání

Tento typ šikany spočívá v tom, že agresor pravidelně napadá svoji oběť. Může použít přímou agresi, např. bití, kopání a plivání, nebo nepřímou, např. narážky, gesta, pronásledování a schovávání majetku oběti. Dále to může obnášet strkání, vrážení, kopání, krádež učebnic, zavírání oběti ve skříni atd.⁷⁹

⁷⁶ Viz podrobně: FIELDOVÁ, M. E. Jak se bránit šikaně: Praktický rádce pro děti, rodiče a učitele. Praha: Ikar, 2009, s. 26. ISBN 978-80-249-1176-2

⁷⁷ Viz podrobně: FIELDOVÁ, M. E. Jak se bránit šikaně: Praktický rádce pro děti, rodiče a učitele. Praha: Ikar, 2009, s. 26. ISBN 978-80-249-1176-2

⁷⁸ Viz podrobně: FIELDOVÁ, M. E. Jak se bránit šikaně: Praktický rádce pro děti, rodiče a učitele. Praha: Ikar, 2009, s. 27–28. ISBN 978-80-249-1176-2

⁷⁹ Viz podrobně: FIELDOVÁ, M. E. Jak se bránit šikaně: Praktický rádce pro děti, rodiče a učitele. Praha: Ikar, 2009, s. 28. ISBN 978-80-249-1176-2

Obtěžování

Je zde zahrnuto opakování dotěrných otázek. Týkající se náboženství, pohlaví, národnosti. Patří sem nahlížení pod dveře toalety, pronásledování ve škole i mimo ni, chytání a štípání oběti apod.⁸⁰

⁸⁰ Viz podrobně: FIELDOVÁ, M. E. Jak se bránit šikaně: Praktický rádce pro děti, rodiče a učitele. Praha: Ikar, 2009, s. 29. ISBN 978-80-249-1176-2

5 Charakteristika účastníků šikany

Běžně označujeme hlavní protagonisty šikanování jako agresory a oběti či šikanující a šikanované nebo útočníky a napadané. V rámci těchto kategorií odlišujeme i několik jejich podskupin:⁸¹

1. *„Pasivní oběti: opatrné a uzavřené děti, které jsou často fyzicky slabé a těžko si hledají přátele.“*
2. *„Provokující oběti: schválně provokují a podněcují negativní reakce ostatních; pošklebují se a posmívají, ale pokud jim druzí oplácejí stejnou mincí, hned si stěžují.“*
3. *„Účelové oběti: takové děti na sebe berou roli obětí, aby získaly uznání a popularitu, často hrají roli „třídního šaška“ nebo se připojují k výtržnickému chování, aby neměly problémy s přijetím do skupiny.“*
4. *„Falešné oběti: jedná se o děti, které si přehnaně stěžují na ostatní; obvykle se jejich chování zaměřuje na získání pozornosti.“*
5. *„Útočníci – oběti: některé děti jsou v některých situacích oběťmi, v jiných zase naopak útočníky.“*
6. *„Útočníci: děti pronásledující druhé bez zjevného důvodu; předpokládá se, že tyto děti převyšují mnohé své vrstevníky svou energií, fyzickou silou a sebedůvěrou.“*
7. *„Úzkostní útočníci: jedná se o děti s nejnižší sebedůvěrou, obvykle mají rodinné nebo učební problémy; šikanováním se snaží kompenzovat snížené sebevědomí.“⁸²*

Odborné prameny se většinou zabývají jen hlavními aktéry šikany (rozebrány níže). V této fázi je důležité vymezit všechny účastníky šikany, kteří jsou součástí daného procesu. Jejich výčet většinou slouží jako struktura popisu šikany. Patří sem: agresor, oběť, svědek, skupina vrstevníků, učitel (ředitel), škola, rodiče oběti a agresora, společnost. Po jejich uvedení je jasné, že role účastníků není jednoduchá a navzájem se může propojovat.⁸³

⁸¹ Viz podrobně: BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003, s. 41–42. ISBN 80-86642-08-9

⁸² PARRY-CERRINGTON. In: BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003, s. 42. ISBN 80-86642-08-9

⁸³ Viz podrobně: DAŘÍLEK, P. *Agrese a šikana u dětí a možnosti jejich zvládnutí*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 33–34. ISBN 978-90-244-3758-3

5.1 Agresori

Jsou ti, kteří šikanu vedou (iniciátoři). Iniciátor šikany bývá většinou starší jedinec, který je fyzicky vyspělejší, popřípadě sociálně narušená osoba. Má velmi malou sebedůvěru a podprůměrné studijní schopnosti. Většinou se jím stává disharmonická osobnost. Ve většině případů agresori pocházejí z rodin, kde probíhalo fyzické nebo citové násilí, i jejich sourozenci projevují známky agresivity. Posilující vliv mají negativní zkušenosti z rodiny. Rodiče agresora bývají tolerantnější k agresivnímu chování. Většinou dávají přednost fyzickým trestům. Šikanujícím dětem v rodině se nedostává potřebného citového zázemí, mají velké a bohaté zkušenosti s nezájmem ze strany rodičů.⁸⁴

O problémech agresora Helmut H. Erb tvrdí: „Bylo zjištěno, že se mladiství násilníci při bližším pohledu cítí většinou nejistí, neschopní, poníženi a že sami o sobě pochybují. V rodině často padá všechno na jejich hlavu. Někteří žijí v rodinách, které je psychicky, tělesně, či sexuálně zneužívali. Nebo jsou vystaveni tlaku své party, nesmějí projevovat své skutečné city nebo mají pocit, že jsou stejně „vyvrhelové“ společnosti. Nevěří ve své schopnosti, protože si myslí, že pro ně beztak nic nemá cenu.“⁸⁵

Dále se domnívá, že lidé, kteří na okolí působí suverénním dojmem, tak v sobě mají většinou ukrytý strach, který se dostává na povrch špatným chováním vůči druhým:⁸⁶ „Za maskou síly, přehnaným vychloubáním, za uniformami, oholenými lebkami a vysokými botami, za zbraněmi a agresivními výkřiky se obvykle skrývá slabost a bezmocnost.“⁸⁷

Agresor, který šikanuje, je bezcitný vůči okolí/obětem. Nemá dostatečně vyvinuté sebevědomí, nikdy se u něho neprojevuje pocit viny. Má větší tendence k prosazení sebe. Jeho agrese se stupňuje tím, že stále podezírá své okolí. Agresivní chování se většinou projevuje od útlého věku. Někteří hodnotí svoji oběť jako méněcenného člověka, pro kterého platí jiná pravidla.⁸⁸

Mária Dědová o agresorech tvrdí: „Fyzická stránka agresotov šikanovania prezrádza, že ide o nadpriemerne telesne zdatných jednotlivcov, silných a obraných. Nemusi tomu tak

⁸⁴ Viz podrobně: BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003, s. 42–45. ISBN 80-86642-08-9

⁸⁵ ERB, H. H. *Násilí ve škole a jak mu čelit*. Praha: Amulet, 2000, s. 31–32. ISBN 80-86299-22-8

⁸⁶ Viz podrobně: ERB, H. H. *Násilí ve škole a jak mu čelit*. Praha: Amulet, 2000, s. 75. ISBN 80-86299-22-8

⁸⁷ ERB, H. H. *Násilí ve škole a jak mu čelit*. Praha: Amulet, 2000, s. 75. ISBN 80-86299-22-8

⁸⁸ Viz podrobně: BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. vyd. Praha: ISV, 2003, s. 44–45. ISBN 80-86642-08-9

byť vždy. Inteligencia spojená s bezohľadnosťou a krutosťou môže vyvážiť nedostatok telesnej sily.“⁸⁹

Agresory se stávají jak dívky, tak i chlapci. Jejich formy šikany se docela liší. Chlapci si vybírají oběti z obou pohlaví, kde využívají fyzického násilí. Naopak dívky využívají sociálního násilí u svých obětí, kterými se stávají jen dívky. Jejich motivem je většinou školní láska.⁹⁰ Podle výzkumu Eleny Jirkové jsou nejčastějšími agresorkami hvězdy třídy (50 %) a typ pomlouvaček (45 %). Jejich agrese byla zaměřena na pomlouvání, posměch, nadávky a ponižování.⁹¹

5.1.1 Typy agresorů – iniciátorů šikanování

Michal Kolář zaznamenal z praktického diagnosticko-nápravného hlediska tři typy agresorů:

- *„První typ – hrubý, primitivní, impulzivní, se silným energetickým přetlakem, kázeňskými problémy – narušený vztah k autoritě, někdy zapojený do gangů páchajících trestnou činností.*
 - *Vnější forma šikanování: Šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně k zastrašování ostatních.*
 - *Specifika rodinné výchovy: Častý výskyt agrese a brutality rodičů – jako by agresori násilí vraceli nebo ho napodobovali.*“⁹²
- *„Druhý typ – velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu.*
 - *Vnější formy šikanování: Násilí a mučení je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků.*
 - *Specifika rodinné výchovy: Časté uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až vojenského drilu bez lásky.*“⁹³

⁸⁹ DĚDOVÁ, M. *Hodnoty a prežívame zmyslu života u agresorov šikanovania*. Trnava: Trnavská univerzita, Filozofická fakulta, 2010, s. 27–33. ISBN 978-80-8082-358-0

⁹⁰ Viz podrobně: BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. vyd. Praha: ISV, 2003, s. 45. ISBN 80-86642-08-9

⁹¹ Viz podrobně: JIRKOVÁ, E. *Šikana v dívčím světě*. In: PHILIPPOVÁ, L., JANOŠOVÁ, P. *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém: Sborník příspěvků z konference*. Brno: Tribun EU, 2009., s. 125–130. ISBN 978-80-7399-857-8

⁹² KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001, s. 86. ISBN 80-7178-513-X

⁹³ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001, s. 86–87. ISBN 80-7178-513-X

- *„Třetí typ – „srandista“, optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný.*
 - *Vnější formy šikanování: Šikanuje pro pobavení sebe i ostatních. Patrná snaha zdůraznit „humorné“ a „zábavné“ stránky.*
 - *Specifika rodinné výchovy: Nejsou zaznamenána významná specifika. Pouze v obecnější rovině je přítomna citová subdeprivace a absence duchovních a mravních hodnot v rodině.“⁹⁴*

Zdeněk Martínek uvádí ve své publikaci ještě jeden typ agresorů, tj. agresor spouštějící ekonomickou šikanu. Vysvětluje: *„Jde o děti, jejichž rodina ve výchově preferuje nadbytek materiálních věcí. Rodiče většinou svého potomka maximálně podporují, chtějí, aby byl co nejlepší za každou cenu, každou novinku musí ihned mít, aby ve společnosti nezaostával. [...] Od rodičů jim však chybí cit a opravdové rodičovské souznění. Není jim umožněno zažít stav, kdy musí po něčem delší dobu toužit. Touha je pro dítě nezbytnou. Jestliže nemusí toužit a všechno má, nedokáže si rovněž ničeho vážit. Pokud se nenaučí vážit si materiálních věcí, velice těžko se naučí vážit si mezilidských vztahů – navíc se zde objevuje i podpora rodiče: „S tím se ve třídě nebav, je to sociál“. Majetek agresorům potom slouží k rozvrstvení třídy, kdy v třídní hierarchii nezastávají vedoucí místo děti, které něco umí a jsou prospěchově dobré, ale děti vlastníci nejmodernější mobil, značkové oblečení apod.“⁹⁵*

5.1.2 Motivy agresorů

Agresor má dva hlavní motivy krutost a touhu po moci, které ho vedou k ubližováním druhých. Jeho hnací motor nefunguje jen na dvou motivech, ale je spojen s celou řadou dalších motivů, které vymezuje M. Kolář takto:

- *„Motiv upoutání pozornosti. Agresor jako herec na divadle touží být středem zájmu publika, dělá tedy všechno pro to, aby získal obdiv a přízeň spolužáků. Pořádá tedy ve třídě představení ve stylu „římské minikoloseum“.*

⁹⁴ Viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001, s. 87. ISBN 80-7178-513-X

⁹⁵ MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalizace školní mládeže*. Praha: Grada, 2009, s. 138. ISBN 978-80-247-2310-5

- *Motiv zabíjející nudu. Šikanování přináší citově prázdnému tyranovi vzrušení, poskytuje mu podněty, které ucítí skrz svou „hroší kůži“, a on konečně najde, co ho skutečně baví. Snad má i pocit, že teď opravdu žije.*
- *Motiv „Mengeleho“. V člověku se probudí anetický badatel, který chce nalézt tajemství člověka tím, že zkouší, co vydrží. Zkrátka chce přijít věci na kloub, ať to stojí, co to stojí. Třeba tak, že oběť „rozebere“ jako nějakou hračku.*
- *Motiv žárlivosti. Žáci závidí dobrému žákovi přízeň učitelů, a tak se mu mstí. Tento důvod vedoucí k šikaně je již popsán v biblickém příběhu Josefa a jeho bratrů.*
- *Motiv „prevence“. Bývalá oběť chce předejít svému týrání a na novém působišti začne pro jistotu sama šikanovat, případně se rychle přidá k nějakému agresorovi.*
- *Motiv vykonat něco velkého. Někteří násilníci jsou odsouzeni k celkové neúspěšnosti, včetně školní. Šikanováním dokážou sami sobě, že jsou schopni výkonu. Nejsou již pouze míčem, do kterého se kope, ale oni sami se stávají příčinou významného děje.*⁹⁶

Dalšími spouštěcími motivy může být touha získat ve skupině dominantního postavení, snaha ovládnout druhé a sebeprosazení. Agresori nevidí problém v překračování společenských norem a pravidel slušného chování.⁹⁷

5.1.3 Rodinné prostředí a výchova agresorů

Mnoho badatelů se shodlo na tom, že sklony k agresivnímu chování se vytváří v předškolním věku, ba dokonce v prvních letech života. Značnou roli hraje celá řada zděděných a vrozených sklonů, hlavně vznětlivost a impulzivita. Objevuje se u nich menší citlivost k následkům, které jsou výsledkem jejich jednání. Tyto samotné vlastnosti nevedou k agresivitě. Musí se k nim přidat způsob výchovy a zázemí rodiny.⁹⁸

Děti nejvíce poškozuje nedostatek vřelého zájmu, citový chlad, ponižování, lhostejnost až nepřátelství. K tomu se ještě přidává fyzické a psychické násilí, tj. bití, kruté tělesné tresty, ponižování a nadávky. Důležitá oblast je tolerance k násilí, dítě se ho

⁹⁶ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001, s. 85–86. ISBN 80-7178-513-X

⁹⁷ Viz podrobně: VAŠUTOVÁ, M. *Děti se specifickými vývojovými poruchami učení a chování a násilí ve školním prostředí*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2008, s. 109–112. ISBN 978-80-7368-525-6

⁹⁸ Viz podrobně: ŘÍČAN, P. JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010, s. 56–57. ISBN 978-80-247-2991-6

dopouští ke svým kamarádům, sourozencům, spolužákům ve škole nebo na hřišti. Dítěti se dostává pochvala od rodičů za násilné chování. Rodiče to vnímají jako normální způsob, který vede k dosažení cíle.⁹⁹ Dále se v těchto rodinách projevuje absence duchovních a mravních hodnot, přísná autoritativní výchova doprovázena nedostatečnými projevy lásky, nepřátelskými vztahy, tolerancí násilí, malou informovaností a podceňováním problému šikany.¹⁰⁰

5.2 Oběti

Oběti šikany se může stát prakticky každý. Není vůbec vzácné, že dítě kvůli své přednosti se stane předmětem nepřátelské skupiny, ale častěji jsou to děti s nějakým handicapem. Je důležité odhadnout, kterých dětí se to týká. Dítě může trpět celé měsíce nebo léta, a když se s rodinou přestěhuje, tak si ho šikana většinou „najde“. Největší riziko spočívá v tělesné slabosti a neobratnosti oběti při střetnutí. Je jasné, že téměř každý člověk se něčím liší od ostatních a lze si to vždy vzít jako záminku k šikanování, čehož agresori využívají. Častými oběťmi se stávají děti ze sociálně slabé rodiny. Jeho rodiče nemají peníze na stále nové oblečení a na přiměřené kapesné. Do této skupiny patří i děti rasové odlišnosti, která je v šikaně považována za důležitý faktor.¹⁰¹

Pro oběti jsou typické vlastnosti jako tichost, plachost, citlivost, nízké sebevědomí, těžko se prosazuje mezi vrstevníky a snadno se stává outsiderem třídy. Je to žák osamělý, bez kamarádů, s protivným chováním, neschopný se přidružit, zaujmout, podělit se o hračky a poskytnout citovou odezvu. Nedokáže udržet sympatie žáků ani dospělých. Tito žáci mají často odmítaví vztah k násilí. Zvláštní skupinou tvoří oběti, které jsou zároveň i agresory.¹⁰² Oběti šikanování se často stávají žáci, kteří mají vysokou inteligenci, dobře se učí. Je to určitý druh odlišnosti, ke které má okolí nepřátelské postavení.¹⁰³

⁹⁹ Viz podrobně: ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995, s. 33. ISBN 80-7178-049-9

¹⁰⁰ Viz podrobně: VAŠUTOVÁ, M. *Děti se specifickými vývojovými poruchami učení a chování a násilí ve školním prostředí*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě: Filozofická fakulta, 2008, s. 123. ISBN 978-80-7368-525-6

¹⁰¹ Viz podrobněji: KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001, s. 87–90. ISBN 80-7178-513-X

¹⁰² Viz podrobněji: KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001, s. 87–90. ISBN 80-7178-513-X

¹⁰³ Viz podrobně: BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003, s. 46–47. ISBN 80-86642-08-9

Největší spouštěč šikanování bývá výrazný tělesný, kosmetický nebo pohybový handicap oběti. A to z toho důvodu, že se výrazně odlišují od ostatních, např. barvou pleti, tělesnými proporcemi, nošením brýlí, zájmy, hodnotami, způsobem chování (sobeckost, provokativnost, „šplhoun“). Někdy může dojít k propojení se specifickými vývojovými poruchami učení (hyperaktivita s poruchou pozornosti) a tělesným postižením (oslabení po nemoci). Terčem šikany se může stát i nový žák, který přišel do třídy, nebo žák, který byl dlouho mimo třídu.¹⁰⁴

Oběti obvykle vyrůstají v prostředí, kde chyběla rodičovská láska a něha. Nebyli dostatečně vedeni k samostatnosti a nenaučili se, jak se prosadit v dětském světě, ale to se dá později napravit.¹⁰⁵

5.2.1 Typologie obětí

Michal Kolář rozlišuje několik typů obětí:

1. *oběti „slabé“ s tělesným a psychickým handicapem;*
2. *oběti „silné“ a nahodilé;*
3. *oběti „deviantní“ a nekonformní;*
4. *šikanovaní žáci s životním scénářem oběti.*¹⁰⁶

Dále odlišuje oběti, které nemají žádného kamaráda, a jsou tak zcela izolované od okolí.

Zdeněk Martínek uvádí jiné typy obětí:

1. *„Oběť na první pohled: Jedná se o děti, které samy o sobě vysílají do okolí signál slabosti.[...]Neumí se ve třídě prosadit, často sedí zamlklé, osamocené, pokud se stanou terčem počátečních legráček, neumí se bránit – utečou, popř. se rozpláčou, někdy pouze zuří a vztekají se, což ještě více třídu k legráčkám povzbudí. I rodiny těchto obětí jsou mírně řečeno trochu výjimečné. Často se jedná o děti, které jsou nadměrně od raného věku ochraňovány, matky o ně mají přehnaný strach.*

¹⁰⁴ Viz podrobně: BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003, s. 47–48. ISBN 80-86642-08-9

¹⁰⁵ Viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001, s. 87–90. ISBN 80-7178-513-X

¹⁰⁶ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001, s. 89. ISBN 80-7178-513-X

2. *Oběti setrvávající dlouhou dobu pod ochrannými křídly matek nebo babiček: Jde o děti, jejichž rodiče (především matky a babičky) si nedokážou připustit, že jejich ratolest dozrává do určité fáze svého vývoje a stává se samostatnou. Tyto „vychovatelky“ v ní vidí především malé nesamostatné dítě, za které musí vše vyřizovat, všude hlídat a musí mít nad ním dohled.*
3. *Handicapované děti: Velice snadné oběti. Současné školství hodně volá po integraci postižených dětí do základních škol.[...] Živelná a nepřipravená integrace je spíše pro takové dítě ohrožující.*
4. *Učitelské děti: Jedny z nejčastějších obětí, především v případě, že rodič učitel učí na stejné škole, kam chodí jeho dítě, v horším případě ho sám učí. Pozice učitelského dítěte je zde nevýhodná z několika úhlů pohledu. [...] Ostatní děti nikdy tomu učitelskému neuvěří, že jim matka či otec neřeknou, kdy budou zkoušeny nebo co bude v písemné práci. Toto dítě má podle nich vždy výhodu.*¹⁰⁷

5.2.2 Rodinné prostředí a výchova obětí

Pravděpodobnost, že dítě bude šikanováno, je ovlivněno rodinným prostředím. Pokud dítě v kolektivu nemůže získat vliv a oblibu, tak je jeho sebevědomí negativně poznamenáno a oslabeno. Tím se zvyšuje jeho zranitelnost.¹⁰⁸ Říčan s Janošovou uvádějí rodinné faktory, které úzce souvisí s viktimizací:

- *„Hyperprotektivní matka, které dítě rozmazluje a nedovolí mu získat zkušenosti „na vlastní pěst“.*
- *„Jedináčkovská“ výchova, nerozvíjející vstřícnost a potenciál pro vrstevnickou vzájemnost.*
- *Rodina s problematickým vztahem k násilí: Někteří rodiče vštěpují dětem od malička zásadu, že prát se je špatné. Dítě se pak prostě neumí bránit, jednak pro psychické zábrany, jednak pro nedostatek cviku.*
- *Rodina sociálně izolovaná, např. v důsledku členství v radikální marginální náboženské pospolitosti („sektě“).*

¹⁰⁷ Viz podrobně: MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada, 2009, s. 139–141. ISBN 978-80-247-2310-5

¹⁰⁸ viz podrobně: ŘÍČAN, P. a JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010, s. 62. ISBN 978-80-247-2991-6

- *Rodina s mimořádně prudérní sexuální výchovou, v jejímž důsledku se dítě děsí toho, co je pro jeho vrstevníky zcela běžné.* ¹⁰⁹

Navíc se v těchto rodinách může projevat: nejisté rodinné klima, chybějící nebo nevhodný mužský vzor, autoritativní výchova s častým ponižováním dítěte a malá informovanost a podceňování problému šikany. ¹¹⁰

5.3 Oběť se stává agresorem neboli agresivní oběť

Nesmíme zapomenout, že existuje skupina dětí, která je zároveň obětí šikany a šikanujícím. Tato skupina je hodně početná. Šikanující oběti oproti jiným skupinám mají nedostatek pozitivní představy o sobě a zvýšený pocit nejistoty ve škole. Svým chováním se snaží ukázat okolí svoji sílu. ¹¹¹

Tato změna oběti v agresora je způsobená tím, že nezná jiné chování. Některé děti vidí v opakování jistou formu zákonitosti či oprávnění ničit někoho jiného. Agresivní oběť má mnoho úvah, které může rozebrat jen terapeut. Pro rodiče těchto „ex-obětí“ je velmi těžké zjistit, že se tyto mechanismy objevily, protože jsou velmi nenápadné. Avšak pokud se projeví sebemenší náznak, měli by rodiče vyhledat pomoc odborníka. ¹¹²

5.4 Mlčící většina

Někteří autoři tuto skupinu nazývají spíše menšinou. Svoje pojmenování odůvodňují na základě výsledů výzkumu a ze zkušeností, ze kterých vyplývá, že skupina žáků, která nikdy nezažila šikanu a nikdy nikoho nešikanovala, je spíše menšinou, než většinou. Z praktického hlediska je zřejmé, že každý žák šikanu někdy zažil, buď v roli oběti, nebo agresora. Podle Bendla je obtížné charakterizovat tuto menšinu, protože se jedná o neexistující skupinu žáků, spíše o velmi nepočetnou skupinu. ¹¹³

¹⁰⁹ ŘÍČAN, P. a JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010, s. 62–63. ISBN 978-80-247-2991-6

¹¹⁰ Viz podrobně: VAŠUTOVÁ, M. *Děti se specifickými vývojovými poruchami učení a chování a násilí ve školním prostředí*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2008, s. 123. ISBN 978-80-7368-525-6

¹¹¹ Viz podrobně: BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003, s. 48. ISBN 80-86642-08-9

¹¹² Viz podrobně: BOURCET, S. a GRAVILLONOVÁ. *Šikana ve škole, na ulici, doma: Jak bránit své dítě*. Praha: Albatros, 2006, s. 67-68. ISBN 80-00-01552-8

¹¹³ Viz podrobně: BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003, s. 49. ISBN 80-86642-08-9

Vágnerová o této skupině mluví jako o přehlížejících. Tvrdí, že: „*Pro přehlížející kolektiv je konané bezpráví znamením, že agresivní chování je vlastně normální, protože ani dospělí s tím nic nedělají.*“¹¹⁴

Jedince, kteří jsou součástí mlčící skupiny, můžeme charakterizovat jako žáky fyzicky vyspělejší, šikovné, sportovně nadané, se sociální inteligencí, ale se sníženou mírou sociální statečnosti, narušenou mravní úrovní a rozptýlenou zodpovědností.¹¹⁵

Dále Vágnerová uvádí: „*Velké nebezpečí šikany spočívá právě v tom, že se netýká jen bezprostředně účastníků, ale všech přítomných, kteří se ocitají v procesu prorůstání vztahové patologie a jako takoví na násilí neupozorní, oběť nebrání, agresory nezastaví, později násilí tolerují, v pokročilých stádiích šikany se do ní někdy i aktivně zapojují.*“¹¹⁶

V podstatě je jedno, jak se tato skupina bude nazývat. Důležité je, aby se učitel o tuto skupinu opíral při snaze předcházet a čelit šikaně.¹¹⁷

¹¹⁴ VÁGNEROVÁ, K. et al. *Minimalizace šikany: Praktický rádce pro rodiče*. Praha: Portál, 2009, s. 87. ISBN 978-80-7367-611-7

¹¹⁵ Viz podrobně: BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003, s. 49. ISBN 80-86642-08-9

¹¹⁶ VÁGNEROVÁ, K. et al. *Minimalizace šikany: Praktický rádce pro rodiče*. Praha: Portál, 2009, s. 88. ISBN 978-80-7367-611-7

¹¹⁷ Viz podrobně: BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003, s. 49. ISBN 80-86642-08-9

6 Diagnostika a postupy řešení šikany z hlediska rodičů a učitelů

6.1 Čeho by si rodiče měli všimnat

Šikanované děti jsou v krajní nouzi. Zoufale potřebují pomoc rodičů, ale vůbec si o ni nedokážou říci. Ani v případech, že jsou dobré rodinné vztahy, což je zásadní problém. Oběti se po příchodu domů snaží na vše zapomenout a používají velmi často výmluvy při zranění, že si to způsobily samy svou nešikovností.¹¹⁸

Je důležité, aby rodiče byli vnímaví a rozpoznali, že není něco u dítěte v pořádku. Při jakémkoliv podezření by se měli k dítěti co nejdříve přiblížit. Musí získat jeho důvěru a zjistit jeho strach, pokud se to podaří, tak je téměř vyhráno. Rodiče společně s dítětem by měli pojmenovat jednotlivé problémy a zároveň se snažit dítěti pomoci najít cestu z labyrintu šikanování. Každý rodič musí znát projevy šikanování, aby je byl schopen objevit. Samozřejmě jednotlivé projevy nemusí mít se šikanováním vždy něco společného, ale téměř vždy signalizují skryté volání o pomoc. Několik podezřelých projevů, kterých si musí rodiče všimnat:¹¹⁹

- „za dítětem nedochází domů žádný spolužák, zdá se, že nemá žádné kamarády;“
- „dítě je zaražené, posmutnělé až depresivní, nemluví o tom, co se děje ve škole;“
- „špatně usíná, má poruchy spánku, zdají se mu hrůzostrašné sny;“
- „dojde k výraznému zhoršení prospěchu, je nesoustředěné, bez zájmu;“
- „často ho před odchodem do školy nebo po příchodu pobolívá hlava a břicho;“
- „dítě často navštěvuje lékaře, znenadání se objeví neomluvená absence;“
- „přichází domů s potrháním oblečením, poškozenými školními pomůckami nebo bez nich;“
- „často mu nevychází kapesné, ztrácí ho, požaduje další peníze;“
- „dítě přichází domů vyhladovělé, i když dostává svačiny a obědy má zajištěny;“
- „nedokáže uspokojivě vysvětlit svoje zranění – odřeniny, modřiny, naraženou nebo zlomenou kost, popáleniny na ruce atd.;“
- „vyhrožuje sebevraždou, nebo se o ni dokonce pokusí.“¹²⁰

¹¹⁸ Viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001, s. 164–166. ISBN 80-7178-513-X

¹¹⁹ Viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001, s. 164–166. ISBN 80-7178-513-X

¹²⁰ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál. 2001, s. 166. ISBN 80-7178-513-X

Rodiče agresorů většinou nevědí, že jejich dítě šikanuje jiné, protože tímto se děti jen velmi málo pochlubí. Někdy bývají informováni školou nebo rodiči oběti. Při zjištění problému své dítě hned tělesně potrestají, ale tím u něho spíše agresivitu podpoří, než zeslabí. Stává se, že řada rodičů své dítě za chování agresora pochválí a uvítají to jako projev ostrých loktů, se kterými se ve světě neztratí. Pokus dojde na obhajobu jejich potomka, tak uvedou cokoliv, o čem si myslí, že zapůsobí.¹²¹

6.2 Postupy a strategie rodičů oběti

Pokud rodič zjistí, že jeho dítě je šikanováno, tak ho většinou zachvátí strach, popř. panika. Jedná se o zpětný strach z toho, že se mohlo stát ještě něco horšího, ale mimo jiné se u nich objevuje strach z budoucna. Jedná se o zcela běžné pocity, které se časem ztrácejí. Může se stát, že jejich počáteční strach stále roste. Ten převážně brání rodině vrátit se k běžnému životu.¹²²

Za jednu z nejhorších reakcí rodičů je považováno obvinění dítěte ze lhářství, v době, kdy se jim svěřuje, že se k němu někdo choval agresivně.¹²³ Než se jim svěří, tak prožívá velké trápení a cítí se trapně před rodiči, protože má pocit, že je zklamalo.

Nejúčinnější pomoc, kterou rodič může dát svému šikanovanému dítěti, je zakotvena v mírné reakci, která není příliš dramatizována ani zlehčována.¹²⁴ Je dobré, aby rodič využil postupy, které uvádí ve své publikaci M. Kolář:

A. Poskytnutí maximální opory dítěti

Je dobré se zorientovat ve vnějším obraze šikanování: co, kdo, kde, jak. Je důležité si s dětmi stále povídat, a to hlavně do vyšetření dané situace. Když se jedná o pokročilé stadium, doporučuje se nechání potomka doma, protože mu hrozí nebezpečí.¹²⁵

¹²¹ Viz podrobně: ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál. 1995, s. 42. ISBN 80-7178-049-9

¹²² Viz podrobně: BOURCET, S. a GRAVILLONOVÁ, I. *Šikana ve škole, na ulici, doma: Jak bránit své dítě*. Praha: Albatros, 2006, s. 36. ISBN 80-00-01552-8

¹²³ Viz podrobně: BOURCET, S. a GRAVILLONOVÁ, I. *Šikana ve škole, na ulici, doma: Jak bránit své dítě*. Praha: Albatros, 2006, s. 38. ISBN 80-00-01552-8

¹²⁴ Viz podrobně: BOURCET, S. a GRAVILLONOVÁ, I. *Šikana ve škole, na ulici, doma: Jak bránit své dítě*. Praha: Albatros, 2006, s. 42. ISBN 80-00-01552-8

¹²⁵ Viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál. 2001, s. 168. ISBN 80-7178-513-X

B. Oba rodiče by měli navštívit ředitele a třídního učitele

Rodič musí informovat pedagogické pracovníky, aby se o dítěti vše dověděli. Důležité je zjistit, zda může škola poskytnout odbornou pomoc. Rodiče by mělo zajímat, zda pedagogové mají s tímto typem případu zkušenosti a jak danou situaci budou řešit. Od školy se očekávají tři odpovědi:¹²⁶

1. Škola hraje poctivou hru, ráda by pomohla, avšak přiznává, že nemá odborné zkušenosti. V takovém případě by měli rodiče vyhledat odborníka. Hlavně se sami nesmí pokoušet se o žádné neodborné zásahy.¹²⁷
2. Škola spolupracuje s odborníkem. Rodiče mají více možností, jak reagovat, např. pomoc odmítnout, přeložit dítě na jinou školu nebo zajistit ochranu dítěti na úrovni České školní inspekce, poradny specializované na práva dětí atd.¹²⁸
3. Škola rodiče nepřesvědčí o své odbornosti a o daný problém nejeví zájem. Rodič má několik možností, jak zareagovat. Např. kategoricky odmítnout neodborný zásah, informovat inspektora a požadovat odbornou pomoc, přeradit dítě na jinou školu atd.¹²⁹

C. Podle situace ve škole se dá uvažovat i o dalších opatřeních

Je možné zavolat na linku bezpečí nebo zajít s dítětem do pedagogicko-psychologické poradny. Další možností je setkání s agresorem a jeho rodiči. Mělo by zde dojít k řešení situace. Pokud je dítě na tom psychicky špatně, doporučuje se rodičům zažádat o domácí vzdělávání.¹³⁰

Rodič, který si s danou situací nedokáže poradit, protože ve svém okolí narazil na vlnu nezájmu, má možnost se obrátit na Společenství proti šikaně, Linku bezpečí, Nadaci Naše dítě nebo Bílý kruh bezpečí.¹³¹ Velmi cenné rady a informace nalezne na webové stránce: www.minimalizacesikany.cz. Má zde možnost domluvit si schůzku s odborníky.

¹²⁶ Viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001, s. 169. ISBN 80-7178-513-X

¹²⁷ Viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001, s. 169. ISBN 80-7178-513-X

¹²⁸ Viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001, s. 169 – 170. ISBN 80-7178-513-X

¹²⁹ Viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001, s. 169. ISBN 80-7178-513-X

¹³⁰ Viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001, s. 170. ISBN 80-7178-513-X

¹³¹ Viz podrobně: FOJTÍKOVÁ, Z. *Rodiče a šikana*. [online]. © 2004 [cit. 2014-08-19]. Dostupné z: <http://www.sikana.org/>

Připomínám, že rodič by neměl zapomenout s dítětem pohovořit o tom, co se vlastně děje. Doporučuje se návštěva lékaře, který dítě podrobně vyšetří a sepiše zprávu. Určitě by rodič neměl šetřit chválou. Dítě by mělo v rodině dostat prostor k ventilování hněvu, např. vytvoření postavy agresora z plastelíny – dítě do této postavy vkládá svoji vnitřní frustraci. Rodič nesmí při své výchově zapomenout na poučení dítěte, jak se v nebezpečných situacích má zachovat. Může se stát, že toto poučení mu zachrání život nebo ho uchrání před psychickým traumatem.¹³²

Rodiče obětí se cítí osamoceni. Velmi často se stává, že nic o tomto zlu nevědí. Pokud jdou pro radu školy, setkávají se s obranou reakcí pedagogů, tj. bagatelizace a popírání problému, „očerňování“ dítěte (oběti) nebo svalování viny na ně samotné.¹³³

Přestože škola zaujala opatření, aby oběti nebylo ubližováno, rodič nesmí zapomenout povzbuzovat dítě (např. přihlásí ho do kroužků, aby získal nové kamarády), protože dítě má v této fázi malé sebevědomí. V některých případech je užitečná návštěva psychoterapie. Může se zde získat mnoho dobrých rad v oblasti možností obrany vůči agresorovi apod.¹³⁴

Pokud rodič není spokojen nebo má pochybnosti o postupu školy při vyšetřování, může podat stížnost na Českou školní inspekci. Pochybnosti mohou vzniknout, když škola nevyšetřuje efektivně, nevyužívá svým možností a kompetencí nebo se snaží incident šikany „zamést pod koberec“.¹³⁵

6.3 Postupy a strategie rodičů u agresora

Když slušným rodičům škola sdělí, že jejich dítě je agresorem, tato zpráva se jich hluboce dotkne a nejsou schopni jí hned uvěřit, protože jen malé procento agresorů se pochlubí samo.¹³⁶

Reakce rodičů má dítěti dát velmi jasně najevo, že se provinilo proti úřadu, který je nad lidmi. Optimální vyústění spočívá v tom, že dítě prožije zahanbení, případně se

¹³² Viz podrobně: ELLIOTTOVÁ, M. *Jak bránit své dítě*. Praha: Portál, 1995, s. 92–95. ISBN 80-7178-034-0

¹³³ Viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011, s. 224. ISBN 978-80-7367-871-5

¹³⁴ Viz podrobně: KROWATSCHEK, D. a DOMSCH, H. *Do školy beze strachu*. Brno: Computer Press, 2007, s. 40–41. ISBN 978-80-251-1767-5

¹³⁵ Viz podrobně: JANOŠOVÁ, P. *Šikana a vyčleňování žáků na základní škole*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2011. 41 s. ISBN 978-80-7372-779-6

¹³⁶ Viz podrobně: ŘÍČAN, P. a JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010, s. 68–69. ISBN 978-80-247-2991-6

rozpláče nad tím, co udělalo. Poté je třeba dítěti odpustit a už mu tuto situaci nepřipomínat, což neznamená, že rodič zruší daný trest. Takový trest by měl být přísnější než běžně ukládané tresty za jakékoliv jiné dětské provinění. Agresor se musí oběti omluvit a nějak ji odškodnit. Rodiče by se měli omluvit rodičům oběti a ubezpečit je, že se to víckrát nebude opakovat. Pokud došlo k duševní nebo mravní poruše u oběti, tak by tomu rodiče agresora měli věnovat stejnou pozornost, jako u vážného tělesného onemocnění. Je potřeba, aby se zamysleli nad chybami, kterých se ve výchově dopustili.¹³⁷

Problémoví jsou ti rodiče, kteří vinu svého dítěte popírají. Jsou to zejména velmi vlivní lidé, kteří mohou být i sponzory školy. Nebojí se uvádět cokoli o škole, často ji kritizují, jen aby obhájili své dítě. Díky tomu se stávají nepřímými aktivními účastníky šikany.¹³⁸

6.4 Postupy a strategie učitele při zjištění a vyšetřování šikany

Důležité je, aby učitel známky šikany nepřehlížel, nebagatelizoval, ale snažil se najít pravý stav věcí pomocí vyšetřování. Měl by si ke každému závažnějšímu případu zavát výchovného poradce, příp. psychologa. Musí hned zasáhnout a uchránit oběť před dalším krutým násilím takřka za každou cenu. Někdy stačí domluva, převážně u žáků na 1. stupni ZŠ. Ale i tato domluva by měla obsahovat hrozbu sankcemi a tresty.¹³⁹

Učitel by neměl dojít do fáze, kdy agresora sankcemi jen zastrahuje, ale měl by mu je za jeho špatné chování udělit. Každou sankci musí předem vysvětlit rodičům, agresorovi a kolektivu třídy. Jen tak může být pedagogicky účinná. Za sankci odborná veřejnost považuje i vyloučení agresora na několik týdnů ze třídy. Po tuto dobu ho vedení školy zařadí do jiné třídy, která je proti šikaně imunní. Některé publikace uvádějí jako sankci vyloučení agresora o přestávkách z kolektivu. V době přestávek musí sedět na židli před kabinetem učitele. Za velmi závažnou šikanu by měl být agresor vyloučen ze školy. Nikdy učitel/vedení školy nesmí posuzovat závažnost šikany jen podle měřitelných a prokazatelných škod.¹⁴⁰

¹³⁷ Viz podrobně: ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995, s. 63–64. ISBN 80-7178-049-9

¹³⁸ Viz podrobně: ŘÍČAN, P. a JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010, s. 68–69. ISBN 978-80-247-2991-6

¹³⁹ Viz podrobně: ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995, s. 40–43, 48–50, 54–62. ISBN 80-7178-049-9

¹⁴⁰ Viz podrobně: ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995, s. 59–60. ISBN 80-7178-049-9

Oběti šikany potřebují rychlou pomoc. Zde učitel vstupuje do role poradce dětí i jejich rodičů. Ale někdy zjistí, že na řešení problému nestačí, protože dítě potřebuje péči odborníků (psychologů, psychiatrů). Mnozí učitelé se bojí využívat jejich pomoci.¹⁴¹

Určujeme dva typy signálů, kterých by si měl učitel všimnout. První skupinou jsou alarmující signály, které musí být systematicky a záměrně vyhledávány pomocí dotazníků. Nikdy nesmí být ponechávány náhodě. Další skupinu tvoří nepřímé varovné signály. Je to stejně důležitá skupina jako první. Tyto signály nejsou zjevné. Zahrnují nenápadné projevy šikany v blízkosti učitele a skryté volání oběti o pomoc.¹⁴² Michal Kolář uvádí několik varovných signálů, kterých by si měl učitel všimnout:

Skryté volání o pomoc

- „Žák vchází s učitelem do třídy, nenápadně postává o přestávce u kabinetu, přichází pozdě do hodiny, vždy chodí všude jako poslední.
- Projevy outsidera. Žák je osamocený, s nikým se nebaví, nemá kamaráda.
- Nepříznivý emoční stav. Žák je stísněný, má smutnou náladu, působí nešťastně a ustrašeně.
- Žákovi se náhle zhorší prospěch, nesoustředí se při vyučování atd.“¹⁴³

Subtilní násilí a manipulace

- „Žák je okázale přehlížen, odmítán a izolován.
- Projevy nerovnoprávnosti: Žák dostává povýšené příkazy a snaží se jim vyhovět, bývá ostatními komandován a okřikován.
- Žák „dobrovolně“ dává svačiny kamarádovi.
- Objevuje se nápadně jednostranné strkání, pošťuchování, lehké pohlavkování...“¹⁴⁴

Učitel musí brát na vědomí, že jednotlivé signály nevypovídají o tom, že jde o šikanování. Ale vždy záleží na vnitřní situaci, opakování a četnosti projevů.¹⁴⁵

¹⁴¹ Viz podrobně: ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995, s. 40–43, 48–50, 54–62. ISBN 80-7178-049-9

¹⁴² Viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997, s. 89. ISBN 80-7178-123-1

¹⁴³ KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997, s. 90. ISBN 80-7178-123-1

¹⁴⁴ KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997, s. 90. ISBN 80-7178-123-1

¹⁴⁵ Viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997, s. 90. ISBN 80-7178-123-1

Pro učitele, kteří mají řešit šikanu, je důležitý výběr správné strategie vyšetřování. Kolář ve svých publikacích uvádí dva postupy vyšetřování šikany. První typ je časově méně náročný a mohou ho používat běžní pedagogové. Jedná se o strategii vnější a lokální, neboli strategii první pomoci. Zabývá se šetřením vybraných žáků. Druhý typ je strategií vnitřní a globální. Používá se pro vyšetřování vnitřních šikan a vyžaduje odborné a psychologické postupy.¹⁴⁶

Nejvíce nás zajímá první typ strategie vyšetřování, a to z toho důvodu, protože ji využívají učitelé nebo měli by ji využívat. Jak jsem již psala výše, jedná se o strategii první pomoci, která je složena z pěti kroků. Kolář těchto pět kroků vymezuje takto:

- 1 *„Rozhovor s informátory a oběťmi: Prvním krokem vyšetřování je rozhovor s informátory a oběťmi o vnějším obrazu šikanování. V případě, že nejdříve hovoříme s informátorem, například s odvážným kamarádem nebo rodičem jednoho z týraných žáků, následují ihned rozhovory a oběťmi (ne s podezřelými pachatelí!).*
- 2 *Nalezení vhodných svědků: Ve spolupráci s informátory a oběťmi uděláme druhý, nesmírně důležitý krok. Vytipujeme členy skupiny, kteří budou ochotni pravdivě vypovídat. Zde se dělá nejvíce chyb.*
- 3 *Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky (nikoliv však konfrontace obětí a agresorů!): Většinou postačí, když mluvíme s jednotlivými žáky. Vyskytnou-li se těžkosti, lze uskutečnit doplňující a zpřesňující rozhovory nebo konfrontaci dvou svědků. Většinou je chybou (vedoucí k ohrožení vyšetřování) společné vyšetřování svědků a agresorů. [...]*
- 4 *Zajištění ochrany obětí: Pořadí čtvrtého kroku není pevně dáno. Někdy je totiž jasné hned na počátku, že je oběť v bezprostředním ohrožení, a je nutné ji bezodkladně ochránit. Je to například tehdy, když nám informátor prozradil, že agresori budou čekat na oběť před školou. [...]*

U počátečních stádií šikanování nejsou většinou mimořádná bezpečnostní opatření zapotřebí. Vždy je však nutné, abychom zajistili tzv. funkční pojistku bezpečnosti. Oběť se nesmí nikdy ponechat svému osudu. [...]

- 5 *Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi: Je to vždy poslední krok ve vyšetřování. Musíme být dobře připraveni, jinak je to ztráta času. Dokud neznáme vnější obraz šikanování a nemáme shromážděné důkazy, nemá smysl s agresorem*

¹⁴⁶ Viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001, s. 112–113. ISBN 80-7178-513-X

*mluvit. Všecko zapřou a podezření vyvrátí a zpochybní. Hlavně však dostanou „echo“, že někdo „bonzoval“, což vede k „zametení stop“, a je reálné nebezpečí, že se agresori pomstí podezřelým z „bonzování“.*¹⁴⁷

Učitel nesmí zapomínat, že měřítkem vhodnosti a správnosti cílů v rámci zvolené strategie musí být vždy soulad se vzdělávacím programem školy. Šturma vytvořil soupis strategií, který vychází z praxe, proto může otevřít mnohé diskuze. Seznam je následující: 1. strategie naivně důvěřivé (učitel jim domluví a aktéři toho nechají); 2. utahující a bagatelizující (nikdo o tom nehovoří, protože si myslí, že je to jen hra); 3. odkládací až exkulpační (učitel nemá pokyny, tak čeká); 4. formálně byrokratická (učitel zajišťuje, vyšetřuje a trestá, když se vina prokáže); 5. konzultativní (škola s učitelem projednává, radí se a vypracovává opatření); 6. formálně manažerský (škola pověří člověka, který vše zařídí, ale nejdříve ho musí proškolit); 7. nahlášení policii; 8. expresní (škola pozve odborníka); 9. politizující (škola provede kampaň, uvědomí rodiče, obec na svolané schůzi). Jednotlivé prvky se mohou různě kombinovat.¹⁴⁸

Pokud učitel vyšetřuje pokročilé stádium šikany, tzv. lynčování, musí využít úplnou strukturu taktiky. Zahrnuje zahřívací kolo, monolog, dialog a konfrontaci. Díky tomu učitel získá šanci zmapovat vnější obraz šikanování a dozvědět se, jak „lynčování“ popravdě proběhlo. Než učitel začne vyšetřovat, musí zvládnout několik věcí, tj. 1. Překonání šoku a záchrana oběti. (Muže se stát, že pedagog upadne do bezmoci, sebelítosti, agrese atd.); 2. Zalarmování pedagogů a domluva na společném vyšetřování; 3. Zabránění domluvě, která přináší křivou skupinovou výpověď. Musí zajistit hlídání celé třídy; 4. Pomoc a podpora oběti; 5. Nahlášení na policii, protože se jedná o brutální násilí.¹⁴⁹

Úkolem první pomoci je zmapování symptomů šikanování. V praxi to znamená, že učitelé musí najít odpověď na otázky typu: *„Kdo je obětí, popřípadě kolik je obětí? Kdo je agresorem, popřípadě kolik je agresorů? Kdo z nich je iniciátor, kdo je aktivní účastník šikanování a kdo je obětí i agresorem? Co, kdy, kde a jak dělali agresori konkrétním obětím? K jak závažným agresivním a manipulativním projevům došlo? Jak dlouho*

¹⁴⁷ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001, s. 13–116. ISBN 80-7178-513-X

¹⁴⁸ Viz podrobně: ŠTURMA, J. *Šikanování a šikanování jako pedagogický problém*. Hradec Králové: LÍP, 2001, s. 15. ISBN 80-902289-5-X

¹⁴⁹ KOLÁŘ, M. *Soudce Lynch na českých školách?* In: HRONČEKOVÁ, E., HUDCOVÁ, L. *Prevence šikanování ve školách: Sborník příspěvků*. Praha: IPPP ČR, 2006, s. 33–38. ISBN 80-86856-25-9

šikanování trvá? “¹⁵⁰ Je důležité všechny výpovědi si podrobně zaznamenat. Učitel si musí vytvořit jmenný seznam potencionálních agresorů s údaji kdy, kde, jak a co komu udělali. Nesmí chybět přesný seznam obětí.¹⁵¹

Metody, které používají učitelé, se jen velmi málo liší od vyšetřovacích metod policie. Učitel většinou postupuje laskavěji, šetrněji, ale princip je stejný. Učitel musí znát hlavní zásady správného postupu. Pavel Říčan je definuje takto:

- „*Chránit zdroj informací, neprozradit ho.*
- *Prozradit co nejméně o tom, co nám už je, a zejména, co nám dosud není známo, nebo to nemůžeme dokázat.*
- *Vyslechnout poškozeného, obviněného a svědky každého zvlášť a později jejich výpovědi konfrontovat.*
- *Všechny výpovědi pečlivě zaznamenat.*“¹⁵²

Pedagog má několik prostředků, které mu pomáhají k objevení, diagnostikování, odhalení šikany, jejich projevů, obětí a agresorů, popř. mlčící většiny/menšiny. Existuje celá řada nástrojů/ metod, které učitel může využít.¹⁵³

Jednou z metod je pozorování. Bendl uvádí, že: „*Odhalit šikanu znamená v první řadě více se dívat kolem sebe, více si všímat dění ve třídě, o přestávkách a chování jednotlivých žáků.*“¹⁵⁴ Během pozorování se učitel zaměřuje na potencionální oběti a agresory, nezapomíná si všímat přímých a nepřímých znaků šikany. Další metodou je rozhovor, který je spojen s nasloucháním. Učitel využívá roli „vrby“, tj. naslouchá žákům a je jim k dispozici při řešení jejich osobních problémů. Tuto roli odborníci považují za nesmírně důležitou. Předposlední metodou je dotazník. Tento typ pedagogům usnadňuje práci. Než ho žákům učitel předloží, tak si musí být jist, že ho popravdě bez váhání vyplní. Schránka důvěry je poslední metoda, kterou si uvedeme. Své místo má na řadě základních

¹⁵⁰ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001, s. 113. ISBN 80-7178-513-X

¹⁵¹ Viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001, s. 113–114. ISBN 80-7178-513-X

¹⁵² ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995, s. 51. ISBN 80-7178-049-9

¹⁵³ Viz podrobně: BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. 87–90 s. ISBN 80-86642-08-9

¹⁵⁴ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003, s. 87. ISBN 80-86642-08-9

škol, kde mohou žáci anonymně vhažovat své vzkazy a dotazy. Schránky jsou na školách umístěny proto, aby žáci upozornili na šikanu nebo jiný trestný čin.¹⁵⁵

Při vyšetřování šikany se učitel může sekat s velkým množstvím překážek. Pokud si učitel tyto překážky neuvědomí, tak může „napáchat“ nevratné škody. Michal Kolář ve své publikaci uvádí tyto překážky:

- „*Od oběti lze těžko získat podrobnější a často pravdivé informace.*“¹⁵⁶ Oběť se často podřizuje vlivu skupiny, protože se bojí pomsty.¹⁵⁷
- „*Agresori často úporně a vynalézavě lžou, používají falešné svědky a nutí oběti ke lhaní či odvolání výpovědi.*“¹⁵⁸
- „*Pro ostatní členy nemocné skupiny je příznačný strach vypovídat, chápou to jako „bonzování“.*“¹⁵⁹ Velkou chybou je, když učitel vyšetřuje první známky šikany ve třídě a ptá se jednotlivců. Nikdy mu nic neřeknou, protože se bojí agresorů a zbytku třídy.¹⁶⁰
- „*Někteří rodiče agresorů chrání své děti za každou cenu.*“¹⁶¹ Většina rodičů neunes pravdu a nepřijímá výsledky vyšetřování.¹⁶²
- „*Někteří rodiče oběti se obávají spolupracovat při vyšetřování.*“¹⁶³ Stává se, že rodič oběti nechce, aby se případ vyšetřoval a aby byl agresor potrestán. A to z toho důvodu, že se bojí o život svého dítěte.¹⁶⁴
- „*Při některých typech pokročilých šikan pedagogové chrání vůdce agresorů a nevědomě brání vyšetřování.*“¹⁶⁵ Iniciátor šikanování bývá učiteli nápomocen, vychází mu vstříc. Patří do kategorie nejlepších žáků. Učitelé si nedokážou připustit možnost, že tento žák by byl iniciátorem.¹⁶⁶

¹⁵⁵ Viz podrobně: BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003, s. 87–90. ISBN 80-86642-08-9

¹⁵⁶ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011, s. 99. ISBN 978-80-7367-871-5

¹⁵⁷ Viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011, s. 99. ISBN 978-80-7367-871-5

¹⁵⁸ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011, s. 100. ISBN 978-80-7367-871-5

¹⁵⁹ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011, s. 102. ISBN 978-80-7367-871-5

¹⁶⁰ viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011, s. 102–103. ISBN 978-80-7367-871-5

¹⁶¹ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011, s. 103. ISBN 978-80-7367-871-5

¹⁶² viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011, s. 103–107. ISBN 978-80-7367-871-5

¹⁶³ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011, s. 107. ISBN 978-80-7367-871-5

¹⁶⁴ viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011, s. 107–108. ISBN 978-80-7367-871-5

¹⁶⁵ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011, s. 108. ISBN 978-80-7367-871-5

¹⁶⁶ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011, s. 108–110. ISBN 978-80-7367-871-5

Může se stát, že kroky pedagogů jsou chybné, a tedy i neúčinné. Michal Kolář uvádí tyto omyly:

- „Často se vyskytuje vyšetřování agresorů a obětí společně.
- Berou se vážně falešní svědkové, kterým poručil „šéf“ neboli „kápo“ agresorů.
- Při vyšetřování se nebere zřetel na trauma, stud a mlčenlivost znásilněné oběti.
- Bezprostředně se konfrontuje výpověď týraného žáka s výpověďmi jeho mučitelů atd. To všechno vede někdy až k tragikomickým závěrům, kdy je oběť označena za agresora a příčinu všech nešvarů ve skupině.
- Nezřídka se oběť nechá odejít ze školy, případně se převede do vedlejší třídy, přičemž „mašinérie“ šikanování se dále prohlubuje a zdokonaluje.“¹⁶⁷

Pedagogové, rodiče, i děti mohou využít linky důvěry, krizová centra, pedagogicko-psychologické poradny a poradny Bílého kruhu bezpečí (sdružení pro pomoc obětem trestné činnosti a jejich blízkým – zřizuje poradny po celé České republice).¹⁶⁸ Podrobně jsou rozepřány v příloze č. 3.

Robert Čapek ve své publikaci tvrdí, že: „vždy, když se šikana ve škole objeví, je to vinou špatné práce preventisty, učitelů a především třídního učitele.“¹⁶⁹

Nejlepší je šikaně předcházet než proti ní bojovat. Velmi důležitá je prevence. Jedná se o velmi závažný problém, proto by každý učitel měl mít potřebné informace a dovednosti k jeho řešení.¹⁷⁰ Jeho postoj k šikanování je ovlivněn tím, jak vnímá své postavení v profesní sociální struktuře.¹⁷¹ Všeobecně platí, že vyšetřování šikany musí být velmi promyšlené a vždy vedené tak, aby nedošlo k poškození svědků a obětí.¹⁷² Nikdy nesmí být jednáno s rodiči většího počtu dětí najednou, protože by se v obraně svých dětí podporovali a jednání by bylo pro učitele velmi náročné.¹⁷³

¹⁶⁷ KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997, s. 15. ISBN 80-7178-123-1

¹⁶⁸ Viz podrobně: ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dám dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995, s. 40–43, 48–50, 54–62. ISBN 80-7178-049-9

¹⁶⁹ ČAPEK, R. *Odměny a tresty ve školní praxi*. Praha: Grada, 2014, s. 86. ISBN 978-80-247-4639-5

¹⁷⁰ Viz podrobně: ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dám dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995, s. 40–43, 48–50, 54–62. ISBN 80-7178-049-9

¹⁷¹ Viz podrobně: ŠTURMA, J. *Šikanování a šikanování jako pedagogický problém*. Hradec Králové: LÍP, 2001, s. 15. ISBN 80-902289-5-X

¹⁷² DAŘÍLEK, P. *Agrese a šikana u dětí a možnosti jejich zvládnutí*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 49. ISBN 978-90-244-3758-3

¹⁷³ Viz podrobně: JANOŠOVÁ, P. *Šikana a vyčleňování žáků na základní škole*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2011, s. 41. ISBN 978-80-7372-779-6

6.5 Zahraniční inspirace

Problémy vyspělých zemí jsou v porovnání se zeměmi méně vyspělými poněkud komplexnější. Např. v USA jsou velmi komplikované struktury a procesy, které řídí, jak má školní obvod/správní oblast školy přistupovat k „obtížným“ (často násilnickým/agresivním a vyrušujícím/působícím potíže) studentům. Jsou zde také komplexní systémy péče, které existují v komunitách/obcích, jsou financovány vládou nebo komunitou/obcí k asistování v péči o násilnické/agresivní a vyrušující/působící potíže studenty.¹⁷⁴

V Anglii se využívá tzv. regenerační justice. Je součástí trestní justici a pomáhá společnostem vypořádat se s konflikty ve školách, na pracovištích a ve čtvrtích. Jedná se o relativně novou myšlenku (z let osmdesátých), ale praktikována je celosvětově. Vláda, EU a UN věří v její potenciál a začínají vydávat zákony nebo přicházejí s návrhy pro zavedení praxe.¹⁷⁵

Regenerační justice je aplikována takto: *„Regenerační justici zahrnuje přivádění viníků k nápravě toho, co spáchali, staví před sebe tvář v tvář zneuživatelé a toho, kdo byl zneužit tak, aby si delikvent uvědomil, jaký dopad mělo jeho chování vůči postižené straně (oběti), v některých případech jsou delikventi vedeni k napsání omluvných dopisů. Toto není mírná varianta vzhledem k tomu, že mnoho delikventů shledává obtížným vyrovnat se s následky svých jednání/činů. Pachatelé a oběti jsou vedeni ke společnému kontaktu skrze direktivní mediaci, kde oběť, viník, facilitátor a možno i přívrženci jednotlivých stran se setkávají tvář v tvář skrze konferenční komunikaci. Všichni se zde setkávají proto, aby našli způsob, jak jednat dále. Často je pro viníka používána rodina jako podpůrné složení/struktura/konstrukce (toto je zvláště prospěšné u mladých delikventů).“¹⁷⁶*

¹⁷⁴ Viz podrobně: TWEMLOW, S. W. a SACCO, F. C. *Preventing bullying and school violence*. Washington, DC: American Psychiatric Pub., 2012, s. 49. ISBN 978-1-58562-384-2. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/ICJKKXH82N99HTJ3A898QK2KMBT2XAUACCEH97NRHUXDRSSVNX-30196?func=findb&find_code=WTL&request=Preventing+Bullying+and+School+Violence+&filter_code_1=WTP&filter_request_1=&filter_code_2=WLN&adjacent=N&x=38&y=12

¹⁷⁵ Viz podrobně: LINES, D. *The bullies: understanding bullies and bullying*. London: Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 2008, s. 210–211. ISBN 978-1-84310-578-7. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/S6QTNEVX2A53XCFD1SJDN7EFDGL3S9AVI4DBUMFLMPSX5FUK9P-52797?func=full-set-set&set_number=006426&set_entry=000002&format=999

¹⁷⁶ LINES, D. *The bullies: understanding bullies and bullying*. London: Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 2008, s. 210–211. ISBN 978-1-84310-578-7. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/S6QTNEVX2A53XCFD1SJDN7EFDGL3S9AVI4DBUMFLMPSX5FUK9P-52797?func=full-set-set&set_number=006426&set_entry=000002&format=999

Závěrem této kapitoly bych chtěla připomenout, že nejúčinnější pomoc okolí, rodiny, přátel, školy, pedagogů nespočívá v dramatizování ani zlehčování situace. Učitel ve spolupráci s vedením školy by se neměl bát požádat formou dopisu rodiče o pomoc. Ukázkou dopisu nalezne v příloze č. 4.

7 Prevence šikany

Odhaduje se, že 40 až 80 % školou povinných dětí se v průběhu své školní docházky setkává alespoň s jednou podobou šikany. (Finkelhor and Dziuby-Leatherman, 1994; Harachi, Catalano, and Hawkins, 1999; Hoover, Oliver, and Hazler, 1992). Kromě toho více než 60 % 8–15letých studentů hodnotí šikanu jako velký problém ovlivňující jejich životy (Kaiser Family Foundation and Children Now, 2001). Proto klíčovou otázkou je, jak se může problémům se šikanou předcházet a jaké typy možností mají pracovníci škol k tomu, aby se do šikany a bojem s ní vložili.¹⁷⁷

O šikaně platí, že je snadnější a účinnější zlu předcházet, než ho později odstraňovat nebo proti němu bojovat. Prevence šikany je vhodná tam, kde k ní doposud nedochází (kde nebyla zpozorována), tak i tam, kde k ní prokazatelně došlo. Klíčové v prevenci je hledání správných cest, jak ovlivnit rizikové faktory (projevy) jak u šikanovaného, tak u šikanujícího, a vytváření zdravé skupiny, ve které nedochází k šikaně.¹⁷⁸ Úspěšná léčba šikany klade jasné požadavky. Pedagogové musí mít dobrou metodickou výzbroj.¹⁷⁹

7.1.1 Prevence ve škole/třídě

Každý učitel musí mít v patrnosti, že ve zdravém kolektivu, kde je mnoho silných osobností, by se šikana neměla projevit. Za jednu z nejúčinnějších prevencí odborníci považují vytvoření klimatu ve třídě, které nedává šikaně šanci. Učitel může využívat nástroje k měření klimatu ve škole, ale i sociometrický dotazník.¹⁸⁰

Aby byla prevence v rámci školy účinná, tak musí u pedagogů fungovat vzájemná solidarita. Pedagog si musí být jist, že když dojde k řešení šikany, tak se může spolehnout

¹⁷⁷ Viz podrobně SANDERS, CH. E. a PHYE, G. D. *Bullying: implications for the classroom*. San Diego: Elsevier/Academic Press, 2004, s. 229. ISBN: 0-12-617955-7. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/ICJKKXH82N99HTJ3A898QK2KMBT2XAUACCEH97NRHUXDRSSVNX-76771?func=findb&find_code=WTL&request=Bullying+%3A+Implications+for+the+Classroom+&filter_code_1=WTP&filter_request_1=&filter_code_2=WLN&adjacent=N&x=38&y=10

¹⁷⁸ Viz podrobně ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dám dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995, s. 71. ISBN 80-7178-049-9

¹⁷⁹ Viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001, s. 197. ISBN 80-7178-513-X

¹⁸⁰ Viz podrobně: ČAPEK, R. *Odměny a tresty ve školní praxi*. Praha: Grada, 2014, s. 85–86. ISBN 978-80-247-4639-5

na vedení školy, které ho „podrží“. Pro učitele je tento postoj školy důležitý, protože v současné společnosti dochází k úpadku autorit.¹⁸¹

Za účinný preventivní prostředek je považovaná smysluplná organizace a hustota dozoru. Funguje zde pravidlo, že čím více pedagogů na chodbách, v jídelně, zákoutí školy atd., tím je menší prostor pro agresory. Ale i dozor musím mít promyšlenou strategii. Je špatně, když pedagog celou dobu stojí na rohu chodby. Je potřeba, aby se chodil o přestávkách dívat i do tříd, jinak dává prostor agresorům v zavřených třídách. Aby žáci nenavštěvovali suterén školy, kde je riziko šikany, tak se doporučuje školním řádem žákům přístup zakázat. Ukázalo se, že vedení školy je mnohdy kreativní, např. ředitelka pověří vybrané žáky vyšších tříd, aby se stali rytíři, kteří chrání menší žáky před šikanou.¹⁸²

Školy by neměly zapomenout na svůj školní řád, který musí obsahovat zásady solidarity, ohleduplnosti, ochrany slabých, ale i zákaz fyzického násilí a ubližování bezbranným. Z uvedeného výčtu je patrné, že školní řád by měl obsahovat vše, co je možné rozumět pod pojmem šikana. Ve školním řádě nesmí chybět sankce za jeho porušení. Na začátku každého školního roku musí třídní učitel žáky i rodiče seznámit se školním řádem.¹⁸³ V této době je trendem uzavírání smluv mezi rodiči a školou. Smlouva se týká ochrany jejich dítěte před šikanou. Každému je jasné, že smlouva není zárukou, že k šikaně mezi žáky nedojde, ale v případě jejího výskytu je větší šance, že se škola s rodiči lépe dohodne.¹⁸⁴

Školy využívají několik druhů výchovy, která jim pomáhá k prevenci. Jednou z hlavních je ideová výchova, někdy nazývána výchovou etickou nebo mravní. Zakládá se na vštěpování základních hodnot dítěti, na kterých společnosti stojí. Jejím pilířem je učitel, který jde všem žákům příkladem, myslí se tím i postoj učitele k žákům. Tento postoj nestačí, protože žáka obklopuje různé okolí, proto žákům musí být hodnoty sdělovány jak slovem, tak i obrazem (video, fotografie, internet atd.). Ve výchově musí být použit princip

¹⁸¹ Viz podrobně: ŘÍČAN, P. a JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010, s. 111. ISBN 978-80-247-2991-6

¹⁸² Viz podrobně: ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dám dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995, s. 86–87. ISBN 80-7178-049-9

¹⁸³ Viz podrobně: ŘÍČAN, P. a JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010, s. 112. ISBN 978-80-247-2991-6

¹⁸⁴ Viz podrobně: JANOŠOVÁ, P. *Šikana a vyčleňování žáků na základní škole*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2011, s. 48. ISBN 978-80-7372-779-6

kooperace, která je založena na zapojování outsiderů do skupinových aktivit a dávání příležitostí, aby byli platnými členy týmu. Učitelů pomáhá kooperativní učení.¹⁸⁵

K nezbytným postojům školy patří otevřená informovanost žáků i rodičů o problému šikany, např. pomocí letáčků (ukázka v příloze č. 5 a 6). Jedná se o cestu k důvěře, někdy nepříjemnou, ale nutnou. Rodič o událostech ve škole má být informován co nejdříve. Bohužel na některých školách je vztah mezi rodiči a pedagogy napjatý.¹⁸⁶

Jak má škola začít se soustavným potíráním šikany? První krokem je zmapování situace pomocí anonymního dotazníku. Umožňuje zjistit stupeň zamoření dané školy a navíc srovnání jednotlivých tříd. Výsledky vstupního mapování se předloží na schůzi učitelského sboru, kde je přítomen psycholog, vybraní rodiče a žáci. Zde je možné reflektovat případy, které se v poslední době ve škole vyskytly. Cílem této schůzky je zviditelnění šikany a uvědomění si naléhavosti řešení. Další krok je v „rukou“ třídních učitelů, kteří posilují třídní komunitní prvky a přitom poučují žáky o nebezpečí šikany. Mohou využít pracovní list s příběhem šikany a s otázkami pro diskuzi (ukázka pracovního listu v příloze č. 7). Pokud z prvních dotazníků je zřejmé, že jde o těžkou šikanu, musí vedení neprodleně kontaktovat odborníka. Realizační tým učitelů a odborníků se musí pravidelně scházet, aby si naplánovali další postup. Než škola předloží žákům dotazník, tak musí rodiče formou dopisu informovat, popřípadě si vyžádat jejich svolení.¹⁸⁷

Není možné opomenout prevenci, která se odehrává ve třídě. Učitel nejdříve využívá anonymní dotazník, aby zmapoval situaci. Učitel poté volí z metod:

- Charta třídy: Žáci s učitelem diskutují, jak by se měl chovat učitel k žákům, žáci k učiteli a žáci k sobě. Potom si žáci z návrhů vyberou dvanáct zástupců tak, aby čtyři vycházeli na každou skupinu. Sepíší je na papír, pod který se podepíší. Tento arch společně vyvěsí ve třídě.
- Pedagogická komunita: Jde o systematické budování třídní soudržnosti, kde má každý své místo. Tato komunita by se měla setkávat minimálně každý týden. Učitel s žáky si sednou do symbolického kruhu, kde se řeší problémy třídy (např. konflikty). Tato metoda slouží k zlepšování vzájemných vztahů a nácviku komunikace.

¹⁸⁵ Viz podrobně: ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dám dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995, s. 80–84. ISBN 80-7178-049-9

¹⁸⁶ Viz podrobně: ŘÍČAN, P. a JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010, s. 113. ISBN 978-80-247-2991-6

¹⁸⁷ Viz podrobně: ŘÍČAN, P. a JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010, s. 114–115. ISBN 978-80-247-2991-6

- Víkendové rekreačně-zážitkové pobyty: Těchto výletů se účastní žáci, někteří rodiče a pedagogové. Vedou k upevnění vztahů, vzájemnému poznání a prohloubení důvěry.¹⁸⁸

K prevenci určitě patří i práce učitele s (potenciálními) agresory. Protože tito žáci, kteří zosnovali nebo se zúčastnili šikany, představují závažný problém. Je potřeba, aby byli pečlivě sledováni, a pokud dojde k náznaku „recidivy“, tak musí učitel ihned zasáhnout. Učitel má za úkol tlumit u těchto žáků agresivní sklony. V odborné literatuře se doporučují tyto postupy:

- Užívat co nejvíce pochvaly.
- Zaměstnat je činností, která je v jejich očích atraktivní a mohou v ní být úspěšní.
- Učit je sociálním dovednostem, které jim umožňují dosáhnout uspokojení konstruktivní činností. Cesta k úspěchu je zde dlouhá.
- Povzbuzovat empatii. Tito žáci nechápou, jak se jejich oběť může cítit.
- Pomáhat jim, aby si vybudovali osobní perspektivu. Žák se učí rozpoznat to, co čeká od budoucnosti. A hlavně, že je důležité chovat se slušně.¹⁸⁹

Těžiště primární prevence je viděno v práci třídního učitele při pravidelných třídních hodinách. Jejich posláním je posílení imunity proti nákaze šikanování. Nesmí se zapomínat na důležitou úlohu výukových předmětů, které mají významný vztah k prevenci výskytu sociálně patologických jevů.¹⁹⁰

Aby prevence školy byla účinná, nesmí být opomenuto zvyšování sebevědomí žáků, kteří jsou považováni za „šedé myši“ nebo outsidersy. Dále musí učitel žáky oceňovat, vnímat jejich schopnosti, vychovávat je k toleranci, spolupráci a nacvičovat s nimi komunikační a sociální dovednosti (práce s emocemi a umět je vyjádřit). Odborní

¹⁸⁸ Viz podrobně: ŘÍČAN, P. a JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010, s. 115–116. ISBN 978-80-247-2991-6

¹⁸⁹ Viz podrobně: ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995, s. 87–88. ISBN 80-7178-049-9

¹⁹⁰ Viz podrobně: VAŠUTOVÁ, M. *Děti se specifickými vývojovými poruchami učení a chování a násilí ve školním prostředí*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě: Filozofická fakulta, 2008, s. 163. ISBN 978-80-7368-525-6

pracovníci školy se musí orientovat v tom, co funguje. Nesmí se bát pracovat s externími odborníky a organizacemi zabývající se šikanou.¹⁹¹

7.1.2 Školní program proti šikanování

Školní program obsahuje metody první pomoci k léčbě šikany, ale i další opatření, které se týkají řešení šikany. Výzkumy dokazují, že je snadnější pracovat ve škole, než bojovat se širšími společenskými a rodinnými negativními vlivy. Důležité je do komunitní organizace výuky a výchovy integrovat speciální program proti šikanování, který dokáže varovat před zrodem šikany, a pokud došlo již k onemocnění, tak ho dokáže brzy odhalit a léčit. Aby se ve školách minimalizovala šikana, je důležité budovat dobré sociální klima (kamarádství), bezpečné vztahy apod. Proto zavedení programu vyžaduje úrodnou půdu. Podstata účinnosti programu je založena na osvojení nových způsobů řešení šikany.¹⁹² „Prakticky jde o účelné a nenásilné zakomponování metod na úrovni první pomoci, na úrovni celkové léčby třídní skupiny a na úrovni celoškolských aktivit do života školy“¹⁹³ uvádí Kolář.

Školní program má dva hlavní znaky, tj. celoškolský rozměr a zaměření na speciální prevenci. Celoškolský rozměr spočívá v ochraně žáků před šikanováním, který zastřešuje škola za účasti pedagogů a žáků. Tento druh strategie by měl být vytvořen na základě diskuze zaměstnanců školy a musí zahrnovat srozumitelnou definici šikanování. Co se týče speciální prevence, myslí se tím učit žáky, jak mohou sami předcházet šikanování a řešit ho.¹⁹⁴ Nesmí tam chybět jasné zformulování cílů a pravidel. Ve škole musí být zvýšena informovanost, smysluplná organizace a vytváření dobrého školního klimatu.¹⁹⁵ Škola nesmí zapomínat na průběžnou aktualizaci programu.

¹⁹¹ Viz podrobně: TOMANOVÁ, K. *Šikana: I třída může být tým*. In: SMÉKALOVÁ, E., NEUSAR, A. et al. *Studijní texty pro metodiky prevence sociálně patologických jevů*. Olomouc: Katedra psychologie, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 2007, s. 48. ISBN 80-73-26-118-9

¹⁹² viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011, s. 257. ISBN 978-80-7367-871-5

¹⁹³ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011, s. 257. ISBN 978-80-7367-871-5

¹⁹⁴ viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011, s. 258. ISBN 978-80-7367-871-5

¹⁹⁵ viz podrobně: PERRY, J., CARRINGTON, G. *Čelíme šikanování: Sborník metod*. Praha: IPPP ČR, 2006, s. 41-43. ISBN 80-86856-24-0

Správně sestavený program proti šikanování měl by obsahovat 13 obecných komponentů. Michal Kolář je vymezuje takto:

- *„Zmapování situace – evaluace (před zavedením programu a po něm a také v jeho průběhu).*
- *Motivování pedagogů pro změnu.*
- *Společné vzdělávání a supervize všech pedagogů.*
- *Užší realizační tým (ředitel, zástupci třídních učitelů z 1. a 2. stupně, metodik školní prevence, metodik programu školy podporující zdraví, řešitel projektu).*
- *Společný postup při řešení šikanování: Připravenost pedagogů odborně a jednotně řešit konkrétní situace a umění spolupracovat mezi sebou a s odborníky zvenku.*
- *Prevence v třídních hodinách.*
- *Prevence ve výuce.*
- *Prevence ve školním životě mimo vyučování.*
- *Ochranný režim (demokraticky vytvořený smysluplný vnitřní řád, účinné dozory učitelů).*
- *Spolupráce s rodiči (vhodný způsob seznámení s nekompromisním bojem školy proti šikaně, například pomocí informativního dopisu).*
- *Školní poradenské služby.*
- *Spolupráce se specializovanými zařízeními.*
- *Vztahy se školami v okolí (domluva ředitelů na spolupráci při řešení šikany, kdy se jí zúčastňují žáci z různých škol).*“¹⁹⁶

Všechny uvedené komponenty jsou důležité, aby program fungoval jako celek. Pokud má být školní program účinný, potřebuje škola mít velké množství odborníků a proškolených pedagogů. Pracuje na aktivním vyhledávání, diagnostikování a léčení šikany.¹⁹⁷

7.2 Prevence v rodině

Rodina je důležité místo, kde se všichni učíme být lidmi. Dítě musí mít pocit, že existuje místo, kde se cítí „doma“. Součástí tohoto místa jsou lidé, kteří mu zajišťují

¹⁹⁶ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011, s. 259–260. ISBN 978-80-7367-871-5

¹⁹⁷ viz podrobně: KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011, s. 259–260. ISBN 978-80-7367-871-5

základní lidské potřeby (např. potřeba podnětů, péče, výživy, jistoty, ochrany a podpory). Důležitá je jednotná výchova obou rodičů, tzn. nastavení stejných hranic od otce i matky. Rodiče dnes pocítují dilema, jaký výchovný styl mají zvolit. Protože chtějí být dobrými rodiči a své dítě co nejlépe připravit na život.¹⁹⁸ Vágnerová uvádí několik typů výchovy:

- Autoritářský styl výchovy: Používají se zákazy, příkazy, striktní vyžadování poslušnosti, odmítání samostatnosti dítěte. Děti, které jsou vychovávány tímto způsobem, mohou získat při šikaně jak roli oběti, agresora, tak i přihlížejících.
- Liberální styl výchovy – výchovy bez hranic: Preferování svobody dítěte bez jakýchkoliv omezení. Dítě má větší sklony stát se agresorem.
- Demokratický styl výchovy: Potřeby dítěte jsou zohledňovány podle jeho věku. Dítě dostává od rodičů odpovídající svobodu podle jeho vyspělosti.¹⁹⁹ Vágnerová uvádí: „*U dítěte, které vychováváme ke svobodě i zodpovědnosti, je sice velký předpoklad, že se nestane obětí šikany ani agresorem, ale přesto platí, že efekt demokratického stylu výchovy nelze vnímat jako zaručený.*“²⁰⁰

Pavel Říčan uvádí další druh výchovy, který se odehrává v rodině. Většinou se nazývá výchova k násilí neboli výchovou k použití síly. O této výchově tvrdí: „*Jsem přesvědčen, že je naší povinností vychovávat naše děti tak, aby se dovedly prát, aby se nebály ránu přijmout ani dát. A aby zároveň tuto schopnost využívali k dobrému. [...] Výchova k násilí má začít brzy. Už batole mívá smysl pro laskavé „kočkování“ s tátou nebo s mámou či starším sourozencem a můžeme je učit, jaké to je dát ránu (třeba do nastavených otcových prsou: Bouchni mě sem, ukaž, jakou máš sílu!) a výměnou zase ránu přijmout – pochopitelně ránu, která nebolí a v nejmenším neublíží, i když tělem trochu překvapivě otřese. [...] Zároveň s výchovou k násilí je ovšem na druhé straně třeba od nejútlejšího věku pěstovat soucit.*“²⁰¹

¹⁹⁸ Viz podrobně: VÁGNEROVÁ, K. et al. *Minimalizace šikany: Praktický rádce pro rodiče*. Praha: Portál, 2009, s. 49–60. ISBN 978-80-7367-611-7

¹⁹⁹ VÁGNEROVÁ, K. et al. *Minimalizace šikany: Praktický rádce pro rodiče*. Praha: Portál, 2009, s. 49–60. ISBN 978-80-7367-611-7

²⁰⁰ VÁGNEROVÁ, K. et al. *Minimalizace šikany: Praktický rádce pro rodiče*. Praha: Portál, 2009, s. 60. ISBN 978-80-7367-611-7

²⁰¹ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995, s. 89–92. ISBN 80-7178-049-9

Správná výchova slouží jako prevence šikany. Ale jen výchovou se tato „nemoc“ nedá ovlivnit. Je velké množství vlivů, které dítě ovlivňují (např. škola, kamarádi, dědičnost aj.)²⁰²

7.2.1 Druhy prevence šikany

K předcházení šikanování je mnoho možností, patří sem celá škála různých opatření, přístupů, zásad, metod a prostředků. Dále sem patří povědomost o příčinách a stádiích šikanování, porozumění situace, ze které šikana vychází. Součástí prevence je informovanost žáků a rodičů o možnostech předcházení šikany. V oblasti šikanování jsou rozlišovány tři duhy prevence:²⁰³

1. Primární prevence

Používá se v případech, kdy k šikaně ještě nedošlo. Převážně spočívá ve výchově dítěte, v informovanosti o šikaně dětí, rodičů a veřejnosti, také jsou důležité preventivní aktivity školy. Do účinných prostředků primární prevence patří přirozené součásti komunity, např. celoškolní setkání, školní parlament, třídní samospráva. A nejlepší ochranou je budování otevřených, kamarádských a bezpečných vztahů mezi členy školy.²⁰⁴

2. Sekundární prevence

Využívá se v případech, kde k šikaně došlo a je důležitá náprava, aby se projevy znovu neobjevily. Je zde důležitá včasná diagnostika, bezodkladné vyšetření šikany, pedagogické opatření (ochrana obětí před dalším násilím, rozhovor s rodiči obětí, jednání s rodiči agresorů atd.), výchovná práce s agresory (postihy, tlumení agresivních sklonů, zaměstnání vhodnou činností atd.).²⁰⁵

²⁰² Viz podrobně: ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995, s. 71–94. ISBN 80-7178-049-9

²⁰³ Viz podrobně: BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003, s. 77–78. ISBN 80-86642-08-9

²⁰⁴ Viz podrobně: BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003, s. 78. ISBN 80-86642-08-9

²⁰⁵ Viz podrobně: BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003, s. 78. ISBN 80-86642-08-9

3. Terciární prevence

Školy mají možnost využití speciálních pracovišť, které převážně pracují s agresory, oběťmi pokročilých šikan s následkem posttraumatické stresové poruchy.²⁰⁶

7.3 Informovanost dětí pomocí různých aktivit

Nejdůležitější je informovanost dětí, aby se o agresivitě dozvěděly co nejvíce. K tomu slouží různé aktivity. Učitel se nesmí bát jakoukoliv aktivitu ve své třídě použít. První skupina aktivit je od Terrence Webster-Doyle, který tvrdí, že tyto aktivity vystavěl tak, aby se nikomu nic nestalo a aby se každý o sobě leccos dozvěděl. Mohou být provozovány s kamarády, rodiči, ve škole, v kroužku atd. Výběr některých aktivit:

1. Přetlačování

„Vyberte si partnera. Postavte se proti sobě na vzdálenost asi tři čtvrtě metru. Zdvihněte ruce do úrovně ramen. Opřete své dlaně o dlaně partnera. Ruce držte v úrovni ramen a tlačte proti dlaním toho druhého. Tlačte tak silně, jak jen můžete. Snažte se svého partnera zatlačit dozadu. (Dávejte pozor, abyste do jeho dlaní nevráželi ani mu jinak neubližovali. Přetlačování je spíše hrou nebo výzvou než bojem.)

2. Vnitřní křik

„Najděte si pohodlné místo k sezení. Zavřete oči a představujte si, že míříte sami na nějaké tiché, odlehlé místo. Myslete na někoho, kdo vám vadí (například na někoho, kdo vás šikanuje). Představte si, že na míle daleko není kolem vás nikdo. Myslete dál na člověka, který vás drží. Nechte se od něj provokovat ještě víc. Víc! Víc! A teď němě otevřete ústa a představte si, že křičíte tak hlasitě, jak jen umíte. Mějte na paměti, že jste sami a nikdo vás nemůže slyšet. Teď si znovu představte člověka, který vám vadí. Pak si představte, že děláte něco, čím mu zabráníte v tom, aby vás nadále obtěžoval. Uvědomujte si, jak se vám ve vaší mysli daří zabránit tomu člověku, aby vás šikanoval. Pak otevřete oči a proberte si to, co jste cítili.

²⁰⁶ Viz podrobně: BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003, s. 78. ISBN 80-86642-08-9

3. Smějící se tyran

Může být humor agresivní? Může někdo někoho šikanovat tím, že o něm řekne něco zábavného nebo směšného? Už jste někdy použili humor k tomu, abyste někomu ublížili? Cítili jste bolest, když si z vás někdo dělal legraci? Mohou být lidé krutí a zároveň zábavní? Pokud uděláte vtip na něčí účet, co vlastně děláte? Mohou lidé svoji zlost skrývat v humoru? Jak jinak by se dal ještě vyjádřit vztek, kromě vtipkování?

Dávejte si pozor, pokud používáte humor k vyjádření pocitů, které vůči někomu chováte. Sledujte, kdy jej používáte k tomu, abyste zakryli zlost. Dávejte si pozor i na to, jak humor k zamaskování zlosti používají jiní.

Proberte tyto záležitosti se svými přáteli nebo spolužáky. Co jste ohledně humoru zjistili?

4. Vůdce dne

V roli „Vůdce dne“ se vystřídají všichni účastníci. Vůdci ostatní „slouží“. „Sluhové“ musí dělat to, oč je Vůdce požádá. K příkladům posluhování patří například využití skupiny sluhů k přednášení Vůdce, požadavek, aby se sluhové klaněli nebo Vůdce velebili, případně mu nosili jídlo a pití. Vaše přání jsou pro ně rozkazem.

*Pamatujte na to, že je to hra! Nesmí se dělat nic, co by někomu ublížilo. Na každého přijde řada. Po skončení hry si společně sedněte a proberte své pocity v roli sluhy i Vůdce. Tato hra nebo aktivita vám poskytuje příležitost dostat to, co chcete, bez použití síly nebo šikany a je zábavná.*²⁰⁷

Další hra se týká zamyšlením nad šikanou: Co byste dělali? „V malé skupině diskutujte o „Sandřině problému“ a o tom, jak byste jí mohli pomoci.

Sandřin problém: Sandra s vámi nechodí do třídy, ale je to vaše kamarádka. Jednoho dne nepřijde do školy a vy si myslíte, že je nemocná. V poledne se na ni jdete podívat domů, jak se jí daří a najdete ji, jak se dívá na televizi. Zdá se být v pořádku, ale když se jí zeptáte, jak jí je, začne brečet. Řekne vám, že jí dvě dívky z její třídy dělají ze života peklo a že už nemá odvahu jít do školy.“ Poté následuje společná diskuze podpořena

²⁰⁷ WEBSTER-DOYLE, T. *Proč mě pořád někdo šikanuje? Rady, jak zvládat malé tyrany*. Praha: Pragma, 2002, s. 114–117. ISBN 80-7205-804-5

otázkami: „Co byste Sandře poradili? Co byste mohli udělat, abyste jí pomohli? Co by Sandra mohla udělat příště? Co byste mohli udělat příště vy? Hra je převzata ze Sborníku metod, který vydal IPPP ČR.²⁰⁸

Poslední činnost „Koláž pocitů“ je zaměřená na rozvoj verbální a neverbální komunikace, upřímnosti, oceňování, sdělování nepříjemných věcí a pravdy. Žáci potřebují: papíry, časopisy, lepidlo, nůžky, barevné psací potřeby. Postup hry podle Žlunkové je následující: *„Žáci vystřihují z časopisů postavy či obličeje osob v různých situacích, nalepují je na papír. K postavám a obličejům dokreslují „bublinu“, kterou osoby vyjadřují, jak se cítí, o čem přemýšlejí, co říkají. Vyspělejší žáci mohou sestavit příběh.“* Po ukončení aktivity probíhá společná diskuze, ve které každý představuje své dílo a vysvětluje, proč dané postavě přidělil právě takové vyjádření.²⁰⁹

Aby mohla být vykonána náprava, je důležité a podstatné nejdříve si uvědomit problém. Fakta, která již známe, jsou přesvědčivá a zjednodušují nám poznání šikany. Můžeme říci, že šikana je komplexním problémem pedagogickým, psychologickým, sociologickým a především mravním. Na školách lze šikanu při dobré vůli omezit.²¹⁰

I přes velkou řadu změn je velmi pozitivní, že Pedagogická fakulta UK nabízí akreditovaný třídní seminář pod názvem Prevence šikanování na školách. Je zapotřebí mít vzdělané pedagogické pracovníky, protože: *„Celonárodní výzkum (2001) ukázal, že 90 % pedagogů nedokáže vyřešit základní diagnostickou situaci. [...] Účinný boj proti šikanování předpokládá celkově promyšlený postup nejen na úrovni jednotlivé školy, ale na úrovni celého rezortu.“*²¹¹ uvádí Kolář.

²⁰⁸ MITCHELL, A. In: PERRY, J. a CARRINGTON, G. *Čelíme šikanování: Sborník metod*. Praha: IPPP ČR, 2006, s. 101–102. ISBN 80-86856-24-0

²⁰⁹ ŽLUNKOVÁ, J. *Co do školy nepatří*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010, s. 49. ISBN 978-80-244-2498-9

²¹⁰ viz podrobně: BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003, s. 183 – 185. ISBN 80-86642-08-9

²¹¹ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011, s. 26-27. ISBN 978-80-7367-871-5

Empirická část

8 Úvod do empirické části

Vědecké diskuze o šikaně začaly až v roce 1969 ve Skandinávii, i když psychologové zkoumali dění ve školách od začátku století. Zpoždění ve výzkumu nebylo doposud vysvětleno. Šikana byla od počátku chápána jako akce velké skupiny, která nad sebou ztratila kontrolu a začíná ubližovat jedinci, který ji vyrušil z činnosti.

V 70. letech 20. století Olweus napsal vědeckou práci, ve které definoval šikanu jako opakovanou agresi jedince nebo skupiny šikanujících proti šikanovanému nebo skupině obětí. Tato zjištění norské školské úřady odmítaly až do roku 1982. Jejich názor se změnil po zveřejnění tří případů sebevraždy v místních novinách. V roce 1983–1985 byl Olweus pověřen tehdejším ministerstvem školství o vedení celonárodní kampaně proti šikanování. Tato kampaň byla realizována v 24 základních a středních školách v Norsku. Díky tomuto programu byla šikana snížena o 50 %.²¹²

V ČR se o šikaně dlouhá léta příliš nemluvalo. První zmínky a rozhovory v médiích o školní šikaně se začaly objevovat v roce 1985, protože tento negativní jev byl pozorován v závodech a na učilištích. Pojem šikana v ČR poprvé zazněl v roce 1989 z úst Petra Příhody. Mluvil o tom, o čem všichni věděli, ale mlčeli.²¹³ Problematika šikany se dostala do centra pozornosti a stala se také předmětem výzkumu. V této době se také začaly vydávat odborné publikace k tomuto tématu. Nejprínosnější z nich jsou publikace od Michala Koláře (1997). Dále následovala spolupráce ČSI s odborníky v prevenci a způsobech odhalování a řešení šikany. Jako poslední se do této spolupráce přidalo MŠMT a jejich snahou bylo řešit šikanu na školách. A na spolupráci navazuje akce Bílého kruhu bezpečí, jejímž cílem je ochrana obětí šikany.²¹⁴

„Rok 2000 můžeme považovat za nejvýznamnější, co se týče této problematiky, protože byla určena skupina při MŠMT proti šikanování, která metodicky vypracovala pokyny k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže a platností od 1. 1. 2001 a dále

²¹² Viz podrobně: OLWEUS, D. *Bulling School: What We Know and What We Can Do*. Oxford: Blackwell, 1994, s. 90–110. ISBN 0-631-19241-7

²¹³ Viz podrobně: ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995, s. 25. ISBN 80-7178-049-9

²¹⁴ Viz podrobně: ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995, s. 17–19. ISBN 80-7178-049-9

bylo založeno občanské sdružení proti šikaně v čele s PaedDr. Michalem Kolářem (nyní pod názvem OS Společenství proti šikaně).“²¹⁵

Pod záštitou MŠMT byl dokončen unikátní projekt, který měl za cíl zjistit výskyt šikany na školách. Výsledky byly překvapující, tj. v roce 2001 se 41 % dětí stalo obětí nějaké formy šikany. Díky tomuto projektu došlo k zjištění, že nejlepší prevencí je primární prevence šikany, která by měla být na každé škole. Co se týče oblasti sekundární prevence, tak je zapotřebí stálého proškolení pedagogický pracovníků, ředitelů škol a pracovníků krajských úřadů.²¹⁶

²¹⁵ MACHOVIČOVÁ, Michaela. *Šikana na 1. stupni ZŠ* [online]. Praha, 2006. [cit. 2014-10-5]. Diplomová práce. Pedagogická fakulta UK, Vedoucí práce: Jana Stará. Dostupné z: http://ckis.cuni.cz/F/HX84EPF77Q9ILUGAXB257D2UF9B2C4BC2RHXNTBBDALK1V195J-15863?func=full-set-set&set_number=005424&set_entry=000002&format=999

²¹⁶ MACHOVIČOVÁ, Michaela. *Šikana na 1. stupni ZŠ* [online]. Praha, 2006. [cit. 2014-10-5]. Diplomová práce. Pedagogická fakulta UK, Vedoucí práce: Jana Stará. Dostupné z: http://ckis.cuni.cz/F/HX84EPF77Q9ILUGAXB257D2UF9B2C4BC2RHXNTBBDALK1V195J-15863?func=full-set-set&set_number=005424&set_entry=000002&format=999

9 Výzkumné cíle

Cílem práce je prozkoumat prevenci, strategie a postoje k řešení šikany na záměrně vybraném vzorku škol.

Hlavními cíli empirické části jsou:

- zjištění šikany a její podoby ve vybrané škole na Moravě a v Praze;
- porovnání přístupů a strategií prevence šikany na škole v Praze a na Moravě;
- porovnání postupů při řešení problému šikany na škole v Praze a na Moravě;
- reflexe žáků, kteří zažili šikanu, a hodnocení postupu školy a okolí při jejím řešení.

10 Výzkumné otázky

Cíle výzkumu byly konkretizovány výzkumnými otázkami, na které se budu snažit najít odpověď:

- V jaké míře se na ZŠ Morava objevuje šikana?
- Jaké přístupy a strategie používají školy v oblasti prevence a k řešení šikany?
- Které z těchto přístupů jsou na školách používány nejčastěji?
- Jak s odstupem času hodnotí žáci, kteří zažili šikanu, přístup učitele/školy při řešení šikany?

11 Metodologická charakteristika výzkumného šetření

11.1 Formulace předpokladů výzkumu

Na základě prostudované odborné literatury a získaných poznatků jsem si k tomuto problému stanovila několik výzkumných předpokladů. Pomocí dotazníku a rozhovoru bylo mým záměrem si ověřit tyto předpoklady:

Předpoklad č. 1:

„Více jak polovina třídy ve škole na Moravě zažila šikanu.“

Tento předpoklad vychází z výzkumu Michala Koláře, který uvádí, že v roce 2001 se stalo obětí šikany 41 % dětí na českých školách.

Předpoklad č. 2:

„Strategie a přístupy při řešení šikany ve vybraných školách se budou výrazně lišit.“

Tento předpoklad vychází z vlastní zkušenosti, kdy jsem mohla opakovaně sledovat práci obou škol.

Předpoklad č. 3:

„Šikanovaní žáci shledají postup školy při řešení šikany jako dostačující.“

Tento předpoklad vychází z praxí během studia, kdy se žáci bojí říci cokoliv špatného o škole, protože se bojí případného trestu.

Předpoklad č. 4:

„Problém šikany si uvědomují obě školy a systematicky pracují na programu prevence.“

Tento předpoklad vychází o odborné literatury, kdy se škola k tomuto problému nestaví zády a snaží se ho stále řešit, protože jde o aktuální problém současné doby.

11.2 Organizace výzkumu

Výzkumu se celkem zúčastnilo 29 žáků, 4 učitelé a 2 ředitelé školy. Pro realizaci výzkumu byly záměrně vybrány dvě školy. Jedna se nachází v centru Prahy a druhá ve vesnici na Moravě. Tento výběr byl založen na různosti těchto škol. Kritériem pro výběr byla poloha škol. Tyto školy nemají ani stejný počet žáků, ani pedagogických pracovníků.

Jediný společný znak je provoz školy, který je vždy v jedné budově, ale velikostí budov se odlišují.

Po záměrném výběru škol nastal v ZŠ na Moravě výběr tříd, ve kterých měl probíhat výzkum pomocí dotazníku ve školním roce 2013/2014. Jelikož se jedná o malotřídní školu, tak byly kromě prvních tříd vybrány třídy všechny.

Další fáze se týkala vybrání výzkumného vzorku pro rozhovor, který se odehrával ve školním roce 2014/2015. Ve škole na Moravě se rozhovoru zúčastnili všichni učitelé (2 učitelky, které budeme pracovně označovat UČ1, UČ2) a ředitelka školy (ŘM). V Praze se rozhovoru zúčastnil ředitel školy (pracovní označení ŘP) a jím vybraní dva učitelé (pracovní označení UČ3, UČ4), kteří splňovali kritérium, tj. zažili ve své třídě šikanu nebo její náznak a museli ji řešit.

V poslední fázi byla zvolena třída, která v dotazníku nejvíce vypovídala o šikaně. Jednalo se o 4. ročník, který navštěvovalo celkem 6 dětí (pracovní označení JV, EM, DN, MŠ, OK, LM). Tito žáci byli vyhledáni na jiných školách a byl s nimi proveden výzkumný rozhovor.

12 Popis výzkumného vzorku

12.1 ZŠ Morava

Pozemek pro vystavění školy daroval místní farář v roce 1625. V té době byly ke škole přiškoleny Myslechovice, v pozdějších letech Dubčany, Odrlice, Bílsko a Rozvadovice, které se postupně osamotňovaly. Učili zde dva učitelé (učitel a podučitel) celkem 200 žáků. V roce 1811 byla vystavěna nová školní budova, která měla čtyři třídy, protože prostor při zvyšujícím počtu žáků nestačil. Ve školním roce 1890/1891 na tuto školu chodilo celkem 203 žáků. Rozkvět školy je spojen s rokem 1893, protože ji navštěvoval největší počet žáků, tj. 223 (podle školních kronik). Válka školu nikterak neovlivnila, naopak škola byla dále zvelebována, například výměnou oken, zavedením vody, elektřiny, položením parket a vytvořením nových tříd. Nejrozsáhlejší úpravy byly na škole provedeny v roce 1951. V přízemí školy byl vybudován byt pro ředitele školy.

O zavření školy se přemýšlelo v roce 1998, protože byl velmi nízký počet žáků, tj. 32. V té době se za zachování školy postavili rodiče a vedení obce, které stále přispívá na platy učitelů.

Jedná se o malotřídní školu rodinného typu s 1. – 4. postupným ročníkem. Součástí školy je i mateřská škola, školní družina a školní jídelna. Kapacita školy je 90 žáků.

Budova školy se nachází v klidné části obce. Podsklepená jednopatrová budova má v přízemí školní družinu, počítačovou učebnu, knihovnu, gymnastický sál s kapacitou 20 žáků vybavený základním sportovním materiálem, kabinet, šatnu, WC a plynovou kotelnou. Počítačová učebna má kapacitu 10 počítačů s připojením na internet a výukovými programy. V prvním patře se nachází třídy, WC a kabinet učitelů. Ve školním roce 2014/2015 školu navštěvuje celkem 40 žáků. Žáci se během školního roku mohou zúčastnit řady školních a mimoškolních aktivit, např. výtvarný kroužek Paltáci, kroužek angličtiny, tenisu a výroby papírových letadel. Každý rok žáci v prvním pololetí místo tělesné výchovy jezdí na plavání do Uničova.

Během školního roku se žáci pod vedením učitelek zapojují do třídních a školních projektů. Mezi pravidelné projekty patří:

1. *Putování za školním rokem* – cyklus pravidelných akcí a činností pro žáky a rodiče
 - a. Slavnostní zahájení školního roku
 - b. Zápis prvňáčků spojený s programem pro děti a rodiče

- c. Recitační soutěž (utkáni s okolními školami)
 - d. Kulturní pořady (představení umělců ve škole, návštěva pořadů v Litovli a divadelních představení v Moravském divadle v Olomouci)
 - e. Podzimní dílny – sledování podzimní přírody spojené s vycházkami do přírody, výroba předmětů z plodů přírody, svátek Halloween
 - f. Slavíme Advent – příprava na dobu vánoční, seznámení s vánočními obyčejí, výroba dekoračních a vánočních předmětů, pečiva
 - g. Vánoční akademie – představení pro rodiče, vánoční jarmark
 - h. Vítání paní Zimy – lampičkový průvod
 - i. Velikonoční dílny – seznámení s velikonočními tradicemi, výroba dekorativních velikonočních předmětů
 - j. Letní slavnosti – Den dětí (bowlingový turnaj), loučení se školou a se čtvrtáky, noční pochodové cvičení spojené se spaním ve škole
2. *Projekt BESIP* – spolupráce s DDM Litovel (praktický výcvik na dopravním hřišti v Litovli a teoretický výcvik ve škole)
 3. *Projekt Obec a okolí* – poznávání okolí školy a bydliště, pravidelné akce ve spolupráci s DDM Litovel a pracovníky Správy CHKO Litovelské Pomoraví
 4. *Projekt Žít zdravě* – tělovýchovné chvílky, pitný režim, relaxační prvky ve třídě na koberci, výuka plavání (účastní se všichni žáci)
 5. *Projekt zdravé zuby* – absolvování programu doporučeného MŠMT ČR, do hodin prvouky a přírodovědy jsou vkládány hodiny výchovy ke zdraví
 6. *Projekt Den Země* – čistíme životní prostředí v okolí naší školy, třídíme odpad, sběr papíru

V rámci různých projektů se žáci účastní i soutěží, např. dopravní, recitační, sportovní atd. Škola se zaměřuje na krátkodobé projekty. Avšak některé projekty se prolínají celým školním rokem. Dlouhodobé projekty se na škole nevyskytují.

Na webových stránkách může veřejnost najít motto, kterým se pedagogové ve škole řídí „*Dobrá cesta vede k dobrým cílům, pokud člověk nespěchá....*“ Z motto školy vychází ŠVP, podle kterého se škola řídí od roku 2007.

ŠVP je zaměřen na vzdělávání a výchovu žáků. Mimo jiné sem patří i vytváření příjemného pracovního prostředí, výzdoba školy (vlastními pracemi žáků), práce s chybou, eliminace negativních jevů atd.

Do strategií ŠVP patří:

- osvojit si strategii učení a být motivován pro celoživotní učení;
- tvořivě myslet, logicky uvažovat a řešit problémy;
- všestranně a účinně komunikovat;
- spolupracovat a respektovat práci a úspěchy vlastní i druhých;
- projevovat se jako svobodná a zodpovědná osobnost;
- projevovat pozitivní city v chování a v prožívání životních situací, vnímavost a citové vztahy k lidem, svému prostředí i k přírodě;
- aktivně rozvíjet a chránit své fyzické, duševní a sociální zdraví;
- žít společně s ostatními, být tolerantní a ohleduplný k jiným lidem, jejich kulturám a duchovním hodnotám;
- poznat své reálné možnosti a uplatňovat je při rozhodování o vlastní životní orientaci.

Veřejnost si školu pochvaluje za její rodinný přístup k dětem. Navštěvují ji převážně místní děti, menšinu tvoří děti z okolních vesnic.

12.2 ZŠ Praha

Škola stojí na bývalém hřbitově. Její budování začalo v roce 1904, protože školy nemohly pojmout narůstající počet žáků. Škola byla otevřena roku 1906.

Za 1. světové války byl provoz školy omezen, protože její velkou část zabíral lazaret. Velký vliv na rozvoj školy mělo období 2. světové války. V pondělí 19. listopadu 1939 byla školní budova zabrána nacisty. Na několik let se stala německou „továrnou“ na zpracování kůží. Žáci, kteří tuto školu navštěvovali, museli odejít do jiných škol. Němci se ve škole napáchali řadu škod, tj. rozštípané dveře, rozbité skříně, vybrakované a vyloupené kabinety, vytlučená okna atd. Koncem padesátých let zde sídlila jedenáctiletá střední škola, později základní devítiletá škola, která prověřovala nové pojetí výuky matematiky. V devadesátých letech tato škola měla rozšířenou výuku výtvarné výchovy.

„Škola patřila k těm, které přijaly reformu vzdělávání dříve, než byla uložena zákonem. Učitelé pracovali více než rok na přípravě tzv. Školního vzdělávacího programu (ŠVP). Tento program, který byl nazván Smysluplná škola, si klade za cíl žáky smysluplně

vzdělávat a dosáhnout maximálního rozvíjení osobnosti u všech žáků. ŠVP je postaven na třech pilířích:

- 1. Smysluplný obsah vzdělávání a rozvoj osobnosti žáka – žák se spolu s učitelem věnuje takovým tématům, která člověka provázejí v každodenním životě. Tomu odpovídá i skladba vyučovacích předmětů, respektujících potřeby slušného moderního člověka (např. osobnostní výchova či angličtina již od 1. ročníku) i systém hodnocení (vlastní žákovská knížka s předem stanovenými dovednostmi, které budou hodnoceny). Žák, který opustí školu, by měl dobře obstát při dalším studiu a při řešení problémů běžného života.*
- 2. Smysluplné činnosti v době vyučování a ve volném čase – žák by neměl jen opakovat, co ho naučí učitel, ale měl by být sám aktivním činitelem, aby dokázal najít knížku o rybách ve školní knihovně, aby vyhledal odjezd vlaku na internetu v počítačové pracovně, aby zahrál na buben v hudebně, aby se nebál cákat barvou v kreslárně nebo modelovat z hlíny v keramické dílně, aby si upekl bábovku v kuchyňce, aby se dokázal postavit na pódium divadelního sálu, aby ukázal, jak rychle dokáže běhat na školní hřišti nebo v tělocvičně. Odpoledne žák může navštěvovat řadu výtvarných, sportovních i jiných kroužků. Mladší žáci mohou využít služeb školní družiny, starší školního klubu. Škola rovněž organizuje řadu exkurzí a mimopražských výjezdů, odborné dny, projektové dny.*
- 3. Smysluplné vztahy – ty jsou základním předpokladem každé společné práce. Jsou založeny na vzájemné úctě a důvěře všech, kteří se podílejí na výchově-vzdělávacím procesu, tedy především pracovníků školy, žáků a rodičů. K jejich vytváření slouží i žákovský parlament, školní noviny, časopis, webové stránky, i Školská rada.“*

ŠVP – Smysluplná škola je do detailů propracovaný, s jeho charakteristikou se veřejnost může seznámit na webových stránkách školy. Je možné tytu charakteristiku rozdělit do několika bodů:

- 1. „Navazující vzdělávání dětí od 3 do 5 let (mateřská škola – přípravná třída – základní škola) – spirálové učení (spirála = oborová dovednost postupně se rozvíjející v průběhu vzdělávání).*
- 2. Férová škola – inkluzivní program školy → individuální přístup učitelů při vyučování – úlohy dle Bloomovy taxonomie (viz příloha č. 8), individuální vzdělávací plány pro žáky se znevýhodněním, práce s nadanými žáky, speciální*

pedagog, logoped přímo na škole, přípravné kurzy pro budoucí prvňáčky, odpolední domácí příprava a doučování ve škole.

3. Efektivní výuka

- a. Činnostní metody učení – při hodině pracují žáci, nikoliv učitelé – projektové vyučování, problémové vyučování, konstruktivní metody, prvky Kritického myšlení, Začít spolu, tvořivé vyučování, dramatické výchovy atd.*
- b. Referenční program Microsoft – tabletová učebna (výuka s tablety 1:1)*
- c. Vnitřní motivace – Spolupráce žáků při řešení úloh, řešení úloh ze života, úlohy odpovídající možnostem žáků.*
- d. Výuka anglického jazyka od 1. třídy od 6. třídy německý jazyk a výuka hudební výchovy v angličtině.*
- e. Získání dovedností učit se učit – pravidelnost přípravy, práce s informací – hledání podstatných informací, tvorba výpisků, prezentací, referátů, závěrečný projekt žáků devátých tříd – příprava učení mladších žáků.*

4. Smysluplné hodnocení

- a. Hodnocení procesu vzdělávání – konzultační tria, sebehodnocení dětí.*
 - b. Hodnocení výsledků vzdělávání – spravedlivé procesuální hodnocení.*
 - c. Motivování k lepším výsledkům – možnost opravy nepovedeného výstupního testu za pololetí, kaskádové úlohy do nejtěžších po nejtěžší (bonusové).*
- 5. Příjemné klima školy – efektivní preventivní program (prevence šikany, stmelovací výjezdy, prevence návykových látek), pozitivní jádra třídních kolektivů, pravidla tříd, tradiční akce škol (Vítání prvňáčků, loučení s deváťáky, Běh kolem školy, Čarodějnice, zpívání u stroměčku...), mezitřídní projekty (starší učí mladší).*
- 6. Smysluplné trávení volného času – školní družina, školní klub, odpolední kroužky karlínského Spektra.*
- 7. Kvalitní pedagogický sbor – partnerský přístup k žákům a kolegům, další vzdělávání, pravidelné hodnocení dle stanovených kritérií.*
- 8. Moderní vybavení školy – knihovna, kuchyňka, divadlo, učebna TV, učebna OSV, zrekonstruované učebny, ICT tabule, školní zahrada, přírodní učebna, šatní skříňka pro každého žáka.*
- 9. Ekoškola – sběr, papíru, třídění odpadu, ekokodex, Plán EVVO.*

*10. Partnerství s rodiči – podpora programu školy, občanské sdružení rodiče
Smysluplné školy, informace o docházce a vzdělávání dětí na internetu, komunikace
přes moderní media. “*

Škola patří k fakultním školám Pedagogické fakulty UK v Praze. Ve školním roce 2014/2015 ji navštěvuje kolem 500 žáků. Žáci pocházejí z různých společenských vrstev. Každý rok škola řeší nadměrný počet přihlášených žáků, velké množství jich odmítá. Rodiče jsou s touto školou nadmíru spokojeni. Chválí si jak vedení, tak profesionální přístup učitelů.

12.3 Charakteristika 4. třídy ZŠ Morava

Třída velmi spontánní, živá a hlučná, celkem má 6 členů. Učivo žáci zvládají bez větších potíží. Jsou aktivní, často méně pozorní a soustředění. Právě soustředěnost je příčinou dílčích neúspěchů. V chování panuje mezi chlapci rivalita. Při sportovních akcích (miniházená) a hrách pro rozvíjení sociální kompetence se ovšem umí semknout, spolupracovat a bojovat o vítězství, vzájemně si pomáhat. Na druhou stranu každý žák ve třídě je osobností.

JV – roztěkaný, nepozorný, s nezájmem o jakoukoliv práci ve vyučování, absolutně neudrží ve svých věcech pořádek. Rád provokuje spolužáky i spolužačku a těžko se podřizuje. Je šikovný ve čtení a zejména v matematice.

OK, LM – velmi pomalí, tempo práce je udržitelné jen pod dohledem učitelky. Mají však zájem o probírané učivo, snaží se.

DN, MŠ – velmi snaživí a pečliví se zájmem o učivo, avšak často chybují, obzvlášť v matematice.

EM – jediná dívka ve třídě. Aktivní, velmi pečlivá a bystrá, v chování energická, s chováním chlapců si umí poradit – stmeluje kolektiv. Vždy nadšená pro jakoukoliv činnost. Po učební stránce stíhá více práce než chlapci – snaživá a ctižádostivá.

13 Použité explorační metody a techniky

13.1 Dotazník

Použitý dotazník jsem sestavovala sama na základně odborné literatury (Gavora, 2010; Kolář, 2001). Tuto metodu jsem si zvolila, protože se dá získat větší množství informací v krátkém čase u většího výzkumného souboru. Je založena na způsobu písemného kladení otázek a získání písemných odpovědí. Typ otázek je různý (otevřené, polozavřené a uzavřené otázky). Jejich častější střídání vede k lepší soustředěnosti respondentů, protože jsou vyvedeni za stereotypu. Dále jsem předpokládala, že respondenti budou při anonymitě odpovídat pravdivěji, než u dotazníků neanonymních. Samozřejmě jsem si byla vědoma toho, že někteří žáci mohou odpovídat povrchně, protože dotazník nebudou brát vážně. Moje snaha předejít předpokládanému problému byla zaměřena na krátký úvod před vyplňováním samotného dotazníku. Žákům byla vysvětlena důležitost dotazníku a jejich anonymity. Největší část úvodu byla zaměřena na vysvětlení pojmu šikana. Délku dotazníku jsem volila úměrně věku respondentům (viz příloha č. 9).

Dotazník jsem předložila šesti žákům čtvrtého ročníku, ředitelce a dvěma učitelkám ze ZŠ na Moravě v prosinci. Návratnost těchto dotazníků byla 100 %. Předpokládala jsem, že je to nejlepší doba pro výzkum. Protože před Vánoci jsou lidské vztahy nejvíce řešeny a lidé jsou při jejich vnímání citlivější, to si myslím, že platí i u žáků ve škole.

13.2 Rozhovor

Další použitou metodou byl rozhovor, který mi umožnil zachytit nejen fakta, ale i hlubší proniknutí do motivů, pocitů a zkušeností respondentů. Nejvíce mi na této metodě vyhovuje možnost uzpůsobení otázek podle vnějších reakcí respondentů. Byla jsem si vědoma úskalí této metody, která spočívá v navázání přátelského vztahu. Tato úskalí jsou však vyvážena větší otevřeností respondentů v případě, že navázání přátelského vztahu bude úspěšné. V rozhovoru jsem využila otázky otevřené, polozavřené a uzavřené. V závěru jsem dala každému respondentovi prostor k uvedení doplňujících faktů, na které jsem se nezeptala. Strukturu otázek jsem měla předem připravenou, ale v průběhu jsem ji upravovala podle vnější reakce respondenta.

Rozhovor s respondenty probíhal vždy v soukromí. Většinou tam, kde se respondent cítil bezpečně. S řediteli v ředitelnách, s učiteli ve třídách a se žáky v klubovně. Docílila jsem soustředěnosti respondentů, kteří se nemuseli zabývat dozorem, otázkami od kolegů atd. (viz příloha č. 10).

14 Výsledky výzkumu

14.1 Výsledky dotazníkového šetření

14.1.1 Žáci ZŠ Morava ve školním roce 2013/2014

Vyplnění dotazníků se celkem zúčastnily tři třídy ZŠ Morava, tj. třída druhá s 13 žáky, třída třetí s 10 žáky a třída čtvrtá se 6 žáky (viz graf č. 1 a, b, c). Dotazník byl vyplněn 29 žáky, z toho 14 chlapců a 15 dívek (viz graf č. 2).

Zpracovala jsem všechny otázky z dotazníku pomocí tabulky, kromě otázek č. 8, 11, 13, 18, protože se jedná o otázky otevřené, kde respondenti odpovídali volně. Tyto otázky jsou zpracovány v příloze 11 pomocí grafu s procentuálním vyjádřením. V této příloze je i zpracován zbytek otázek, kromě otázky 4 a 6, protože zde není procentuální znázornění potřeba. Byla zde vždy jednoznačná odpověď.

Pokud není napsáno v tabulce jinak, tak jsou v ní vždy zahrnuti všichni žáci bez rozdílu tříd.

Procentuální vyjádření je vždy zaokrouhleno na celé desítky, desetinná čísla nejsou v práci obsažena.

Rozbor jednotlivých otázek z dotazníku:

1. Jak trávíš volný čas o přestávce?

Na první dvě varianty odpovědělo 29 respondentů, tj. 100 %. Třetí variantou se zabývalo 28 žáků, tedy 97 %. Nejmenší účast byla od 4. do 7. varianty. Odpověď na číselné ose zakroužkovalo 27 žáků, tj. 93 %. Neodpovídali žáci 2. ročníku. Získané údaje k dané variantě jsou zaznamenány v tabulce.

	1	2	3	4	5	Neodpověděl
<i>Připravuji se na další hodinu.</i>	0	2	5	5	17	
<i>Peru se se spolužáky.</i>	21	4	1	0	2	
<i>Jsem na chodbě.</i>	15	8	4	1	0	1 – 2. ročník
<i>Povídám si se spolužáky.</i>	1	4	2	5	15	2 – 2. Ročník
<i>Hraji si.</i>	6	3	4	1	13	2 – 2. Ročník

<i>Běhám ve třídě.</i>	12	6	4	4	1	2 – 2. Ročník
<i>Čtu si.</i>	13	5	3	1	5	2 – 2. Ročník

2. Jsi rád/a v této třídě?

Na druhou otázku odpovědělo celkem 29 žáků, tedy 100 %. Své odpovědi oznámkovali na pěti stupňové škále. Procentuální vyhodnocení odpovědi je pomocí grafu č. 3 vyhodnoceno v příloze č. 11.

	1	2	3	4	5
2. třída	10		2		1
3. třída	7	2	1		
4. třída	4	1		1	
celkem	21	3	3	1	1

3. Cítíš se ve škole bezpečně?

Otázka byla zodpovězena 29 žáky, tedy 100 %. Respondenti si vybrali odpověď, kterou zakroužkovali. Procentuální zpracování je obsaženo v příloze č. 11 pomocí grafu č. 4.

	ANO	NE	NĚKDY
2. třída	12		1
3. třída	5		5
4. třída	4		2
celkem	24	0	8

4. Máš ve třídě kamaráda?

Na otázku odpovědělo 29 žáků, tj. 100 %. Rozhodovali se mezi variantou ANO/NE. Svůj výběr zakroužkovali. Nikdo nevolil odpověď NE. Všichni mají ve třídě kamaráda. Tedy procentuální znázornění je 100 %.

	ANO	NE
2. třída	13	
3. třída	10	
4. třída	6	
celkem	29	0

5. Jaké bylo tvoje poslední vysvědčení?

Celkem byla otázka zodpovězena 29 žáky, tedy 100 %. V příloze č. 11 je zpracován graf č. 5 s procentuálním znázorněním výsledku. Odpověď několik čtyřek zapsal žák z 2. ročníku.

	Samé jedničky, případně jedničky a dvojky	Několik trojek	Několik čtyřek	Jedna a více pětěk
celkem	21	7	1	0

6. Jakou známku jsi měl/a z chování?

Šestou otázku zodpovědělo 26 žáků, tj. 90 %. Žáci si vybírali ze tří možností, kterou poté zakroužkovali. Všichni zakroužkovali jedničku, ale 3 žáci na tuto otázku neodpověděli. Procentuální graf není potřeba, protože celkem jedničku zakroužkovalo 90 % žáků.

	Jednička	Dvojka	Trojka
2. třída	10		
3. třída	10		
4. třída	6		
celkem	26	0	0

7. Patříš ve vaší třídě do nějaké party?

Otázkou se zabývalo celkem 29 respondentů, tedy 100 %. Opět na otázky odpovídali pomocí kroužkování jedné z variant. Celkový procentuální výsledek, je znázorněn pomocí grafu č. 6 v příloze č. 11.

	ANO	NE
2. třída	13	
3. třída	5	5
4. třída	6	
celkem	24	5

8. Dokážeš svými slovy popsat šikanu?

Na otázku odpovědělo celkem 29 respondentů, tedy 100 %. Jedná se o otevřenou otázku, na kterou žáci odpovídali podle svých znalostí. Četnost jednotlivých odpovědí je zaznamenána procentuálně pomocí grafu č. 7 v příloze č. 11.

9. Byl/a jsi svědkem toho, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky ze školy?

Odpověď na devátou otázku zakroužkovalo celkem 27 žáků, tedy 93 %. Zde nemohu s jistotou říci, proč na otázku neodpověděl jeden žák z 2. ročníku a jeden ze 4. ročníku. Procentuální znázornění pomocí grafu č. 8 je součástí přílohy č. 11.

	ANO	NE
2. třída	1	11
3. třída	4	6
4. třída	3	2
celkem	8	19

10. Ublížíval nebo ubližuje někdo ze třídy tobě?

Na otázku odpovědělo 28 žáků, tj. 97 %. Překvapilo mě, že na tuto otázku neopověděl jeden žák z 2. ročníku. Čekala jsem větší ostýchavost žáků. Vyjádření těchto odpovědí v procentech je v grafu č. 9 v příloze č. 11.

	ANO	NE
2. třída	0	12
3. třída	8	2
4. třída	6	0
celkem	14	14

11. Jak a kde ti ubližují?

Otázka byla zodpovězena 13 žáky, tj. 45 %. Navazuje na předchozí otázku. Žáci, kteří v ní zakroužkovali ne, tak na další otázku neodpovídají, jiní na ni odpovědět nechtěli. Typ otázky je otevřený, žáci na ni odpovídají sami. Vyhodnocení tabulkou by nebylo přehledné. Proto jsem zvolila procentuální znázornění pomocí grafu č. 10 v příloze č. 11. Aby znázornění grafem bylo objektivní, tak jsem otázku rozdělila na dvě části, tj. Kde ti ubližují? Jak ti ubližují?

12. Ublížíje ti někdo ze školy?

Na otázku celkem odpovědělo 29 žáků, tedy 100 %. Vyjádření výsledků v procentech je v grafu č. 11 v příloze č. 11.

	ANO	NE
2. třída	1	12
3. třída	6	4
4. třída	6	0
celkem	13	16

13. Jak a kde ti ubližují?

Třináctou otázkou se celkem zabývalo 8 respondentů, tj. 28 %. Otázka je otevřená a odpovídali na ni jen ti žáci, kteří v předchozí otázce zakroužkovali odpověď ano, ale ne všichni. Zpracování dat pomocí tabulky by nebylo objektivní, proto jsem zvolila procentuální znázornění pomocí grafu č. 12, který je součástí přílohy č. 11. Pro objektivnější znázornění jsem opět původní otázku rozdělila na dvě části, tj. Kde ti ubližují? Jak ti ubližují?

14. Řekl/a bys učiteli nebo rodičům, že ti někdo ubližuje?

Na otázku odpovědělo 29 žáků, tedy 100 %. Pro lepší představu jsou výsledky v příloze č. 11 znázorněny v grafu č. 13 pomocí procent.

	ANO	NE
2. třída	13	0
3. třída	10	0
4. třída	3	3
celkem	23	3

15. Řekl/a bys učiteli nebo rodičům, že někdo šikanuje tvého spolužáka?

Patnáctou otázku zodpovědělo 28 žáků, tedy 97 %. Neodpověděl jeden žák z 2. ročníku. V příloze č. 11 jsou data zpracována do grafu č. 14 pomocí procent.

	ANO	NE
2. třída	12	0
3. třída	8	2
4. třída	4	2
celkem	24	4

16. Pomohl/a bys spolužákovi, kterému je ubližováno?

Otázka byla zodpovězena 29 respondenty, tedy 100 %. Příloha č. 11 obsahuje graf č. 15, ve kterém jsou data znázorněny pomocí procent.

	ANO	NE	NEVÍM
2. třída	13	0	0
3. třída	8	0	2
4. třída	6	0	0
celkem	27	0	2

17. Je ve škole schránka důvěry?

Předposlední otázku zodpovědělo 29 žáků, tj. 100 %. Procentuální znázornění dat je v grafu č. 16 v příloze č. 11.

	ANO	NE	NEVÍM
2. třída	13	0	0
3. třída	10	0	0
4. třída	5	0	1
celkem	28	0	1

18. Jak si myslíš, že by měl být potrestán někdo, kdo ubližuje jinému?

Na poslední otázku odpovědělo 29 žáků, tedy 100 %. Otázka je otevřená a každý žák na ni odpovídá podle svého mínění. Zpracování dat pomocí tabulky by nebylo objektivní, proto jsem zvolila procentuální znázornění pomocí grafu č. 17, který je součástí přílohy č. 11.

14.1.2 Učitelé ZŠ Morava ve školním roce 2014/2014

Dotazník byl složen ze všech typů otázek, tj. uzavřené, polouzavřené a otevřené. Vyplnily ho dvě učitelky (UČ1, UČ2) ze ZŠ Morava. Rozbor dotazníků:

1. Setkala jste se ve své třídě se šikanou?

Na otázky odpověděly obě učitelky, tedy 100 %. Měly na výběr ze dvou možností: ano, ne. UČ1 a UČ2 zakroužkovaly NE.

2. Jak byste řešil/a situaci, kdybyste se dozvěděla, že se ve vaší třídě objevila šikana?

Druhý typ otázky je otevřený. Učitelky měly prostor pro vlastní vyjádření. Odpovědi byly totožné, tj. s žákem, s vedením a následně s rodiči.

3. Jste v problematice šikany proškolení?

Respondentky měly zakroužkovanou stejnou odpověď, tedy ANO.

4. Co děláte pro bezpečí žáků ve třídě?

Na otázku se odpovědi opět podobaly, tj. rozhovor s žáky, trávení času ve třídě i o přestávkách a hraní her.

5. Kolik procent žáků by se vám svěřilo se šikanou?

Ani jedna učitelka nedokázala odhadnout procentuální část, jen odpověděly NEVÍM.

6. Myslíte si, že je šikana častým problémem ve Vaší škole?

Šestá otázka dávala na výběr ze dvou možností. Obě respondentky zakroužkovaly NE.

7. Jak jste řešila problém šikany ve Vaší škole?

Na otázky odpověděly obě zakroužkováním slova NEŘEŠILA.

8. Myslíte si, že se žáci ve třídě cítí bezpečně?

Obě dotázané učitelky odpověděly ANO.

14.1.3 Ředitelka (ŘM) školy ZŠ Morava ve školním roce 2014/2015

Ředitelka školy je zároveň třídní učitelkou 4. ročníku. Každá otázka dávala prostor k vyjádření vlastního názoru, protože všechny otázky v dotazníku byly otevřené. Bylo odpovězeno na všechny otázky. Odpovědi ředitelky na otázky přesně cituji.

1. Vyskytl se na vaší škole problém šikany? Pokud ano, jak jste postupovala v jeho řešení?

„Neshody mezi dětmi se vyskytují, ale nemám pocit, že by se jednalo o šikanu.“

2. Spolupracujete s organizacemi nebo odbornými poradci?

„V roce 2012 zahájení studia – metodik prevence (občas čerpám ze seminářů).“

3. Myslíte si, že je problém šikany ve školách zanedbáván?

„Nemůžu posoudit.“

4. Proškolujete učitele v problematice šikany?

„Nedá se mluvit o „proškolování“ → zajímáme se o chování dětí a snažíme se je řešit (pokud jde o nevhodné chování); na toto téma hovoříme často.“

5. Máte ve škole nějaké předběžné opatření, aby nedošlo mezi žáky k šikaně?

„Trávíme s dětmi ve třídě co nejvíce času; povídáme si s nimi; ve třídě jsou zavedeny PRAVIDLA VZÁJEMNÉHO SOUŽITÍ, která si děti vytvoří na začátku školního roku; máme ve třídě KRABÍČKU PŘÁNÍ A SOUŽITÍ, kde děti anonymně píší své připomínky – kladné i záporné – každý týden otevíráme a řešíme.“

14.2 Výsledky získané metodou rozhovorů ve školním roce 2014/2015

14.2.1 Protokol rozhovoru s ředitelem (ŘP) ZŠ Praha

Výzkumník: „Vyskytl se někdy ve Vaší škole problém šikany?“

ŘP: „Ano.“

V: „Jakou volíte vy a učitelé strategii při řešení tohoto problému?“

ŘP: „Pokud se jedná o 2. stupeň, tak co nejtvrdší. Nebráním se tomu, že zavolám i policii.

Na 1. stupni je to spíše o prevenci a dodržování pravidel, které si společně domluví.“

V: „Jste spokojen s postupy učitelů při řešení šikany?“

ŘP: „Celá ta škola je nastavená tak, že já i paní zástupkyně děláme učitelům tu oporu a ten servis. Takže aprioritou je přijímat lidi, kteří jsou profíci. Mým úkolem je lidi hodnotit a vést je. A když jsou tady lidi, nebo byli tady lidi před 11 lety, my jsme to postupně obměnili, a hlavně ta škola se rozrostla a my jsme přijímali nové lidi. Přijímali se lidi, který...cíleně se přijímali tak, že mají nějaký hodnoty a nějaký vlastnosti, které jsou ideální pro tuhle školu. Vybírám si typy, které do sebe zapadají. A dneska už ani nevybírám, je to jen na doporučení a přes praxe. Přicházejí sem lidi, kteří to tu nějak znají a chtějí vizi školy nějak prosazovat. Takže z mého úhlu pohledu my vlastně jim dáváme tu pomoc. To, že já jdu do té třídy, to není proto, že by to Markéta nezvládla. Ale je to proto, abych já té Markétě pomohl, protože se na to cítím líp a hlavně když tam přijde ředitel, tak je to důležitější a pro agresora je to důležitá informace. Pro mě je důležité, že když já to tam půjdu řešit, tak k tomu musím vzít i třídního. Musíme tam být ve dvojici, abych nedělal nějaký věci za jejich zády a obráceně. I učitelé cokoliv udělají, tak je to po dohodě s námi. Fungujeme jako tým, který na tom společně pracuje, rozdělujeme si role nebo věci, které jsou člověku bližší. (...) Pokud někdo poruší pravidla, musí se to potrestat a jedeme dál. Chybami se člověk učí. Na nikoho se nikdo nedívá skrze prsty. (...) Já furt říkám, že všichni lidi se rodějí nezkažení a kazí je pouze společnost kolem nich.“

V: „Jakou máte zkušenost s reakcí rodičů, když jim sdělíte, že jejich dítě je oběť nebo agresor?“

ŘP: „U nás je to fakt těžký z toho důvodu, že já jako marně přemýšlím o nějakém případě, kdy...eee...jak říkám. Můžu vzpomenout na ty gymnazisty (pozn. autora: žáci, kteří jsou v pátém ročníku a odcházejí na gymnázium), kterým jsem dal dvojku z chování. Ve většině případů, když máte argumenty v ruce a víte a máte a máte to pofoukaný. A vždycky jsou tu fáze první, že to řešíte samozřejmě s dítětem. Nejdříve ve třídě, potom v ředitelně...tady nacházíme opravdu s dítětem řešení. Pak se snažíme, aby to dítě to řeklo doma samo.“

V: „Myslíte, že to dítě doma samo řekne? Jaké máte zkušenosti?“

ŘP: „Dáme mu tu šanci. Samozřejmě chceme, aby rodič potvrdil, že tu informaci dostal. V případě, že ne, tak voláme sami. Ale protože těch informací dáváme rodičům hrozně moc, tak ty rodiče nemají důvod se vztekat. Co je jejich reakce? Přirozená reakce je, že budou hájit své dítě. Na to jim nemůžeme říkat nic. I když na druhou stranu máme spoustu rodičů, kteří říkají: Já vím, co mám doma. (...) Takže společným silama hledáme řešení, které by mohlo fungovat. (...) Je to hrozně tenká hranice. Byla i doba, kdy jsme dělali sezení pro rodiče jako terapie. Měli jsme tady proškolenou paní učitelku, která měla nějaký

psychologický a terapeutický kurz. Pak jsem si uvědomil, že jsem na tenký hranici, protože to může i ublížit ... Jako vždycky jim řekneme a doporučíme. (...) Jenom jsem to chtěl uzavřít, že ty rodiče to nikdy nečekají. Někdy před tím zavírají oči, někteří jsou demagogové, a pak se nedivíte, že se dítě chová, jak se chová.“

V: „Vedete si statistiku šikany?“

ŘP: „Ne, ne. Děláme si samozřejmě zápisy z jednání, ale těch je fakt málo.“

V: „To považuji za úspěch, když je jich, na tak velké škole, málo.“

ŘP: „No já nevím, mám 530 dětí, to zas není tak moc. To já, když jsem šel do konkurzu před 11 lety, tak jsem věděl, že nechci sídlištní školu. Tam nikdy nemůžete udělat dobrou atmosféru. Sídlištní škola je tak blbě rozestavená tím, jak je rozlezlá. My jsme tady v jednom komíně. Všichni se o přestávce vidíme, tady se míhají čtvrtáci, šestáci. Kdežto tam je člověk odizolované tak, že se celý týden ani nevidí, když jeden dělá na jedné straně a druhý na opačné. Takže atmosféru v takovéhle škole vybudovat je hrozně těžký. A tam je ideální podhoubí k tomu, aby se něco dělo. Protože je tam tolik zákoutí a míst, o kterých vůbec nevíte. (...) Takováhle škola...takto postavená škola takové zákoutí ani nemá. (...) Je hodně učitelů, kteří před tím zavírají oči, nebudou to řešit. Jedna věc je nastavit správně pravidla a druhá je dbát na jejich dodržování a být spravedlivý. (...) Ale tím to nekončí. Dítě nesmíme nikdy shazovat, zesměšňovat, škatulkovat a zařazovat. To je ale v nás ve společnosti, protože mi nedokážeme pochválit, podpořit. Klobouk dolů před těma našema lidma tady, že se o to snažej...a že můžu říct, že tak 80 až 90 procent lidí takhle nastavených je. Bavím se o učitelích, vychovatelky to je jiná a kuchařky, to už úplně.“ (ředitel se směje)

V: „Jaký je poměr mezi chlapci a dívkami u agresorů?“

ŘP: „Já si myslím, že je to vyrovnané. Je to těžký úplně říct. Také záleží na typu. Samozřejmě, když se bavíme občas...Ona není ani fyzická šikana. Tu si myslím, že mi tady nemáme...bych si troufal říct. U nás se občas objevuje psychická, tzn. takový to útočení slov. Dokonce bych řekl, že nejhorší je ta elektronická, o které samozřejmě vůbec nevím. Proto říkám, že nikdo nemůže říct, že to není. Věřím tomu, že mnoho, mnoho dětí na internetu po facebooku jako dost jiné spolužáky terorizuje. Pořád si říkám, že výhoda těch dětí je, že počítač mohou kdykoliv vypnout. Oni nemusí u toho sedět. Z tohoto se dá utéct. (...) Mnoho věcí se děje mimo areál školy. (...) Já jsem utekl od otázky kluků a holek. Ale spíše ty facebookové problémy to je spíše fenomén holek. Takže se bavme spíše o typologii a co s čím...Všechno je to o rodičích.“

V: „Dá se jednoznačně říci, z jakého rodinného prostředí agresori pochází?“

ŘP: „Já bych řekl, že to nemusí být ani rozvedený rodič nebo ten, který na děti nemá čas. Mnohdy se stává, že jsou to rodiny, které se těm dětem věnujou. Třeba zajímavější rys, není to nikde psychologicky dokázaný, ale dost často se mi stává, že matka, která je velká ochránitelka kluka, nebo rodina, která má hodně přísná pravidla a dítěti nedává žádnou volnost, důvěru. Tak je v tom kolektivu jakýsi tlak, a pak se vybíjejí na ostatních. Takže ono to je o pravidlech a důslednosti toho, ale...pak je rodič na to dítě až nepříjemný. Dítě potřebuje volnost, když něco provede, tak mu to v klidu vysvětlit a jít se dál.

V: „Máte na škole zavedení programu prevence proti šikaně?“

ŘP: „Jedenáct let se snažím s pedagogickým sborem vytvářet program, protože bez toho to nejde.“

V: „Jak jsou v tomto programu zapojení žáci?“

ŘP: „Jedna věc je školní parlament, ale ten není nějak funkční. Takže furt přemýšlíme, jak na to. Mým ideálem, je to pořád ideál, ale někde se to už daří, že v každé třídě by mělo být tzv. zdravý jádro. Já složení dětí rozděluji na tři skupiny: jedni jsou ti pozitivní, kteří stavějí, pomáhají, tvoří – to je to jádro; druhá je největší skupina a to jsou ti neutrálové, buď se přidávají k těm stavitelům, nebo k té třetí skupině, a to jsou ti, co stále bořejí, vymýšlejí kraviny a baví je to. Teď je hrozně důležitý, jaký ten poměr těch tří skupin v jednotlivých třídách je. A ta vize je, abychom v těch dětech pěstovali tu jedničku. Protože čím je více jedniček, tím se budou více k nim přiřazovat. Pokud je více trojek, tak všichni půjdou k nim. (...) Ve všech třídách docela často probíhá sociometrie, což je dost dobrá diagnostická forma, abychom zjistili, kolik je těch jedniček, protože tam se ty plusy ukazují; kdo je ten mínus; jaký je složení třídy atd. To znamená, že cílem fakt je, aby si to ideálně děti vyšéfovaly v tom kolektivu. Vytvářet fakt ty pozitivní kolektivy. Takže děláme to, že vyjížděj na ty preventivní akce, které dělá Odysea, ale není levná. Grant vám na to nikdo nedá, takže to platí z části rodiče a z části škola. Letos jsem řekl stop, protože nemáme peníze. Vyjede jen ta třída, u které to má smysl a zbytek pojede příště. Většinou je to koncipováno na 4. a 6. třídy, které mají novou paní učitelku. (...) Bohužel jsme limitováni těma financema a grant vám na to nikdo nedá. (...) Nechceme od toho odstupovat, protože víme, že to má smysl. Je lepší, že tu prevenci dělá někdo jiný, než jejich třídní učitel. On se posadí dozadu a vidí ty děti z jiného úhlu pohledu.“

V: „Při preventivních programech se jim věnuje jen jeden odborník?“

ŘP: „Ne, vždycky dva. Protože někdy berou zvlášť dívky a chlapce.“

V: „Jsou učitelé v této problematice proškolení?“

ŘP: „Zatím nějak moc ne. Necítím potřebu, protože, jak říkám, máme tady preventistku, která chodí na semináře a setkává se s metodikem prevence. Jako na obci se vypisují semináře, takže někteří učitelé tam jdou. Ale já to jako necejtím...přiznávám, že nevím, zda je to dobře, ale zatím oni to nějak zvládají. Pro mě je důležitý, že umí vlítnout na to dítě, a to je základ, než nějaký jakoby...My máme ještě OSV, ten také přispívá k zlepšení klima. (...) OSV není zbytečný předmět. (...)“

V: „Co byste ještě chtěl říci, na co jsem se vás nezeptala?“

ŘP: „Já nevím, já si myslím, že jsme to probrali... to slyšíte, že já se od té otázky oddělím a říkám to v globálu. Ta prevence je prostě nastavená 5, 6 s tím, že já si osobně myslím, že všechny školy by měly fungovat na bázi bezpečného klima. My se prostě někam ženeme a pořád chceme pro děti nějaký ty limity. I ti učitelé jsou vystreslí z toho, že musí splňovat nějaký limit, že je tlačí. Kdo je tlačí? Ředitel, rodiče, ministerstvo a oni musí pořád něco stihnout. Ty děti ještě neumějí násobilku, ty děti ještě neumějí písmena, ty děti ještě neumějí...A teď oni vnímají, že je to jejich chyba. My teď zasazujeme semínko a oni nevyjdou hotoví. Jakmile tam bude tlak, tak se ztratí zájem. (...) Máme to nastaveno tak, že v hodině musí dělat děti, ne učitel. A když si uvědomíte, že to tak má být, a já si myslím, že 90 procentech hodinách to tak je, že makají jen děti, tak v tom případě máte jistotu, že se vzdělávají. (...) Důležité je, aby se ty děti cítily bezpečně, a oni se pak budou vzdělávat lehčeji.“

14.2.2 Protokol rozhovoru s ředitelkou (ŘM) ZŠ Morava

Výzkumník: „Někteří žáci podle dotazníku, který proběhl minulý školní rok, byli šikanováni. Věděla jste o tomto problému ve své třídě?“

ŘM: „My jsme nadnesli toto slovo, abychom jim připomněli jeho význam. A v té době Jirka nedal nikomu pokoj a oni si to takhle prostě převedli. My jsme si o tom povídali. A Jirka mi udělal to. A Jirka mi podrazil nohy. A Jirka mě kopl. A všichni se zaměřili na to...protože Jirka v té době každému něco udělal.“

V: „Jak jste viděla žáky ve třídě vy?“

ŘM: „No tak tam bylo právě pět kluků a jedna holka. A ti kluci byli takoví...oni neměli moc zájem o učení...to bylo takový jako...chování pocházelo i z rodin, jo. Tak jak se chovali rodiče, tak se potom chovali i oni. To prostě přišla taková skvadra, že...když jsme

se tady rozčilovali a moralizovali děti. Tak jsme nakonec zjistili, že ty děti ještě zhákujeme, ale ty rodiče. Co ty rodiče doma? S těma už těžko...to byla katastrofa. Oni nevěděli, co po těch děckách mají trochu vyžadovat. Co by mělo být správný a co by nemělo být správné. Tak to se sešla taková skvadra s výjimkou Elišky, která byla snaživá. Ale uměla se zapojit i do krávovin kluků. Uměla přiznat i chybu. Já jsem tady vždy říkala, že nemám dvojtřídku, ale trojtřídku, že se musím připravit na třetíáky, čtvrtáky kluky a Elišku. Jo. Protože ti kluci byli výukově hodně za ní.

V: „Jaké měli vztahy mezi sebou?“

ŘP: „Já si myslím, že si s nima poradila. Protože s nima šla od první třídy...ale už se tam objevily i první lásky.“

V: „Většina žáků uvádí agresora jmenovitě, tj. JT. Jaké je jeho rodinné zázemí?“

ŘM: „Jirka je kluk plný energie, který nedá ničemu pokoj. Ke konci školního roku to už jako, to už jako bylo všeho moc. Protože on už jel na záložní baterie. Proto to tak vzniklo...Jak říkám, Jirka je takový uzlíček všeho. Má výukové problémy, jde mu to všechno těž. Je z rozvedené rodiny. Na obhajobu Jirky musím říct, že je uzlíček a pytlíček všeho. On je ochotnej, dobrosrdečnej, umí pomoc, umí přijít a umí se přiznat, když něco provede. Ale z toho rád podkopne, rýpne si. On je prostě...on tam má všechno v tom uzlíku. Babička se s ním učí. Maminka přijede, udělá co je potřeba a zase odjede. Jako stará se, všechna čest.“

V: „Jsou učitelé v problému šikanování proškolování?“

ŘM: „My si tady si tady tak, my jsme malej kolektiv. My to tady prodiskutujeme, řekneme si, co by bylo třeba. Na začátku školního roku jsme začínali sestavením pravidel, kdy i je děcka sestavily pravidla a podepsali se. Musí se ta pravidla dodržovat, nesmí být jen tak vystavená. Děcka samy kontrolovaly dodržování pravidel. Pak jsme zavedli...já jsem to tady tak přenášela a postupně jsme to zaváděli. Měli jsme krabičku důvěry a děcka tam dávaly své dotazy a křivdy, jestli nějaké cítily a takhle. A to se zase rozebíralo v tom komunitním kruhu. Všechno jsme to otevřeli a mohli jsme se k tomu vyjádřit.“

V: „Předpokládám, že lístky v krabici jsou anonymní?“

ŘM: „Ano. Hází to tam anonymně.“

V: „Máte na škole zavedený program prevence proti šikaně?“

ŘM: „Každé pondělí máme vymezený čas, kdy děláme komunitní kruh, já si na děcka udělám čas. V komunitním kruhu, kdo má balonek, tak má právo mluvit. Může se vyjádřit k tomu, o čem se zrovna bavíme. Bavíme se o všem: co jsme zrovna dělali o víkendu; když

jsme měli problém, tak to řeším v tom komunitním kruhu; děcka se k tomu můžou vyjádřit. Učíme je tak, aby se vyjadřovaly, a tak, aby tam byl ten prostor, kdy mluví jen jeden, který má balonek v ruce. Hodně si s něma povídáme. (...) Snažíme se rozvíjet komunikaci s druhým.“

V: „Nebojí se žáci v kruhu mluvit?“

ŘM: „Když jsme s komunitním kruhem začínali, tak já jsem je na to ty děcka upozornila, že pokud chceš mluvit, můžeš, pokud ne, pošli balonek dál bez řečí. Ale právo má mluvit ten, co má balonek. Ostatní ho musí respektovat a musí mlčet a naslouchat. A stávalo se, že opravdu nějakou dobu byly děti, které nemluvily nebo odpovídaly jednoslovně. Ale čím víc se na tom pracovalo, tím víc se komunikace rozvíjela a děti se nebály mluvit. Protože věděly, že z toho nebudou žádné následky, posměšky. To byly většinou děcka, který si moc nevěřily. Ale postupně se opravdu rozvázaly a my jsme se tady o tom ... o nejružnějších věcech byli schopni bavit.“

V: „Jsou schopni říci, že někdo něco provedl?“

ŘM: „Ano. Mně se nelíbí to; to mi vadilo; to bylo správný; to nebylo správný; takhle bych se nezachoval; myslím si, že tento to neudělal správně. I takhle my jsme je na to takhle postupně navedli. Tohle jsem si opravdu přinesla z toho studia. My jsme to takhle dělávali už dřív, ale nedělali jsme to takhle intenzivně. Ale jak jsem začala to studium, toho metodika prevence, tak mi navozujeme návodné otázky a situace, aby se k tomu děcka prostě se k tomu uměly vyjádřit a zaujmout postoj. A to jsi viděla i při různých hrách, které jsme hrávali až na konci školního roku, kdy byl na to čas. A to jsi viděla, jak to děcka si uměly vyjít vstříc, pomoci nebo naopak pokritizovat se šetrným způsobem. My jsme opravdu seděli v tom kruhu a oni opravdu dokázali říct: ty a ty, mně se to a to nelíbilo, protože ty ses zachoval tak a tak. Fakt, fakt to přineslo hrozně moc ovoce... Víš co, rozvíjely se tady také různé nešvary. Třeba měli jsme tady holčičku, kde se nám ztrácely peníze, který mě opravdu brala z kabelky, kterou jsem měla ve třídě. Ale zase, protože jsme tady v malém kolektivu, tak jsme vyčíhli dobu a přistihli jsme si při činu. Pozvali jsme si rodiče a hned jsme to takhle řešili.“

V: „Když se něco stane, tak hned zvete rodiče?“

ŘM: „Opravdu hned volám. Opravdu to nemá cenu jinak řešit, a ne hned volat policii a sociálku, jak se na nějakých školách děje.“

V: „Jak byste šikanu řešila?“

ŘM: „Je to malá škola. My pokud jsme s těma děčkama, jakože jsme od té půl osmé od rána...i o velkých přestávkách jsme ve třídě. Nenecháváme tak ty děcka samy. Povídáme se s něma, jsme tam s něma. I když se tam něco děje, tak jsme schopni to podchytit. (...) Já si myslím, že na první stupni by měl být učitel s těma děčkama i o přestávkách. Že tam je prostor si povídat, protože ve vyučování se musí jet, valit, dělat.“

Pozn. autora: Ne všechny připravené otázky byly zodpovězeny. Po skončení rozhovoru mě ředitelka ubezpečila, že na jejich škole se šikana nevyskytuje.

14.2.3 Protokol rozhovoru s učitelkou (UČ3) ZŠ Praha

Výzkumník: „Setkala jste se ve své třídě se šikanou?“

UČ3: „Ano, bylo to ve druhém ročníku, teď jsme ve čtvrtém. Jednalo se o šikanu, nazvu to tak. Protože byla u jedné žákyně, která má ADHD poruchu a holky... Než se ta třída celá s tím srovnala, že za to nemůže a že to nedělá schválně všechny ty konflikty, a když do někoho drcne atd. Tak to trvalo dlouhou dobu. A holky, tři holky, do kterých bych to vůbec neřekla, tak Kačka...“ (přerušeno jinou učitelkou)

V: „Skončily jsme u toho, že byste to do holek neřekla. Jak jste přišla na to, že ve Vaší třídě je šikana?“

UČ3: „To se poznalo...oni to nedělaly tak úplně skrytě. Skrytý to třeba bylo v družině, když jsem se jednou dívala z okna a viděla jsem to. A ehh... Tahle pořád na ní prostě. Začalo to napomináním, pak jí i ubližovaly fyzicky, ne teda nějak špatně, ale ano. A mmm, že hlavně o přestávkách pořád na ni křičely: Kačeno! Kačeno! Ona se jmenuje Kačka. Furt jí napomínaly, peskovaly a no a no neměly s ní trpělivost. Na jednu stranu se nedivím, protože to je hodně. Má to postižení opravdu velký, závažný. A pořád ty konflikty tam trvaj. Ale už se ta třída s ní naučila žít a všichni vědí, že to opravdu nedělá naschvál. A... a... ty holky ji třeba i kopaly. A... se rozpomínám, promiňte, že tak přeskakují. A to co jsem viděla z okna tak zase, tak ji bouchaly do břicha.“

V: „Jak jste tento problém řešila?“

UČ3: „Řešili jsme to jednak pořád ve třídě. Emm... rodičům jsem to oznámila, pak jsme to řešili i s rodičema. Paní zástupkyně to řešila u sebe s Kačkou a potom ještě zvlášť s holkama. No, a pak se to srovnalo. A pak zase přešly do té opačny roviny, že byly její patronky.“

V: „Jak přijali tuto zprávu rodiče agresorek a obětí?“

UČ3: „Rodiče byli strašně překvapení, že toho jsou jejich dcery schopny. No a pak u tý Kačky. Jestli myslíte Katčeny rodiče. No, tak samozřejmě ty všechno nesou jako strašně těžce. Ale postupně se s tím učí pracovat a žít a jako, jak mají reagovat a tak. Nejhorší je, že se tý Kačky ty rodiče rozvedli. Protože, myslím si, že to nějak neustáli. A to se na Kačce hodně podepisuje. Takže ty konflikty jsou tam pořád, ale není to už...je to už s pochopením. Vždycky se to nakonec vysvětlí, ale v tý třídě to hodně přidává na rušnosti a chaotičnosti. A tak no. No prostě vždycky začneme něco dělat a Kačka prostě to převrátí úplně někam jinam, nemůže za to. A podotýkám, že tam je ještě jeden chlapec, který jako má stejný stupeň postižení taky ADHD...Ale ten by se nikdy šikanovat nenechal.“
(učitelka se usmívá)

V: „Seznámila jste s tímto problémem celou třídu? Jak, jakým způsobem? Jak děti ve třídě reagovaly?“

UČ3: „Ono se to...vlastně jsme to řešili a vysvětlovali a tak. Pořád, když byly nějaký drobný konflikty, které byly třeba o přestávce, tak jsem to řešila hned. A pak když Kačka přišla, že teda ji holky jí mlátěj a kopou v družině a to. A tak jsme to na několikrát, třeba dvě hodiny ve třídě, jsme si to vysvětlovali...a to... než se to dětem vysvětlilo, ta Katčina porucha...emm...než čas udělal taky svoje, protože to musejí vidět a poznat to...zkušenost, tak to trvalo hodně dlouho no. Vlastně skoro dva roky. Ale opravdu, co se týká sociálních vztahů a tady toho, tak si troufám říct, že se teda ukazuje každodenní mravenčí práce, že se to daří, že už jsou alespoň spravedliví a už pochopili...no a to že se často hádaj, tak to už jsou hádky jiného typu...že prostě to není zlo.“

V: „Jak s dětmi pracujete při prevenci šikany? Jaké volíte strategie? Co se Vám osvědčilo, event. neosvědčilo?“

UČ3: „Emm...proti šikaně...Třeba někdy, když se to hodí a napadne mě něco, tak třeba řeknu...vyprávím nějaký příběh, kterej se stal. Nebo když nastane nějaké situace, tak si třeba řeknem STOP! Co by se mohlo stát, kdybychom do tohoto nevstoupili, nebo naopak jako prevence...emmm...nenechat ten konflikt rozhořet, no. Připadá mi, že skoro pořád vychovávám a přitom bych tolik chtěla učit, protože to mě hrozně baví. Ale...ted' nevím... Hlavně asi, když je nějaká situace, tak ji stopnu, ať je o přestávce nebo ve vyučování a vysvětlíme si, co kdyby. A...co se týká Kačky a vztahu k ní všech spolužáků a ještě zejména těch tří holek, tak to se fakt hodně zlepšilo.“

V: „Jak často jste v této problematice proškolená?“

UČ3: „Emmm...nevzpomínám si, že bychom měli speciálně o šikaně.“

V: „Co si myslíte o postoji školy při řešení a prevenci šikany?“

UČ: „Když takový problém nastane, tak se to okamžitě řeší. To jsem už několikrát zažila, i když jsem učila jinou třídu, kde probíhala lichva. Všem to nahlodalo vztahy. Jakmile jsem to řekla panu řediteli i paní zástupkyni, tak se to tenkrát hned razantně řešilo potrestáním a i samozřejmě vysvětlením. Taky v tom je naše škola, si myslím, výborná. Když nastane takhle něco vážného, tak jde všechno stranou a pak ředitel se v tom také sám angažuje. Funguje i zástupkyně, výchovné komise a pak se kontaktují rodiče.“

V: „Co byste ještě chtěla říct, na co jsem se vás nezeptala.“

UČ: „Už vážně nevím.“

14.2.4 Protokol rozhovoru s učitelkou (UČ4) ZŠ Praha

Výzkumník: „Setkala jste se ve své třídě se šikanou?“

UČ4: „Co jsem měla zatím děti, tak jako náznak šikany úplně si myslím, že jsem neměla. Jenom v té první třídě, to by se jako nedalo brát jako šikana, byl tam chlapeček, který obtěžoval ostatní svoji fyzickou převahou. Ale to jako...no prostě ubližoval dětem.“

V: „Jak jste zjistila, že jim ubližuje?“

UČ4: „Že jsem ho viděla, že děti chodily říkat, že jim ubližuje a z družiny si stěžovali, že ubližuje mladším. Vždycky si troufl jen na mladší.“

V: „Jak jste tento problém řešila?“

UČ4: „No...tak nejdříve jenom s tím chlapečkem, kterého se to teda týkalo. Pokud, když toho bylo víc, tak jsme to řešili ve třídě našim třídním kruhem, kde jsme si o tom povídali. Emm...pak jsme to, bohužel, řešili se školním psychologem, s maminkou, s ředitelem, protože došlo k tomu, že chlapeček někomu zlomil ruku a nohu...a tak no.“

V: „Jak tuto zprávu přijali rodiče agresora?“

UČ4: „Mmm...přijali to tak, že jim to připadala normální, že se to běžně děje, že se kluci poperou. Ale když už se to přiosťřilo a začali si stěžovat i rodiče v družině, tak samozřejmě chlapečka jsme museli z družiny vyloučit...to bylo asi ve druhý nebo ve třetí třídě. Protože ubližoval teď prvňáčkům a druhákům, a to se rodičům nelíbilo. No, a maminka to náh prostě přijala, že vlastně tak nic strašného se neděje.“

V: „Jak jste sdělila tuto zprávu rodičům obětí?“

UČ4: „To jsem ani nemusela, protože jim to děti hned řekly doma. Rodiče se ptali, jestli se to řeší, tak samozřejmě byla hned zpětná vazba, že se to řeší. Ale sami rodiče viděli, že

s tou maminkou je obtížné jednání. Takže ona si ani nenechala poradit, když jsme ji posílali s chlapečkem na nějaký terapie a tak. Nebo jsme ji nabízeli možnost, že může chodit do nějaký školy, kde je méně dětí...kde jsou děti třeba s nějakou poruchou chování, kde mají asistenta. To já jsem ve třídě ze začátku neměla. No vlastně jsem tam neměla asistenta na tohoto Jirku. To tam byl jako sám.“

V: „Seznámila jste s tímto problémem celou třídu? Jak, jakým způsobem? Jak děti ve třídě reagovaly?“

UČ4: „Ano, pomocí kruhu, který ve třídě děláme od první třídy. Děti docela otevřeně hovořily o věcech, které je trápí. To si myslím, že problém nebyl. Spíš byl problém, že Jirkovi nepřípadlo, že by byl nějaký problém. Hledal viníky kolem sebe, a to jsme řešili, že asi Jirka chce navázat přátelství a prostě se mu to nedaří. A snažili jsme se s dětma řešit, jak tomu pomoci, abysme se s Jirkou kamarádili a nebyl teda problém. No a ještě jednou jsme dělali pomocí příběhu...myslím, že to byl příběh z nějaký knížky o slonovi. Kde byl ten slon a nedokázal se přátelit s dětma, tak pomocí toho příběhu jsme to ještě řešili. Myslím si, že to nebyl klasický případ šikany, že to bylo spíše agresivní chování toho Jirky.“

V: „Jak s dětmi pracujete při prevenci šikany? Jaké volíte strategie?“

UČ4: „Teď jsem dostala třídu, jako po mateřský úplně novou, čtvrtáky a vyjeli jsme na program jakoby stmelovací víkend, který byl zatím určen jenom tomu stmelování. V pátém ročníku máme přímo tady s tou ODYSEOU, máme výjezd na prevenci šikany. Takže jakoby to funguje tímhle způsobem, že máme možnost vyjet vlastně na preventivní víkend se třídou. Ale já jsem ho ještě neabsolvovala, protože když jsem končila, tak jsem měla třetíáky a teď jsem dostala čtvrtáky...Kde jsme samozřejmě o tom se to téma naťuklo, ale nějak jsme se tomu nevěnovali. A v té předešlé třídě jsme to řešili. Tam jsme se o tom bavili, co to je, jaký můžou být náznaky šikany, kdy je dobrý oznámit něco, co vidím, že se děje něco špatnýho a kdy zas je to spíše je žalování.“

V: „Jak často jste to s bývalou třídou řešila?“

UČ4: „Většinou při těch aktivitách, které jsme měli v kruhu a v rámci nějakého problému, anebo když se to týkalo nějakého příběhu v knížce.“

V: „Co se Vám osvědčuje, event. neosvědčuje?“

UČ4: „No...nemám negativní zkušenost s tím, že by mi něco nefungovalo, neosvědčilo se. Ale ze zkušenosti svojí dcery, která chodí sem do školy, tak ví, že tam byly třeba náznaky v jejich třídě a že jsem to s ní řešila doma. Tak jako s vlastním dítětem. Tak spíš, že jsme

se bavily o tam jako, kde je ta hranice, že je to vlastně tenký led určit, co je šikana a co je ještě jakoby nějaká klukovina nebo věc, která se dá normálně ošetřit. Ale jako já nevím, zda jsem dělala nějaké metody nebo tak něco. Tak jsem to opravdu dělala v rámci nějakého kruhu, nebo nějaký to čtení. Ale jinak jsme to neřešili, že bych měla nějakou metodu, která se osvědčila nebo nesvědčila. Protože podle mě to nikdy nebylo tak hraniční, abychom si řekli, tak tady je ta šikana a budeme to řešit.“

V: „Jak často jste v této problematice proškolená?“

UČ4: „Myslím si, že v rámci, že jako když si učitel najde nějaký kurz, tak není problém...škola není proti tomu, abychom se ho účastnili.“

V: „Co si myslíte o postoji školy při řešení a prevenci šikany?“

UČ4: „Já si myslím, že to škola dost řeší, protože máme spolupráci jednat s tou Odysseou, která pokud nastane nějaký problém...už hraničící s tím, že to není v pravomoci učitele to řešit, tak oni jsou ochotni sem přijet a s tou třídou pracovat. Myslím si, že se to tady už několikrát stalo. Pak je velká ochota a spolupráce od vedení školy, když je nějaký takový problém, tak vedení vždycky je ochotný tu situaci nějak řešit. Nejdříve zjistit jakoby co se děje a potom teda event. zavolat někoho z té Odyssey. Anebo máme spolupráci s pedagogicko-psychologickou poradnou, která je přímo pro naši školu...teda ne jen pro naši školu, ale jako spolupracujeme s ní, takže není problém kdykoliv zavolat. A teď vím, že nám nabízel sociometrické dotazníky pro učitele, kteří mají potřebu a chtějí. Takže během týdne, 14 dnů sem přijdou, udělají dotazník, proberou všechno s učitelem. V tomhle směru si myslím, že je to velká pomocná ruka.“

V: „Co byste ještě chtěla říct, na co jsem se vás nezeptala.“

UČ4: „No, já musím zaklepat, že jsem nemusela řešit nic zásadního.“

14.2.5 Protokol rozhovoru s žákem JV

Výzkumník: „Docházel jsi rád do školy ZŠ Cholína?“

JV: „Někdy.“

V: „Proč?“

JV: „Protože mě nebavilo učení.“

V: „Měl jsi ve třídě hodně kamarádů a kamarádek?“

JV: „Jo.“

V: „Kolik vás bylo ve 4. třídě?“

JV: „Šest. Jedna holka a zbytek kluků.“

V: „Choval se tam k tobě někdo ze spolužáků, dětí ve škole špatně?“

JV: „Jeden.“

V: „Stalo se to vícekrát než jednou? Kolikrát?“

JV: „Jak kdy. Někdy se to opakovalo.“

V: „Pamatuješ si ještě, kde se to stalo?“

JV: „Když jsme šli ze hřiště se školou.“

V: „Ublížoval ti chlapec, nebo dívka?“

JV: „Chlapec.“

V: „Jak ti ublížoval?“

JV: „Provokoval mě...jakože mě pomlouvá.“

V: „Znal jsi ho dobře?“

JV: „Jo. Už jsme dobří kamarádi. On teď se mnou chodí na fotbal.“

V: „Jak ses cítil?“

JV: „Normálně...furt.“

V: „Pomlouval jen tebe?“

JV: „Ne, hlavně mé kamarády.“

V: „Co si myslíš – proč Ti někdo ublížoval?“

JV: „Protože, my jsme třeba ve škole hráli hry a že jsem byl asi vždycky jako byl lepší než on.“

V: „Řekl jsi to někomu?“

JV: „Ne. Já jsem si to zařídil sám.“

V: „Jak sis to sám zařídil?“

JV: „Já nevím...já jsem mu jednou dal facku. A on jako přestal.“

V: „Co bys poradil dětem, které jsou šikanovány?“

JV: „Aby to řekli mámě nebo paní učitelce.“

V: „Co by ti tehdy pomohlo?“

MŠ: „Nevím.“

V: „Co bys ještě chtěl říct, na co jsem se tě nezeptala?“

MŠ: „Nevím.“

14.2.6 Protokol rozhovoru s žákem EM

Výzkumník: „Docházela jsi ráda do školy ZŠ Cholina?“

EM: „Jo.“

V: „Měla jsi ve třídě hodně kamarádů a kamarádek?“

EM: „No, tak jako spíš ty holky ze 3. třídy.“

V: „Choval se tam k tobě někdo ze spolužáků, dětí ve škole špatně?“

EM: „No, tak jako ne. Jen ti kluci mi občas nadávali. Jako, že to...nebo mi říkali škaredě jako. Ale ne třeba, že by se ke mně chovali hnusně, že by mě šikanovali. To ne.“

V: „Jak ses ve třídě cítila?“

EM: „Tak já jsem měla hodně ráda paní učitelku ŽG.“

V: „Co bys poradila dětem, kteří jsou šikánováni?“

EM: „Jako kdyby to bylo hrozně hnusný tak, aby to řekl rodičům nebo učitelce. Ale spíš rodičům a potom, aby si to rodiče vyřídili s paní učitelkou. Anebo kdyby to nebylo hrozný tak, aby jako nějak řekl, aby toho nechali. A kdyby se to zhoršilo, tak aby to zase řekl.“

V: „Co bys ještě chtěla říct, na co jsem se tě nezeptala?“

EM: „Tak já jako nevím.“

14.2.7 Protokol rozhovoru s žákem MŠ

Výzkumník: „Docházel jsi rád do školy ZŠ Cholina?“

MŠ: „Ano.“

V: „Měl jsi ve třídě hodně kamarádů a kamarádek?“

MŠ: „Měl.“

V: „Kolik vás bylo ve 4. třídě?“

MŠ: „Myslím 6 nebo 7.“

V: „Choval se tam k tobě někdo ze spolužáků, dětí ve škole špatně?“

MŠ: „Nejdřív ubližovali, ale pak už to přestalo.“

V: „Stalo se to vícekrát než jednou? Kolikrát?“

MŠ: „Dvakrát, nebo třikrát.“

V: „Pamatuješ si ještě, kde se to stalo?“

MŠ: „Už nevím.“

V: „Ubližoval ti chlapec nebo dívka?“

MŠ: „Chlapec.“

V: „Znal jsi ho dobře?“

MŠ: „Jo.“

V: „Jak ses cítil?“

MŠ: „Tak byl jsem smutnej, že mi ubližuje.“

V: „Jakým způsobem ti ubližoval?“

MŠ: „Mě bil, kopal.“

V: „Co si myslíš – proč Ti někdo ubližoval?“

MŠ: „Nevím.“

V: „Řekl jsi to někomu? Pokud ano, tak komu?“

MŠ: „Řekl jsem to rodičům. A pak...“

V: „Jak ti pomohli?“

MŠ: „Že to řekli mému strejdovi. A ten zakřičel na toho kluka.“

V: „Jak hodnotíš tuto pomoc s odstupem času?“

MŠ: „Za dobrou.“

V: „Co bys poradil dětem, které jsou ve stejné situaci?“

MŠ: „Co bych jim poradil? Zareagovat úplně stejně. Říct to někomu dospělýmu.“

V: „Co by ti tehdy pomohlo?“

MŠ: „Nevšímat si jich.“

V: „Co bys ještě chtěl říct, na co jsem se tě nezeptala?“

MŠ: „Myslím si, že ne.“

Poznámka autora: Žákovi téma tohoto rozhovoru nebylo příjemné. Stále si pohrával s rukama a díval se do lavice.

14.2.8 Protokol rozhovoru s žákem OK

Výzkumník: „Docházel jsi rád do školy ZŠ Cholína?“

OK: „No, jak kdy. Protože musím ráno brzo vstávat.“

V: „Měl jsi ve třídě hodně kamarádů a kamarádek?“

OK: „Jo.“

V: „Kolik vás bylo ve 4. třídě?“

OK: „Šest. Jedna holka a zbytek kluci.“

V: „Choval se tam k tobě někdo ze spolužáků, dětí ve škole špatně?“

OK: „Jo“

V: „Stalo se to vícekrát než jednou? Kolikrát?“

OK: „Víckrát.“

V: „Pamatuješ si ještě, kde se to stalo?“

OK: „Na koberci ve škole.“

V: „Ublížoval ti chlapec nebo dívka?“

OK: „Chlapec.“

V: „Jak ti ublížoval?“

OK: „Práli jsme se.“

V: „Takže to bylo vzájemné?“

OK: „On mě první tak to...potom mně tam něco dělal...já jsem ho vždycky přebil.“

V: „Znal jsi ho dobře?“

OK: „Jo.“

V: „Jak ses cítil?“

OK: „Kdyby mě přemoh, tak trochu poníženě.“

V: „Ty jsi říkal, že jsi nad ním vyhrával. Jak ses tedy cítil?“

OK: „Že mi nemohl ublížit.“

V: „Kdo to vyprovokoval?“

OK: „On...vždycky mi tam něco dělal.“

V: „Co ti udělal?“

OK: „Hmm...třeba mi shodil věci. Tak jsem mu to oplatil a on mi ještě několikrát. Nebo jsme se ve třídě honili a on mě podkopl a pak jsem mu podkopl taky.“

V: „Co si myslíš – proč Ti někdo ublížoval?“

OK: „To dělal skoro všem. Chtěl ukázat svoji sílu.“

V: „Řekl jsi to někomu? Pokud ano, tak komu?“

OK: „Mamce.“

V: „Jak ti pomohla?“

OK: „Když jsem ho vždycky přemohl, tak řekla, že to mám říct paní učitelce.“

V: „Řekl jsi to paní učitelce?“

OK: „Řekl, učitelce ŽG. Ona řekla, že jestli to bude ještě jednou, tak si ho zavolá.“

V: „Co bys poradil dětem, které jsou ve stejné situaci?“

OK: „Říct to paní učitelce.“

V: „Co by tobě tehdy pomohlo?“

OK: „Kdyby se mě nějaký kámoš zastal.“

V: „Co bys ještě chtěl říct, na co jsem se tě nezeptala?“

OK: „Nic.“

Poznámka autora: Na chodbě se mi žák svěřil, že se mu v nové škole líbí více, protože ho zde nikdo nemlátí.

14.2.9 Protokol rozhovoru s žákem DN

Výzkumník: „Docházel jsi rád do školy ZŠ Cholína?“

DN: „Jo!“

V: „Kolik vás bylo ve třídě?“

DN: „Šest. Pět kluků a jedna holka.“

V: „Bavili jste spolu všichni?“

DN: „Jo.“

V: „Měl jsi ve třídě hodně kamarádů a kamarádek?“

DN: „Jo.“

V: „Choval se tam k tobě někdo ze spolužáků, dětí ve škole špatně?“

DN: „No, někdy.“

V: „Stalo se to vícekrát než jednou? Kolikrát?“

DN: „Jednou.“

V: „Ublížoval ti chlapec nebo dívka?“

DN: „Chlapec.“

V: „Znal jsi ho dobře?“

DN: „Jo!“

V: „Jak ses cítil?“

DN: „Špatně.“

V: „Jak to myslíš?“

DN: (neodpověděl)

V: „Pamatuješ si ještě, kde se to stalo?“

DN: „Ve třídě.“

V: „Jak ti ublížoval?“

DN: „Boxama...boxoval do mě.“

V: „Co si myslíš – proč Ti někdo ublížoval?“

DN: „Nevím.“

V: „Myslíš, že to bylo z ničeho nic?“

DN: (nedopověděl)

V: „Řekl jsi to někomu?“

DN: „Ne.“

V: „Když jsi teď starší, řekl by sis o pomoc?“

DN: „Jo.“

V: „Za kým bys šel?“

DN: „Za ředitelkou ŽG.“

V: „Co bys poradil dětem, které jsou ve stejné situaci?“

DN: „Aby šly za paní ředitelkou.“

V: „Co by tobě tehdy pomohlo?“

DN: „Zastání od spolužáků nebo říct to učitelce.“

V: „Co bys ještě chtěl říct, na co jsem se tě nezeptala?“

DN: „Nic.“

Poznámka autora: Žákovi se nechtělo odpovídat na otázky, byl zaražený.

14.2.10 Protokol rozhovoru s žákem LM

Výzkumník: „Docházel jsi rád do školy ZŠ Cholína?“

LM: „Někdy jo, někdy ne. Když jsme psali prověrku, tak moc ne. Jinak jo.“

V: „Kolik vás bylo ve třídě?“

LM: „Jedna holka a pět kluků.“

V: „Měl jsi ve třídě hodně kamarádů a kamarádek?“

LM: „Hodně.“

V: „Choval se tam k tobě někdo ze spolužáků, dětí ve škole špatně?“

LM: „No, ani ne. Jenom když kamarád, Honza Valouch, když jsme se prostě neshodli...neubližoval mi, nic.“

V: „Jak ses ve škole cítil?“

LM: „Dobrý.“

V: „Co bys poradil dětem, kterým by někdo soustavně ubližoval?“

LM: „Tak to já nevím. Já jsem tam...mně nikdo neubližoval...já jsem nic nemusel dělat, tak já nevím.“

V: „Co bys dělal ty, kdyby někdo ubližovat tobě?“

LM: „Tak bych to někomu řekl. No, a pak bych, kdyby nemohla paní učitelka, tak bych asi zavolał mamku.“

V: „Co bys ještě chtěl říct, na co jsem se tě nezeptala?“

LM: „Ne.“

15 Shrnutí výsledků výzkumu

Poslední kapitolu věnuji vyhodnocení výsledků výzkumu a zároveň vyhodnocení stanovených cílů, které s výsledky úzce souvisí. Na základě cílů byly stanoveny výzkumné otázky.

První cíl byl zaměřen na zjištění šikany a její podoby ve vybrané škole na Moravě. Z něho vychází otázka: „V jaké míře se na ZŠ Morava objevuje šikana?“ Vyplněné dotazníky odhalily, že 30 % žáků bylo svědkem šikany. Polovina žáků uvedla, že jim ubližoval někdo ze třídy a 45 % žáků někdo ubližoval ze školy. Nejčastější forma ubližování je kopání. Polovina respondentů uvedla, že místo, kde jim ubližují, je škola.

Podle údajů z dotazníků se šikana nejvíce objevuje ve čtvrtém ročníku, a to ze 100 %. Všichni žáci, kteří dotazník vyplnili, by o šikaně někomu řekli. Avšak z výpovědí učitelů vyplývá, že k šikaně na jejich škole nikdy nedošlo. Výsledky tohoto zjištění otevírají otázky pro další výzkum. Např. Je na škole problém v komunikaci?

Z výsledků je zřejmé, že šikana se na škole objevuje, i když učitelé ve svých odpovědích tvrdí, že ne.

Z vyhodnocení dotazníků se mi potvrdil můj prvotní předpoklad, že více než polovina žáků školy zažila šikanu.

Druhým cílem bylo porovnání přístupů a strategií prevence na škole v Praze a na Moravě. Ředitel každé školy měl možnost se k této problematice vyjádřit. Již z jednotlivých rozhovorů je patrné, že cílenější prevence se vyskytuje na ZŠ v Praze. Učitelé zde sice nejsou cíleně proškolení, ale v tomto případě to nevádí, protože jejich vize je taková, aby se rozvíjelo a podporovalo dobré jádro, které zamezí výskytu šikany. Na této vizi spolupracuje celá škola. Všichni dotázaní učitelé a vedení školy se shodují, že k prevenci velmi významně přispívá i Odysea, která pořádá ve škole jednodenní nebo vícedenní programy, které jsou zaměřené na prevenci šikany.

Úplným opakem je druhá škola, jejíž vedení i učitelé tvrdí, že žádnou šikanu neřešili a že se u nich na škole nemá šance vyskytnout. Nemají zde žádný pevný program, který by řešil prevenci šikany. Ředitelka tento školní rok dokončuje studium metodiky prevence, takže některé prvky využívá ve své třídě. Nejvíce se jí osvědčil komunikační kruh, který využívá jednou týdně. Dále stanovení pravidel ve třídě, jejichž dodržování kontrolují sami žáci. Škola má svoji schránku důvěry, o které ví 97 % žáků. Podle slov

ředitelky je hojně využívána. Učitelé zde nejsou systematicky proškolení. Své poznatky si sdělují ústně.

Z výsledků rozhovoru zcela jasně vyplývá, že strategie a přístupy prevence šikany na obou školách se znatelně rozlišují. Tím se z poloviny potvrzuje můj čtvrtý předpoklad. Bohužel problém výskytu šikany a důležitost prevence si uvědomuje jen jedna ze škol, tj. ZŠ Praha.

Třetí cíl úzce souvisí s druhým cílem. Je zaměřen na porovnání postupů při řešení šikany na vybraných školách.

V ZŠ Praha je postup následovný. Pokud k šikaně nebo k náznaku šikany, tak je ihned řešena s hlavními aktéry, celou třídou, ředitelem, rodiči a v poslední řadě s policií a sociálními pracovníky. Ředitel se zástupkyní se aktivně podílí na řešení tohoto problému přímo ve třídě. Tím si žáci více uvědomují, že jde o něco závažného, když za nimi přišlo vedení školy. Pokud je třída šikanou výrazně zasažena, tak ji ředitel pošle na víkendový kurz s Odyseou.

Ředitelka i učitelé druhé zmiňované školy se shodují, že kdyby k tomuto problému došlo, tak zavolají ihned rodiče a budou to řešit současně s nimi i s žákem, protože na malé vesnici mají rodiče největší strach z ostudy. Policii nebo sociální pracovníky by ředitelka nikdy nevolala.

Z výsledků rozhovoru s učiteli a řediteli škol je patrné, že způsob řešení je na školách odlišný. Tím se potvrzuje můj druhý předpoklad.

Poslední cíl empirické části je zaměřen na reflexi žáků, kteří na ZŠ Morava zažili šikanu a na jejich hodnocení postupu školy a okolí. Z dotazníků bylo patrné, že všichni žáci čtvrtého ročníku jsou šikanováni. Ale po osobním rozhovoru se šikana dá potvrdit u dvou z nich (DN, MŠ). U žáka OK jeho postoj a odpovědi napovídají, že on byl tím iniciátorem pranic. Bohužel nemluvil se mnou pravdivě ani otevřeně. Proto výsledky z jeho rozhovoru neberu v úvahu. Ani jeden z žáků se nesvěřil třídní učitelce nebo vedení školy. MŠ se svěřil rodině, která si to s agresorem vyřídila podle svého. Způsob ubližování byl obdobný, tj. kopání, bití, boxování. Oba žáci naznali, že teď by se v takové situaci zachovali jinak, např. upozornili by ředitelku, rodiče atd.

Výsledky rozhovoru třetí předpoklad nepotvrdily, protože ani jeden ze žáků nepožádal někoho ze školy o pomoc.

Závěr

Z různých výzkumů, které byly zveřejněny, je patrné, že šikana se na českých školách stále vyskytuje. Je potřeba, aby společnost tento jev nezačala považovat jako nedílnou součást školy. Protože, pokud k tomu dojde, tak šikana bude mít volné pole působnosti. Bohužel některé školy stále tento jev nevnímají a raději před ním „zavírají oči“. Nejčastější argument je, že jejich školy se tento problém netýká. Společnost si tuto nemoc musí stále připomínat a uvědomovat. Protože to je první důležitý krok, který vede k nápravě vztahů ve skupině a k prevenci.

Abych se o tomto fenoménu, který jsem na vlastní kůži zažila sama, dozvěděla více, zvolila jsem si jej jako téma diplomové práce.

V teoretické části jsem se zaměřila na šikanu jako na teoretický problém. Využila jsem zde různá vysvětlení autorů odborných publikací a jejich postoje k pojmu šikana. Dále jsem se věnovala projevům a příčinám šikany, které jsem obohatila o znaky šikany podle P. Říčana. Velmi podrobně se v teoretické části věnuji i vývojovým stádiím šikanování, protože se myslím, že jejich znalost je důležitá a pomáhá ke snadnějšímu odhalení nemoci. Významná část mé práce je zaměřena na hlavní protagonisty, tj. oběti a agresory. Je zde uvedeno jejich chování, postoje a místa, kde k šikaně dochází. Nezapomínám ani na postoje a strategie řešení školy, učitelů a rodičů hlavních aktérů. Tato část je obohacena o rady z odborných publikací, které jsou podle mě užitečné. Poslední kapitola je zaměřená na prevenci jak v rodině, tak ve škole. Podrobně se zabývám druhy prevence a způsoby informovanosti dětí.

V empirické části jsem popsala výzkum, který proběhl na dvou školách – ZŠ Praha a ZŠ Morava. Jeho cílem bylo zjistit, zda a v jaké podobě se šikana na vybrané škole na Moravě vyskytuje, porovnání přístupů, strategií prevence a řešení šikany na vybraných školách. Poslední část výzkumu byla zaměřena na reflexi žáků, kteří zažili šikanu, a hodnocení postupu školy a okolí.

Stanovila jsem si pět předpokladů. První předpoklad vychází z výzkumu M. Koláře, který uvádí, že v roce 2001 se stalo obětí šikany 41 % dětí na českých školách. Další předpoklad vychází z vlastní zkušenosti, kdy jsem mohla opakovaně sledovat práci obou škol. Třetí předpoklad: „Šikanování žáci shledají postup školy jako dostačující.“ Poslední předpoklad vychází z prostudované literatury, tj. „Problém šikany se uvědomují obě školy a systematicky pracují na programu prevence.“

Z těchto čtyř předpokladů byly první a druhý potvrzeny výzkumem, neboť z dotazníků, které byly žákům podány ve školním roce 2013/2014, jasně vyplývá, že 50 % bylo šikanováno někým ze třídy a 45 % někým ze školy. A po rozhovorech s řediteli je patrné, že školy mají odlišné strategie při řešení šikany.

Předpoklad čtvrtý se naplnil jen z poloviny, protože jen jedna z vybraných škol si uvědomuje výskyt a důležitost prevence šikany a cíleně na ni zaměřuje svoji práci, tj. ZŠ Praha.

Výsledky výzkumu přinesly mnoho zajímavých poznatků. Vyplývá z nich několik závěrů:

1. Škola na Moravě má jisté výhody, které se týkají polohy, velikosti a počtu žáků v oblasti odhalování a prevence šikany. Bohužel této výhody nevyužívá. Naopak ZŠ Praha má podmínky těžší, ale dělá vše proto, aby nic nezanedbala. Z toho vyplývá, že na poloze, velikosti a počtu žáků nezáleží.
2. Podle výsledků z dotazníků je zřejmé, že na ZŠ Morava se šikana vyskytuje, i když učitelé tvrdí opak. Škola tuto problematiku podceňuje. Tento fakt poukazuje na nutnost vytvoření preventivního programu proti šikaně, který bude zakotven ve ŠVP ZV. Dále na potřebu spolupráce školy s odborníky zvenčí.
3. V dotazníku 100 % respondentů uvedlo, že by se šikanou svěřilo učiteli nebo rodičům. Je tedy zajímavé, že učitele na ZŠ Morava tvrdí, že šikana na jejich škole není. Mělo by se zde začít podporovat důvěra a komunikace mezi učitelem a žákem. Pomocí komunitního kruhu, her, schránky důvěry atd.

V průběhu i po skončení výzkumu vyvstaly zajímavé otázky, které by bylo dobré využít pro další bádání v této oblasti. Zabývala bych se problematikou, která se zaměřuje na vztahy mezi žákem a učitelem a jejich vzájemnou důvěru. Dále by bylo vhodné zmapovat sociální prostředí obětí a agresorů. Myslím si, že pokud bych v tomto bádání chtěla pokračovat, tak ZŠ Morava již nebude ke spolupráci nakloněna, protože nevím, jak tyto výsledky bude vedení školy vnímat.

Jistě bych pro další výzkum zvolila větší počet respondentů, aby byla zajištěna větší objektivita.

Práce na tomto tématu mě velmi obohatila. Získala jsem hlavně nové teoretické poznatky z prostudované odborné literatury. Díky výzkumu jsem měla příležitost podívat se na práci dvou zcela odlišných škol. Jsem přesvědčena, že tyto poznatky mi budou přínosem v učitelské praxi. Mimo jiné doufám, že práce bude přínosem pro pedagogy na 1. stupni ZŠ, kteří se problematikou zabývají nebo se začínají zabývat.

Seznam použitých zdrojů

Seznam použitých českých zdrojů

1. BĚHOUNKOVÁ, L. a ZAPLETALOVÁ, J., *Způsob prevence šikany v mediálních sděleních*. In: PHILIPPOVÁ, L. a JANOŠOVÁ, P. *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém: Sborník příspěvků z konference*. Brno: Tribun EU, 2009. 49–59 s. ISBN 978-80-7399-857-8
2. BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1. vyd. Praha: ISV, 2003. ISBN 80–86642-08-9
3. BOURCET, S. a GRAVILLONOVÁ, I. *Šikana ve škole, na ulici, doma: Jak bránit své dítě*. 1. Vyd. Praha: Albatros, 2006. ISBN 80-00-01552-8
4. ČAPEK, R. *Odměny a tresty ve školní praxi*. 1. vyd. Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-4639-5
5. DAŘÍLEK, P. *Agrese a šikana u dětí a možnosti jejich zvládnutí*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-90-244-3758-3
6. ELLIOTTOVÁ, M. *Jak chránit své dítě*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-034-0
7. ERB, H. H. *Násilí ve škole a jak mu čelit*. 1. vyd. Praha: Amulet, 2000. ISBN 80-86299-22-8
8. FIELDOVÁ, M. E. *Jak se bránit šikaně: Praktický rádce pro děti, rodiče i učitele*. 1. vyd. Praha: Ikar, 2009. ISBN 978-80-249-1176-2
9. HARTL, P. a HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. 2. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-569-1
10. JANOŠOVÁ, P. *Šikana a vyčleňování žáků na základní škole*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2011. ISBN 978-80-7372-779-6
11. JIRKOVÁ, E. *Šikana v dívčím světě*. In: PHILIPPOVÁ, L. a JANOŠOVÁ, P. *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém: Sborník příspěvků z konference*. Brno: Tribun EU, 2009. ISBN 978-80-7399-857-8
12. KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-513-X
13. KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. vyd. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-871-5
14. KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-123-1
15. KOLÁŘ, M. *Soudce Lynch na českých školách?* In: HRONČEKOVÁ, E, HUDCOVÁ, L. et al. *Prevence šikanování ve školách: Sborník metod*. Praha: IPPP ČR, 2006. ISBN 80-86856-25-9
16. KROWATSCHEK, D. a DOMSCH, H. *Do školy beze strachu: Jak překonat obavy dětí z nepříjemných zážitků*. 1. vyd. Brno: Computer Press, 2007. ISBN 978-80-251-1767-5
17. LAVIČKOVÁ, M. *Násilí a co s ním?* České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, 2004, ISBN 80-7040-739-5
18. LOVASOVÁ, L. *Šikana*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2005. ISBN 80-239-5637-X

19. MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5
20. PERRY, J. a CARRINGTON, G. *Čelíme šikanování: Sborník metod*. Praha: IPPP ČR, 2006. ISBN 80-86856-24-0
21. PRŮCHA, J, WACHNEROVÁ, E., a MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 7. vyd. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0403-9
22. ŘÍČAN, P. a JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2991-6
23. ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dám dětem ve škole pocit bezpečí*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9
24. ŠTURMA, J. *Šikanování a šikanování jako pedagogický problém*. 1. vyd. Hradec Králové: LÍP, 2001. ISBN 80-902289-5-X
25. TOMANOVÁ, K. *Šikana: I třída může být tým*. In: SMÉKALOVÁ, E., NEUSAR, A. et al. *Studijní texty pro metodiky prevence sociálně patologických jevů*. 1. vyd. Olomouc: Katedra psychologie, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 2007. ISBN 80-73-26-118-9
26. VÁGNEROVÁ, K. et al. *Minimalizace šikany: Praktický rádce pro rodiče*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-611-7
27. VAŠUTOVÁ, M. *Děti se specifickými vývojovými poruchami učení a chování a násilí ve školním prostředí*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2008. ISBN 978-80-7368-525-6
28. WEBSTER-DOYLE, T. *Proč mě pořád někdo šikanuje? Rady, jak zvládat malé tyrany*. Praha: Pragma, 2002. ISBN 80-7205-804-5
29. ŽLUNKOVÁ, J. *Co do školy nepatří*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. ISBN 978-80-244-2498-9

Seznam použitých zahraničních zdrojů

30. DĚDOVÁ, M. *Hodnoty a prežívání zmyslu života u agresorov šikanovania*. Trnava: Filozofická fakulta, Trnavská univerzita v Trnavě, 2010. ISBN 978-80-8082-358-0
31. LINES, D. *The bullies: understanding bullies and bullying*. London: Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 2008. ISBN 978-1-84310-578-7.
Dostupné z:
http://aleph.nkp.cz/F/S6QTNEVX2A53XCFD1SJDN7EFDGL3S9AVI4DBUMFLMP SX5FUK9P-52797?func=full-set-set&set_number=006426&set_entry=000002&format=999
32. OLWEUS, D. *Bulling at School: What We Know and What We Can Do*. Oxford: Blackwell, 1994. ISBN 0-631-19241-7
33. SANDERS, CH. E. a PHYE, G. D. *Bullying: implications for the classroom*. San Diego: Elsevier/Academic Press, 2004. ISBN: 0-12-617955-7. Dostupní z:
http://aleph.nkp.cz/F/ICJKKXH82N99HTJ3A898QK2KMBT2XAUACCEH97NRHU XDRSSVNX76771?func=findb&find_code=WTL&request=Bullying+%3A+Implicati

[ons+for+the+Classroom+&filter_code_1=WTP&filter_request_1=&filter_code_2=WLN&adjacent=N&x=38&y=10](#)

34. TWEMLOW, S. W. a SACCO, F. C. *Preventing bullying and school violence*. Washington, DC: American Psychiatric Pub., 2012. ISBN 978-1-58562-384-6. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/ICJKKXH82N99HTJ3A898QK2KMBT2XAUACCEH97NRHUXDRSSVNX-30196?func=find-b&find_code=WTL&request=Preventing+Bullying+and+School+Violence+&filter_code_1=WTP&filter_request_1=&filter_code_2=WLN&adjacent=N&x=38&y=12

Seznam použitých internetových zdrojů

35. MACHOVIČOVÁ, Michaela. *Šikana na 1. stupni ZŠ* [online]. Praha, 2006. [cit. 2014-10-5]. Diplomová práce. Pedagogická fakulta UK, Vedoucí práce: Jana Stará. Dostupné z: http://ckis.cuni.cz/F/HX84EPF77Q9ILUGAXB257D2UF9B2C4BC2RHXNTBBDALK1V195J-15863?func=full-set-set&set_number=005424&set_entry=000002&format=999
36. *Slovník cizích slov ABZ* [online]. © 2005-2014 [cit. 2014-08-17]. Dostupné z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/viktimizace>
37. FOJTÍKOVÁ, Z. *Rodiče a šikana*. [online]. © 2004 [cit. 2014-08-19]. Dostupné z: <http://www.sikana.org/>
38. BALL, P. et al. *CLIL* [online]. © 2012 [2014-10-06]. Dostupné z: <http://clil.nuv.cz/metodologie-clil/10-specifika-clil-metodiky/10-6-bloomova-taxonomie.html>
39. ZŠ a MŠ Lyčkovo náměstí [online]. ©2012-2014 [cit. 2014-10-12]. Dostupné z: <http://www.zs-ln.cz/web/o-skole>
40. ZŠ a MŠ Cholína [online]. © 2014 [cit. 2014-10-12]. Dostupné z: <http://www.zsamscholina.estranky.cz/clanky/zakladni-skola.html>

Seznam příloh

Příloha č. 1 – Rozdíly mezi šikanováním a škádlením

Příloha č. 2 – Případy šikanování a tzv. třídního „lynčování“, které se provalily a byly medializovány

Příloha č. 3 – Důležité kontakty

Příloha č. 4 – Dopis rodičům s žádostí o pomoc a spolupráci při řešení problému šikanování (vzor dopisu ředitele školy)

Příloha č. 5 – Informační letáček pro rodiče

Příloha č. 6 – Informační letáček pro děti

Příloha č. 7 – Pracovní list pro práci s žáky: Jirkův Příběh

Příloha č. 8 – Bloomova taxonomie

Příloha č. 9 – Dotazník

Příloha č. 10 - Struktura otázek k rozhovoru

Příloha č. 11 – Grafy k výzkumné části